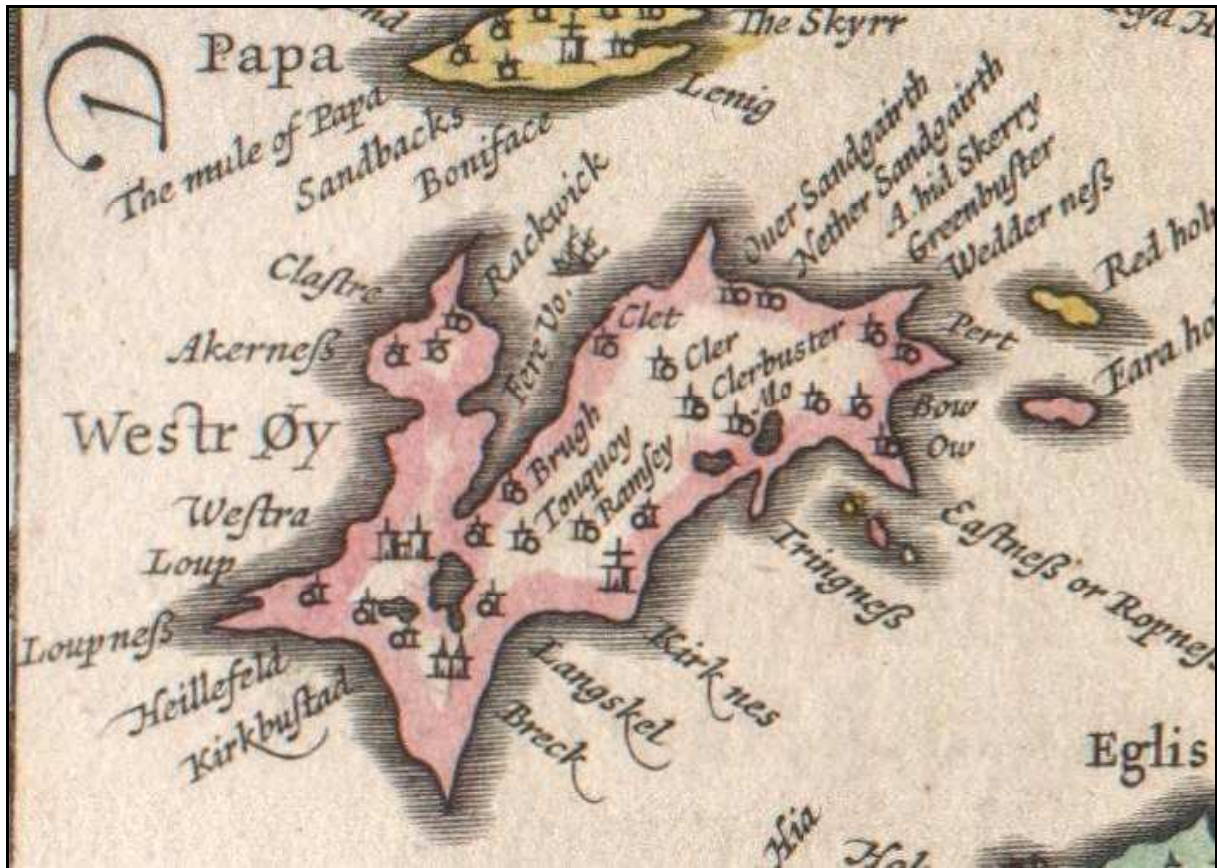

Del 1

Fra 'Færevåg' til 'Pier of Wall'?

Eldre bebyggelsesnavn på Westray, Orknøyene.

Thomas Marcus Huser

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap
Institutt for lingvistiske og nordiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2008

Innhold

FORORD	V
MERKNADER	VII
TERMER OG ORDFORKLARINGER	VIII
1 Innledning.....	1
1.1 BAKGRUNN.....	1
1.2 FORMÅL OG PROBLEMSTILLINGER	3
1.3 AVGRENSNINGER.....	5
1.4 KORT PRESENTASJON AV WESTRAY (59°18'N 3°00'W).....	7
1.5 TILNÆRMING OG DISPOSISJON	11
2 Teoretiske forutsetninger for materialanalysen	12
2.1 NAVNEDANNELSE ETTER SPRÅKLIG OPPHAV	12
2.2 DEN HISTORISK-FILOLOGISK KOMPARATIVE METODE	15
2.2.1 Påvisning av de etymologiske mulighetene	17
2.2.2 Ordidentifikasjon	17
2.2.3 Betydningsfastleggelse	18
2.2.4 Navnetypologi – denotatumendring og denotasjonskifte.....	18
2.2.5 Ekstra-lingvistiske forhold.....	20
3 Forskningshistorikk	21
3.1 TIDEN FØR HUGH MARWICK	21
3.2 HUGH MARWICK (1881–1965).....	22
3.3 TIDEN ETTER HUGH MARWICK.....	27
3.3.1 Kritikken av Marwicks navneleddskronologi	27
3.3.2 Gårdsnavn med personnavnforledd i koloniområder	29
3.3.3 Nicolaisens (1987) undersøkelse fra North Ronaldsay og Sanday.....	30
3.3.4 Sandnes' (2003) undersøkelse fra West Mainland	31
3.3.5 Kritikken av de antatte administrative Huseby-navnene.....	32
3.3.6 Kritikken av distribusjonskart.....	34
4 Kontekst – Historiske kilder – Språksituasjon	35
4.1 NORRØN MIDDELALDER	35
4.1.1 Hva viser arkeologiske funn fra Westray?	35
4.1.2 Orkneyinga saga – en kilde til bosetningshistorien?	38
4.1.3 Skattlegging	42
4.2 SKOTTENE	43
4.2.1 Kaksen gjør grannen til fant.....	44
4.2.2 Reformasjonen og Stewart-jarlene.....	47
4.2.3 Handelslorder og det store “kelp”-eventyret.....	49
5 Ordsemantisk og språkstrukturell analyse.....	51
5.1 BEBYGGELSESNAVN	51
5.1.1 Primære bebyggelsesnavn	51
5.1.1.1 Sammensatte primære bebyggelsesnavn	51

5.1.1.2	Usammensatte primære bebyggelsesnavn	53
5.1.2	<i>Sekundære bebyggelsesnavn</i>	53
5.1.2.1	Sammensatte sekundære bebyggelsesnavn.....	53
5.1.2.2	Usammensatte sekundære bebyggelsesnavn.....	54
5.1.2.3	Oppkallingsnavn.....	54
5.2	KARAKTERISTISKE TREKK VED GÅRDSNAVNGRUPPER PÅ ORKNØYENE	54
5.2.1	<i>Bær/býr</i> -navn.....	57
5.2.2	<i>“Bu of ...”</i> -navn	58
5.2.3	<i>Skail/skáli</i> -navn.....	59
5.2.4	<i>Bólstaðr</i> -navn.....	59
5.2.5	<i>Land</i> -navn	59
5.2.6	<i>Garth/garðr</i> -navn	60
5.2.7	<i>Quoy/kví</i> -navn	60
5.2.8	<i>Cleat og andre navneklasser</i>	61
5.3	INTERFERENS.....	62
5.3.1	<i>Leksikalsk interferens</i>	62
5.3.2	<i>Morfosyntaktisk interferens</i>	64
5.4	RESULTATER – NAVNEDANNELSE ETTER SPRÅKLIG OPPHAV	65
6	Sammenfatning og konklusjoner	70
	Litteratur, kilder, forkortelser og symboler	73
	LITTERATURLISTE OG FORKORTELSER	73
	KILDELISTE OG FORKORTELSER.....	84
	<i>Trykte kilder</i>	84
	<i>Arkivalia</i>	86
	<i>Muntlige kilder – lokale informanter</i>	89
	ANDRE FORKORTELSER.....	89
	<i>Noen spesialtegn for ord- og navneformer</i>	92
	<i>Årstall som kilde til navnebelegg</i>	92
	LISTE OVER FONETISKE SYMBOLER.....	95
	<i>Vokaler</i>	95
	<i>Konsonanter</i>	96
	<i>Diakritiske tegn</i>	96
	Navneindeks	97

Liste over illustrasjoner

Illus. 0.1	Skandinaviske koloniområder i nordlige Storbritannia	xiii
Illus. 0.2	Oversikt over språksituasjonen på Shetland og Orknøyene	xiv
Illus. 0.3	Den orknøyske jarlerekken.....	xv
Illus. 0.4	Orknøysk kronologi 1100–1800.....	xvi
Illus. 0.5	Kart over sognene på Orknøyene	xvii
Illus. 0.6	Orknøyske gårders størrelse og beliggenhet – navneklasser.....	xviii
Illus. 2.1.1	Navnedannelse etter språklig opphav.....	14
Illus. 2.2.4.1	Norske stadnamn – bustadnamn	19
Illus. 3.2.1	Marwicks (1952) gårdsnavnkronologi	26
Illus. 3.3.5.1	De seks antatte huseby-distriktene på Orknøyene	33
Illus. 4.1.2.1	Westray ca. 1136–7	39

Liste over tabeller

Tabell 5.2.1	Kvantitative trekk ved orknøyske gårdsnavn	56
Tabell 5.2.2	Gårdsnavn assosiert med kapell-/kirkesteder	56
Tabell 5.4.1	Resultater – eldre bebyggelsenavn, frekvens og dannelsespråk	65
Tabell 5.4.2	Resultater – Westray vs. West Mainland	66
Tabell 5.4.3	Resultater – korrelasjon mellom odel og norrøne bebyggelsesnavn	68

Forord

Every community on earth is being deprived of an ancient necessary nourishment. We cannot live fully without the treasury our ancestors have left us. Without the story – in which everyone living, unborn, and dead, participates – men are no more than ‘bits of paper blown on the cold wind...’

George MacKay Brown, *Portrait of Orkney*,
(John Murray, London), 1981.

Når det endelig har latt seg gjøre å slutføre arbeidet med masteroppgaven ved siden av mitt pågående arbeid med en ny navneleddsmonografi (norr. *skáli* m) på engelsk, er det svært mange personer og instanser jeg vil takke — for god hjelp, kyndig veiledning og oppmuntring under hele arbeidet:

- 1) Seksjon for navnegransking (ILN, UiO), men spesielt min veileder, professor Tom Schmidt, for langt og godt samarbeid og for å ha vekket min interesse for navnegransking i sin tid. Førsteamanuensis Botolv Helleland for nyttige diskusjoner omkring inndeling av materialer og råd om relevant norsk litteratur for materialanalysen.
- 2) Informantene mine på Westray, spesielt Sam Marcus, som har latt meg få bruke alt materialet over teignavnene han har samlet inn, og ikke minst for opptak av uttale og supplering med mange viktige realopplysninger i tillegg til diskusjoner omkring enkeltnavn. Dernest ekteparet Nan Scott (ved bl.a. Westray Heritage Centre) og Scott Marcus for opptak av uttale og opplysninger omkring navnebruk.
- 3) Forskningsarkivarie, dr.art. Berit Sandnes (Institut för språk och folkminnen, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund) for en del materiale og tips om arbeidet på Orknøyene under oppstarten av mitt arbeide og ikke minst senere for gjennomlesning og kommentarer til oppgaven.
- 4) Lektor, ph.d. Peder Gammeltoft (Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet) for kommentarer til enkeltnavn og kildemateriale.
- 5) Dr. Doreen J. Waugh (Celtic & Scottish Studies, The University of Edinburgh) for gjennomlesning og kommentarer til det engelske sammendraget (jf. Del 2 Appendiks, “Appendix 6: Summary”).
- 6) Min “tutor” under studietiden ved University College London, nå pensjonerte, professor Michael P. Barnes (Department of Scandinavian Studies) for nyttige og inspirerende diskusjoner om Orknøyene generelt.
- 7) The Viking Society for Northern Research (ved UCL) for mange berikende foredragskvelder.
- 8) Arkeologen, Dr. Sarah Jane Gibbon (Lecturer in Cultural Studies, UHI Millennium Institute, Orkney College) for samtaler om utgravingene på Westray og hennes tolkning av en del funn.

- 9) Keltologen, professor Jan Erik Rekdal (ILN, UiO) for kort innføring og diskusjon omkring språkkontakt og lån på De britiske øyer (og i Irland), og for tipset om navneområdet under arbeidet hans med St. Boniface sine beretninger om Trollhøna/Triduana/Tredwell (kjent fra *Orkneyinga saga*), med kultsted på bl.a. Papa Westray.
- 10) Orkney Library & Archive (i Kirkwall) og The National Archives of Scotland (i Edinburgh) for hjelpelighet med arkivalia.
- 11) Tom Muir og Ann Brundle (Orkney Museum, Tankerness House, Kirkwall) for å ha skaffet til veie kontakter på Westray.
- 12) Richard A.V. Cox (i bl.a. Scottish Place-Name Society) for å ha supplert meg med egne artikler om navn på Ytre Hebridene.
- 13) Dr. Graeme Davis (Open University) for mange diskusjoner omkring “norn” og angelsaksisk.
- 14) Orkney Norway Friendship Association (inkorporerer Vennskapforeninga Norge-Orknøyene) sine medlemmer og alle de andre personer jeg har hyggelige, nyttige og inspirerende samtaler med under besøkene på Orknøyene.

Oslo, mai 2008

Thomas Marcus Huser

Merknader

Del 1

I all kontaktonomastikk må det være et mål å gjøre rede for innslaget av begge (eller alle) språk i navnematerialet. Det innebærer at man må kartlegge begge (alle) kontaktspråka. Videre må man gjøre rede for dannelsesspråket for hvert enkelt navn. Dette krever at man skiller mellom appellativiske lån som har skjedd før dannelsen og tilpasninger som skjer med stedsnavn ved innlånet i et nytt språk eller ved bruken av stedsnavnet i dette språket. De tilpasningsprosesser som faktisk skjer, bør også kartlegges og systematiseres. (Sandnes, 2004a, s. 37)

Med dette som utgangspunkt er det meste skissert om hva navnegranskere av kontaktonomastiske eller interferensonomastiske studier bør forsøke å etterstrebe. En slik målsetning er likevel ikke forenlig med at “[o]ppgavens omfang skal være på ca. 180 000 – 270 000 tegn (80 – 120 sider)”, hvis materialet for navnegranskingsundersøkelsen skal baseres på en analyse av et representativt utvalg navn. Dette er et problem når man må benytte seg av både kvalitative og kvantitative undersøkelser.

Del 2 Appendiks

– er et komplementerende bind til enkeltnavn ordnet alfabetisk etter hovedledd. Bindet har en navneartikkel for hvert enkelt navn og en artikkel for hvert av hovedleddene. I tillegg inngår, kart, registre for materialanalysen og tabeller.

Nøkkel til navneartiklene:

Språklig opphav	Stedsnavn (tapt navn & gård)	Uttale	Distrikt	National Grid Reference	Belegg eller skriftformer, kilde(r) & årstall
<u>N</u>					
Beskrivelse					Brecks ‡ /breks, bre:ks/; Westside; (HY 448 447); <i>Brek</i> 1592 RMS (V, nr. 2076); <i>Brek</i> 1596–7 RMS (VI, nr. 546); <i>Brek</i> 1600 RMS (VI, nr. 1038); <i>Breck</i> 1654 K; = 1740 R (OFN, s. 34, 38). — Navn på en tidl. enhet (innenfor et “runrig”-system; teigblanding, med sameie og mulig rotasjon) på 4 pennyland i det tidl. tunshipet → Noltland Bewest † (OFN, s. 34, 38).
Størrelse & landskyld					Navnet eksisterer ikke lenger i dag, men dette var (sogne)prestens kirkegods el. prestegårdsjord (OFN, s. 38). Marwick (OFN, s. 38) tolker navnet som < norr. * <i>Brekkur</i> ‘bakker’, og det sk. app. <i>brecks</i> ‘udyrtet mark’, passer ikke siden gården har ligget på dyrket jord, på innsiden av gårdsvolden. ¹ Eng. pl. suff. -s ser ut til å være dannet i analogi etter mønsteret i yngre navn.
Betydning, elementer & diskusjon					

¹ Jf. f.eks. sognet Harray på Mainland: “Brecks, udyrka områder mellom den gamle dyrkamarka i tunshipene.” (Sandnes, 1999, s. 59 Fig. 4).

Termer og ordforklaringer

Se for øvrig “Mål, vekt, mynt, verdiforhold og landskyldenheter” i Del 2 Appendiks.

Analogiske navn, dvs. navn som er gitt etter mønster av navn på andre plasser, jf. oppkallellesnavn. (jf. Zilliacus, 2002, s. 203)

Appellativ, dvs. samnavn, fellesnavn (av ordklassen substantiv), substantiv som bøyes, og som altså ikke er *propria*, f.eks. *sand* m., *li* f. *hus* n. (jf. NRG, s. 22; Særheim, 2007, s. 16)

Assimilasjon, dvs. det at en språklyd blir påvirket av en annen lyd slik at de blir mer like, f.eks. Quoybirse /'kwai ,beʃ/. (jf. Særheim, 2007, s. 16)

“Auld Bow”: (1) et indre gjerde eller en vold omkring den sentrale delen av et “township” (2) området inhegnet av det gjerdet eller den volden. (jf. Thomson, 2001, s. 452)

Bebyggelsesnavn, navn på steder (denotatum) der det bor eller har bodd mennesker, eller som på grunn av artselementets innhold kan antas engang å ha denotert et sådant. a) Navn på permanente bosteder (gårdsnavn, plassnavn, distriktsnavn, bruksnavn, grennavn, bygdenavn, ødegårdsnavn, tuftenavn). b) Navn på temporære bosteder (seternavn o.l.), jf. eng. “habitative names” (jf. Christensen & Sørensen, 1972, s. 227). Jf. “busetnadsnamn” (bosetningsnavn, også kalt bostedsnavn): navn på bosatt område, f.eks. gård, gårdsbruk, husmannsplass, støl, grend, tettsted, by og bystrøk, jf. Illus. 2.2.4.1. (jf. Særheim, 2007, s. 16)

“Bishopric (Bishops Land)”, dvs. bispegods som tilhørte den katolske bispestolen, biskop Adam Bothwell og hans forgjengere, før den ble forlent til svigersønnen, Gilbert Balfour og hans datter, Margaret (Bothwell), etter reformasjonen i 1560–1565.

“Blawn Land”, dvs. erodert jordeiendom, blåst over av sand eller utsatt for sandflukt og lagt øde, f.eks. “links”-landene (flate sandbanker ved kysten) i de to Noltland-tunshipene, som ble “blawn til Issland [Island] and mansworne down” og “blawn til Birrowne [Bergen]” (Thomson, 1996 [1492 R], s. 60–1; OFN, s. 35), jf. “Ley Land”, ødegårdsnavn. (jf. Thomson, 1996, s. 104 “Blawn”)

“Bordland”, bordleidang, dvs. hovedgårdene til Orknøyjarlene, kjennetegnet ved deres immunitet fra skattebetaling [jf. norr. *borð* n ‘kosthold, mat og drikke; holde en med kosten’ (NorrO, s. 58), i tillegg til leidang for jarlen/kongen og hirden, også sk. *boirland*, jf. meng. *bordland* ca. 1250], motsatt av skattland. (jf. Thomson, 2001, s. 452; Moseng et al., 1999, s. 199, 206)

“Charter”, eiendomsbrev, forleningsbrev, diplom (jf. også eng. *deed*).

“Conquest land”, dvs. eiendom, ervervet av eieren på annen måte enn gjennom arv, f.eks. ved kjøp; mer spesifikt eiendommene, forlent av Jarl William Sinclair (1434–70). (jf. Thomson, 2001, s. 454)

“Cors(e) Land” eller **“Corss Land”**: forekommer i “charters” i tunshipet Rackwick om en type kirkegods eller klostergods: “[...] and half penny Corss Land of Trummaland there” (1664 Ch).

Denotasjonsendring: Et navn får endret denotasjon når det går over fra å gjelde (denotere) et sted (lokalitet) til å gjelde et annet – ofte nærliggende sted. (jf. Schmidt, 1981, s. 21)

Epexegetisk lån, dvs. semantisk tydeliggjøring. For å knytte navnet fastere til stedet har skotske navnelånere også kunnet tilføye et artsbeskrivende ledd og gi sitt navn formen av et epexegetisk lån, f.eks. The Isle of Westray, Bay of Pierowall. (jf. Zilliacus, 2002, s. 202)

“Feu” (1) er et skotsk begrep med betydningen ‘en avtale som gir evigvarende (eller uoppsigelig) leiemål for leietager i mot en årlig betaling (‘leieplikten’, “the feu duty”)', (2) len som ble holdt mot naturalie- el. pengeytelse (ikke krigstjenste)’. (jf. Thomson, 2001, s. 452)

Fonemisk notasjon (lydskrift), dvs. skrift der hvert fonem (minste betydningsskillende lydelement) har et tegn, jf. “Liste over fonetiske symboler”. (Særheim, 2007, s. 16)

Fuge, komposisjonsfuge, dvs. sammensetningselement, lyd(er) som binder sammen to sammensetningsledd, f.eks. *-s* i Yels-/Zelshouse, *-a* i Gossaquoy †, *-e* i Roveland ‡ og *-i* i Trennibie ‡. (jf. Særheim, 2007, s. 16)

Geometrisk metode: Metode for datering av navneklasser som bygger på studium av gårdsvold og gårdsgrenser (Stemshaug, 1973, s. 38). I prinsippet tenker en seg at bosetningen har utviklet seg konsentrisk – at det har blitt skilt ut sekundære bruk i utkantene av den opphavlige gården på stedet, jf. landskyldmetoden. (jf. Schmidt, 1981, s. 41)

“Goding”, fremstående medlemmer av jarlens *hird*. (jf. Thomson, 2001, s. 452)

“Goodman”, en av ‘de beste mennene’ eller menn av den høyeste sosiale rang; et medlem av “the Lawthing”, ‘lovtinget’. (jf. Thomson, 2001, s. 452)

Historisk-filologisk komparativ metode, jf. 2.2 (jf. Christensen & Sørensen, 1972, s. 119–62)

Hovedledd er kjernen eller det primære leddet i et stedsnavn og karakteriserer lokalitetens art. Kjernen kan erstatte hele frasen, mens adleddene er underordnet kjernen og kan sløyfes. (jf. Sandnes, 2003, s. 75; NRG, s. 31; Særheim, 2007, s. 16)

Inkolentnavn, dvs. innbyggernavn, benevnelse for personer som bor i eller er fra et visst sted; innbyggernavnet er vanligvis avledet av navnet på stedet. (jf. Schmidt, 1981, s. 56)

Invertert leddstilling, dvs. ‘inverterte sammensetninger’ (eng. “inversion compounds”), d.e. ‘inverterte sammensatte navn’ eller ‘postpositive utmerkingsledd’ (jf. Sandnes, 2005, s. 178).

“Kingsland”, krongods, dvs. land som ‘tilhører kongen’, ofte identifisert i “rentals” ved termen “pro rege”. Selv om *kingsland* en gang ble antatt for å være norsk krongods, ble termen faktisk brukt til å referere til land som tilhørte den skotske kronen etter 1470, og inkluderte derfor tidligere jarlegods. (jf. Thomson, 2001, s. 453)

“Kirkland”, land som tilhører individuelle kirker, kapeller eller prebende (ofte i kontrast til bispegods som tilhørte bispestolen). (jf. Thomson, 2001, s. 453)

“Laird”: en landeier av en forpaktet eiendom. Jf. “Peedie laird”: (‘liten landeier’, “petty udaller”) eier-forpakter (selveier) av en liten eiendom. (jf. Thomson, 2001, s. 453)

Landskyld, dvs. tidligere jordavgift som brukeren (leilendingen) betalte til eieren (jorddrotten); denne avgiften svarer til verdien av gården. (jf. Særheim, 2007, s. 16)

Landskyldmetoden: (jf. aritmetisk metode, kamerale metode, statistiske metode, stenstrupske metode.) Metode som går ut på å bruke den gamle landskylden til gården (eller landsbyen) som grunnlag for å datere (gårds)navnene (Sandnes, 1973, s. 12). (jf. Schmidt, 1981, s. 69)

“Ley Land”, dvs. udyrket jord, lagt øde, enten fordi den er forpaktløs eller som en del av dyrket jordrotasjon, jf. “Blawn Land”, ødegårdsnavn. (jf. Thomson, 1984, s. 128; 1996 [1492 R], s. 105; 2001, s. 453)

Lånenavn, dvs. navn som navnegiverne i stedet for å danne på sitt språk har overtatt fra et annet språk, som allerede har hatt navn på de aktuelle stedene, jf. direkte lån, tilpasset lån, epexegetisk lån, oversettelseslån. (jf. Zilliacus 2002, s. 200–2)

Metatese, dvs. ombytting av to språkllyder i et ord, f.eks. *frikst* for *friskt*, Perth for Pretty. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Navnegård, dvs. begrep for den primære bosetningen som har ett og samme navn; (jfr. norr. *bær*, *býr* m ‘opphavlig gård, primærgård’ dvs. gården før den ble oppdelt), jf. bruksnavn, gårdsnavn. (jf. Schmidt, 1981, s. 83–4)

“Nemne”, (lånord fra nynorsk) benevnelse eller betegnelse, dvs. navneledd, ord (eventuelt navn) som står som ledd i et (annet) navn, f.eks. *mikill/muckle* adj. og *kví/quoy* substantiv i *Mekillquoy* †, (jf. bl.a. dyre- og fuglenemne), f.eks. Noltland, Rusland, Gossaquoy † etc. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Oblik kasus(form) eller **casus obliquus**, dvs. andre kasusformer enn nominativ. Westray het i norrønt *Vestrey* i nominativ og [*til*] *Vestreyjar* [og *á milli Vestreyjar ok Hrosseyjar*] i oblik kasus (genitiv), mens grendelaget *Rapness* het i norr. **(H)rappsnes/*Hreppisnes* i nominativ og [*í* og *á*] *Hreppisnesi* i oblik kasus (dativ). Ordet oblik betyr egentlig ‘skrå’. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Onomastikk = navnegransking, navneforskning. Til dette: onomastisk. Jf. antroponymi (personnavngransking), hydronymi, toponymi. (jf. Schmidt, 1981, s. 99)

Oppkallellesnavn eller **oppkallingsnavn**, dvs. navn som er lånt fra andre steder, dvs. sekundære navn uten topografisk forbindelse med det primære navnet. Disse navnene fungerer som benevnende og ikke som beskrivende betegnelser slik appellativer gjør, f.eks. Goward ‡, Perth, Saintear †, Tirlot, jf. denotasjonsendring. (jf. Schmidt, 1981, s. 100; Zilliacus, 2002, s. 163)

Oversettelsesnavn eller **oversettelseslån**, er vanligvis i grenselandet mellom to språkområder – navn som er lånt fra grannespråket og oversatt helt eller delvis. (jf. Schmidt, 1981, s. 98–9)

Primærnavn, dvs. navn som har den samme denotasjonen som de hadde i dannelsesøyeblikket, med andre ord navn som ikke inneholder eller er laget til et annet navn. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Propria er en gruppe ord som har mye til felles med andre substantiver både syntaktisk og semantisk, men bøyes normalt sett ikke (entall **proprium**), f.eks. stedsnavnet Kirkwall, kvinnenavnet *Lorna*, skipsnavnet *Havhingsten*. (jf. NRG, s. 22)

“**Quoyland**” er en teknisk term for land som var nylig blitt ryddet og ikke var skatteskyldig, jf. “bordland”. (jf. Thomson, 2001, s. 453)

Rekonstruert form (stjerneform): språkrøt eller ord- eller stammeform som ikke er belagt, men som er (re)konstruert (laget) innenfor reglene for lydutvikling og formverk i vedkommende språkvariant. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Relasjonsnavn, dvs. stedsnavn som er gitt i forhold (relasjon) til et annet navn, f.eks. Overtown † (*Øfratún/Overtown † lå ovenfor *Sævartún/Saverton i *Vágr/Wa †). (jf. Særheim, 2007, s. 17)

“**Rental**”, dvs. jordebok, skatteregister, skatteprotokoll av eiendommer (fleste gårder) og landskyld.

Rot (ordrot), dvs. grunnelement i ord og navn som har betydning, f.eks. i.eur. *ter- ‘rive opp’ i *Place of Chure* (et annet navn på *Bloody Tuacks*, ‘blodtuene’ på Westray). (jf. Særheim, 2007, s. 17)

“**Run-rig**”, dvs. teigblanding (teigbytte, teigskifte), et system der flere gårdsbruk i fellesskap har andeler i jordstykker (teiger eller innhegninger) som ligger om hverandre, slik at gårdsdrift blir hemmet, og der beite kan sirkulere eller gå periodevis på omgang. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

Sammenligningsnavn (eller “jevnføringsnavn”, “likhetsnavn”), dvs. navn som er blitt til ved likhet i form, utseende, egenskap med et tidligere kjent objekt, f.eks. Roveland ‡. (jf. Schmidt, 1981, s. 111)

Sammensatte navn, kompositum, navn som er satt sammen av to eller flere ledd med selvstendig betydning, dvs. navn som består av et utmerkingsledd og et hovedledd, motsatt av et usammensatt navn. (jf. Schmidt, 1981, s. 113)

Sekundærnavn (sekundært navn), dvs. navn som inneholder eller er laget til et annet navn, f.eks. Powstink ‡ (trolig laget til navnet Pow) (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Skatt, dvs. en skattebetaling i smør, malt, kjøtt, fjærkre og enkelte ganger penger, foretatt av både jordeier og leilending av jarlegodset og bispegodset, jf. skattland. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

Skattland: (1) land underlagt skatt (2) de oversjøiske landområdene som tilhørte Norges konge (3) et kvart “ounceland” (“urisland”, *eyrisland*, ‘øresland’) = 4¼ pennylands. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

Skottifisering, dvs. virkelig eller tilsynelatende oversettelse av et personnavn, stedsnavn eller tilnavn til skotsk, jf. grekisering. (jf. Schmidt, 1981, s. 42)

Stamme, dvs. ord(rot) og avledningssuffiks, f.eks. -stink i Powstink ‡. Eventuelle bøyingsendelser er føyd til stammen. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Stedsnavn, dvs. navn på et sted (geografisk lokalitet). (jf. Schmidt, 1981, s. 121)

Substratnavn, dvs. navn dannet etter det tidligere språket til en folkegruppe som har skiftet språk. Alle de norrøne stedsnavnene på Shetland og Orknøyene foreligger som substratnavn, siden “norn” var antatt å være utdødd på øyene før 1800. Senere navnedannelinger med norrøne lånord i lavskotsk må

derfor karakteriseres som **“adstratnavn”**, dvs. navn dannet etter at språket “norn” var utdødd. De resterende navnene er således skotske **“superstratnavn”**, dannet av det offisielle språket skotsk (les: lavskotsk form av engelsk) brukt av hele(?) befolkningen.

“Tack”, skotsk leie, forpaktning (= eng. *lease*). **“Tacksman”**, leieren, forpakteren, særlig brukt om personen som betalte kongen av Skottland en bestemt sum for retten til å kreve inn skatt og andre avgifter fra eiendommen som tidligere hadde tiljørt jarlen eller biskopen av Orknøyene. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

Teignavn, dvs. navn på jordstykke (teig), f.eks. Kirk Toomal (i Aikerness). (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Tilpasset lån (eller svensk “anpassat”), dvs. tilpasset til det låntagende språkets lydsystem og språkssystem i allminnelighet, jf. skottifisering. (Zilliacus, 2002, s. 201)

“Toft”, dvs. en hustomt med dens nærmeste omgivelser. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

“Township” eller **“tunship”**, dvs. et samfunn av bønder, gruppert sammen av felles jordbruksaktivitet, f.eks. ved “run-rig” eller ved å bruke felles beite. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

“Tunmal”: (1) land festet til huset og hustomten, ansett for å være festet til den snarere enn “run-rig” (2) en yngre inhegning på lignende vis festet til gården og ikke holdt i “run-rig” (3) mer generelt, en teig, et jorde, jf. teignavn. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

“Udal Land” (eller “Odal Land”), dvs. odel(sjord), privateid land opprinnelig karakterisert ved å være befestet ved en uskreven rett og delelig blant arvinger, nedarvet eiendom i privat eie (jarlegods), som også innbefatter strandlinjen ut til marebakken, med fiskerettigheter, vrakrett inklusive retten til sanking av tang, “wrak et ware”. (jf. Thomson, 2001, s. 454)

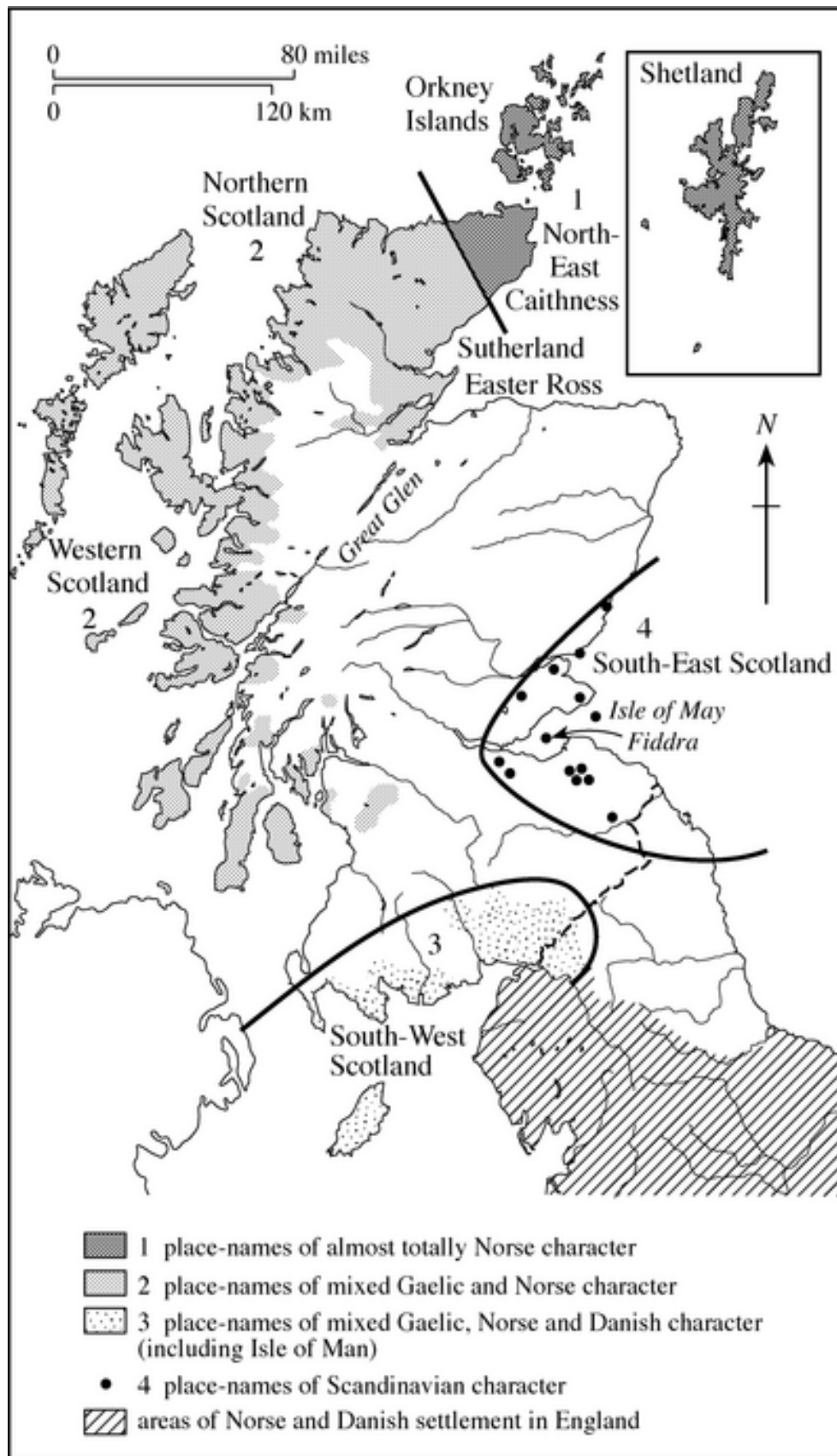
Usammensatt navn eller enleddet navn, dvs. kun hovedledd: a) Navn som er laget av et selvstendig ord, f.eks. Brecks †, motsatt av sammensatt navn, b) = appellativisk sammensetning (jf. Schmidt, 1981, s. 131–2).

Utmerkingsledd: underordnet ledd som spesifiserer og modifierer hovedleddet (jf. *adledd* i NRG; Sandnes, 2003, s. 75), et sekundært navneledd som er lagt til hovedleddet i sammensatte stedsnavn, med utmerkende funksjon, f.eks. Lina- i Linaclatt/-clett †. (jf. Særheim, 2007, s. 17)

Veitslejord, avkastning av krongodset som landskyld, dvs. “jordleie og jord utlagt som inntektskilde for kongsmenn med militære og administrative funksjoner.” (jf. Moseng et al., 1999, s. 208)

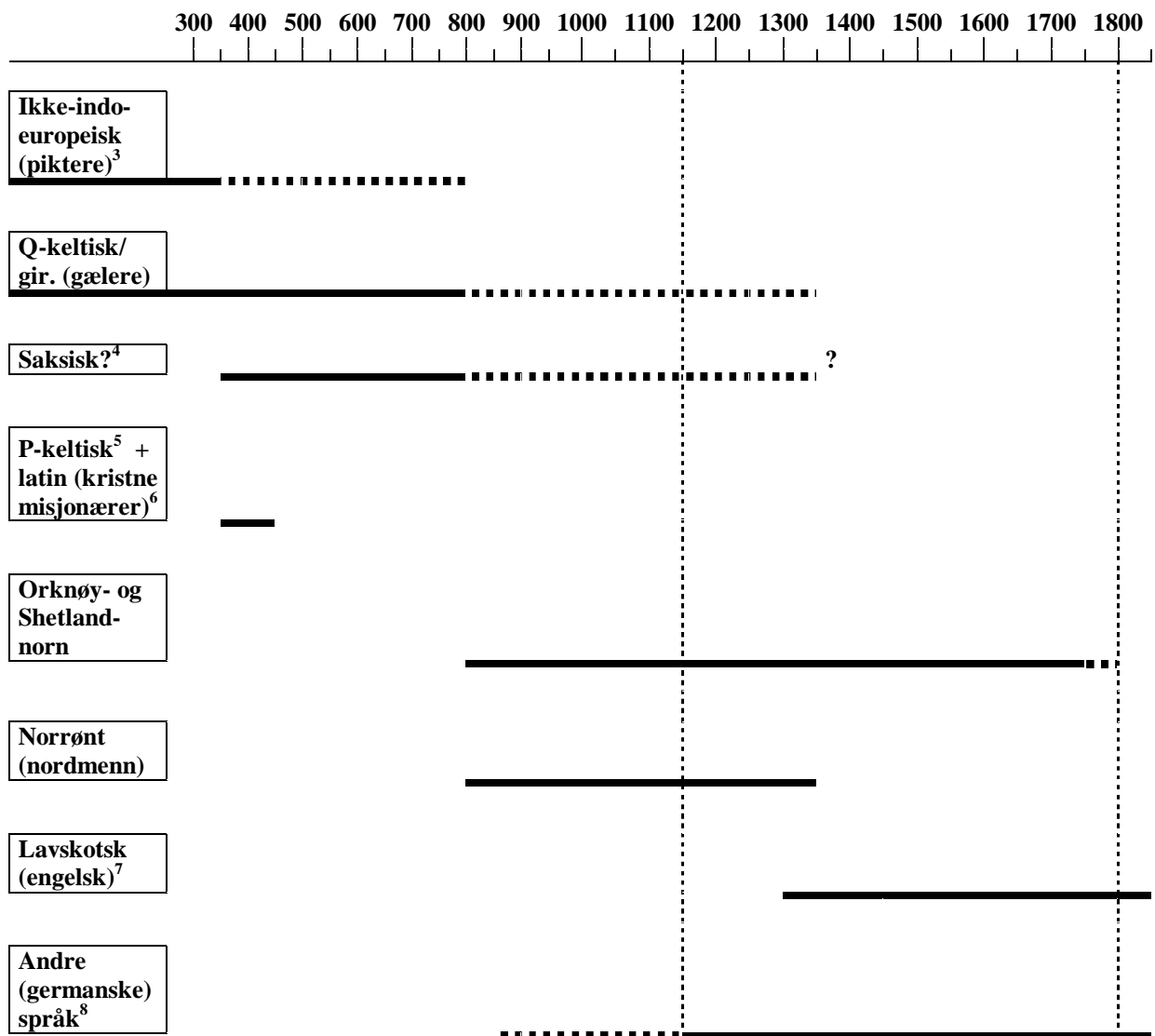
Ødegård, dvs. ‘ødegård, uten fastboende’, særlig om gårder etter avfolkningen i senmiddelalderen.

Ødegårdsnavn, dvs. navn på gård (gårdsområde) som har ligget øde (vært uten bosetning) i en lengre periode. Noen av disse navnene finner en i eldre skriftlige kilder, og enkelte av de blir anvendt som teignavn eventuelt som bruksnavn, f.eks. Trumland †, Bakka †, Roveland †, jf. “Blawn Land”, “Ley Land”. (jf. Schmidt, 1981, s. 139; Særheim, 2007, s. 18)

Illus. 0.1 Skandinaviske koloniområder i nordlige Storbritannia²

² Kilde: Crawford, 1987; 1995, s. 5 fig. 3; gjengitt i DSL <www.dsl.ac.uk>.

Illus. 0.2 Oversikt over språksituasjonen på Shetland og Orknøyene⁹

³ Det har vært antatt at et ikke-indo-europeisk språk forsvant da “broch”-byggingen sluttet ca. 100 e.Kr., antageligvis kan det ikke ha vart lenger enn rett etter vikingtiden (790-årene – 1066).

⁴ Davis (2007) omtaler språket som “early English”, mens “Saxon” ville passe bedre. Denne termen blir brukt om et germansk folk som bodde langsmed den baltiske kyst i eldre tider og senere migrerte vest så langt som til De britiske øyer. Sakserne ble pirater i Nordsjøen under det romerske rikets nedgangstid, og tidlig i det femte århundre spredte de seg gjennom Nord-Tyskland og langs kysten av Gallia og Storbritannia. De kjempet mot Karl den store (772–804), før de ble innlemmet i det frankiske kongedømmet, og de bosatte seg i Storbritannia blant andre germanske invadere, inklusive anglere og jyder (Encyclopædia Britannica).

⁵ Begrepet kommer av forekomsten av /p/ i ord som i q-keltisk (irsk og språk som har nedstammet fra det som skotsk-gælisk og † manx, mansk) viser /k/, f.eks. walisisk *pen* ‘hode, topp’, *pedwar* ‘fire’, irsk *ceann*, *ceathair*.

⁶ St. Ninian (ca. 360–432) og hans misjon.

⁷ “Lallans” eller “northumbrisk” (en engelsk dialekt etter utvandrere fra Northumbria eller Northumberland i nordøstre England) var språket til skotske biskoper og adelsmenn, blant sistnevnte kunne flere i tillegg fransk.

⁸ For det meste germanske “handelsspråk”: norsk, dansk, færøysk, islandsk, nederlandsk, lavtysk, engelsk – sistnevnte får etter hvert stadig mer innflytelse.

⁹ Området mellom de to stiplede vertikale linjene angir den behandlede perioden for denne studien, noe som samsvarer med lingvistisk kildegrunnlag og sannsynlige grenser for de fleste av de 172 navnelagingene av eldre bebyggelsesnavn i materialet — fra den bakre skriftlige grense, *Orkneyinga saga* (ca. 1200 OrknS), som beskriver bl.a. Westray i 1136–7, til den fremre, den siste rentalen (1794 R). I tillegg viser oversikten hvilke språk som kan ha vært i kontakt med hverandre i den aktuelle perioden.

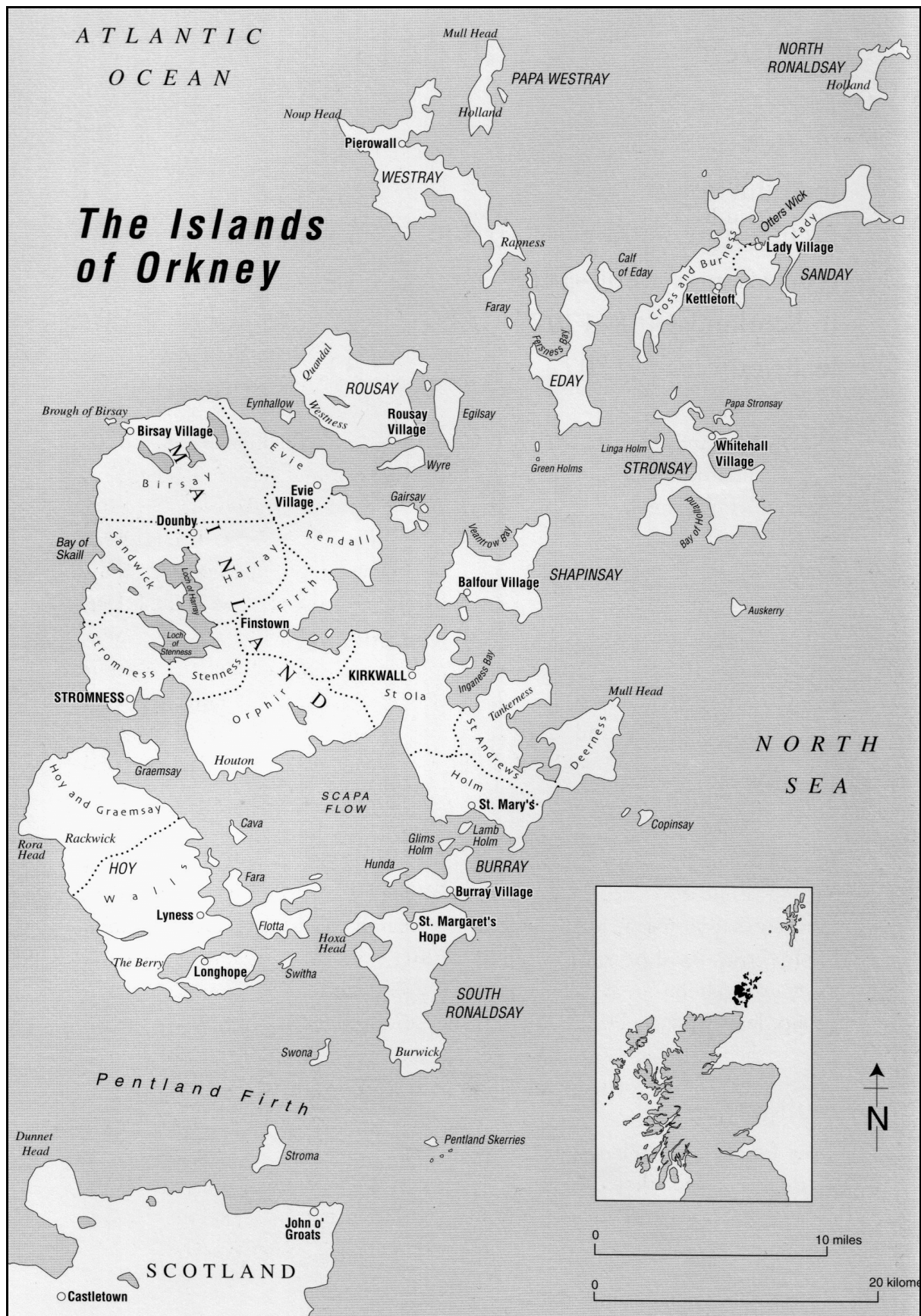
norm/norrønt	9. årh.	I.	1. Sigurd I (ca. 872–874).
		II.	2. Guttorm Sigurdsson (874–875).
	10. årh.	III.	(Ragnvaldsønnene:) 3. Hallad (875). 4. (Torv-)Einar I (875–ca. 933).
			(Einarsønnene:) 5. Arnekell († 950). 6. Erlend I († 950). 7. Thorfinn I Hausakljuv (ca. 933–963).
		IV.	(Thorfinnsønnene:) 8. Arnfinn (963–?). 9. Haavard Aarsæle. 10. Ljot.
			11. Lødve († ca. 980).
	11. årh.	V.	12. Sigurd II Digre Lødveson (ca. 980–1014)
		VI.	(Sigurdsønnene:) 13. Sumarlide (1014–1015). 14. Bruse († 1031).
			15. Einar II Vrangmunn († 1020). 16. Thorfinn II († 1064).
		VII.	17. Ragnvald I Brusesson (1035–1045).
	12. årh.		(Thorfinnsønnene:) 18. Pål I (1064–1098). 19. Erlend II Kolsson (1064–1098).
VIII.		20. Haakon Paalsson (1104–1122). 21. Magnus I Erlendsson den hellige (1108–1115 ^{16/4}).	
IX.		(Håkonsønnene:) 22. Harald I Slettmåle (1122–1127). 23. Pål II Umåle (1122–1136). 24. Ragnvald II Kolsson (1136–1158? ^{21/8}).	
X.		25. Harald II Maddadhsson (1139–1206). 26. Erlend III Haraldsson (1154–1156).	
XI.		27. Harald III, Unge, Erik Slagbrelleson (1197–1198).	
13. årh.		(Haraldsønnene:) 28. David (1206–1214). 29. Jon I (1206–1231).	
	XII.	30. Magnus II Gilbertsson av Angus (1231–1239). (XI?) 31. Gilbert I av Angus (1239–?). (XII?) 32. Gilbert II Gilbertsson († 1256).	
	XIII.	30. Magnus III Gilbertsson (1256–1275). 31. Gilbert I av Angus (1239–?). (XII?) 32. Gilbert II Gilbertsson († 1256).	
	XIV.	(Magnussønnene:) 34. Magnus IV (1276–1284). 35. Jon II (1284–ca. 1310).	
14. årh.	XV.	36. Magnus V Jonsson (ca. 1310–ca. 1325). (XVI vacat.).	
	XVII.	37. Malise av Stratherne, Magnus Vs dattersønn (ca. 1325 †1353).	
	XVIII.	38. Erngisl Sunesson, Malises svigersønn (1353–1373).	
15. årh.	XIX.	39. Henrik I Sinclair, Malises dattersønn (1379 – ca. 1400).	
	XX.	40. Henrik II Sinclair, Henrik Is sønn (ca. 1400 † 1420).	
	XXI.	41. William Sinclair, Henrik IIs sønn (1420–1471).	

Illus. 0.3 Den orknøyske jarlerekken¹⁰

¹⁰ De romerske tallene betegner generasjonsnummerfølgen (jf. Diedrichson, 1906, s. 26 Bilag 2). Morsmålet deres står oppgitt i første kolonne.

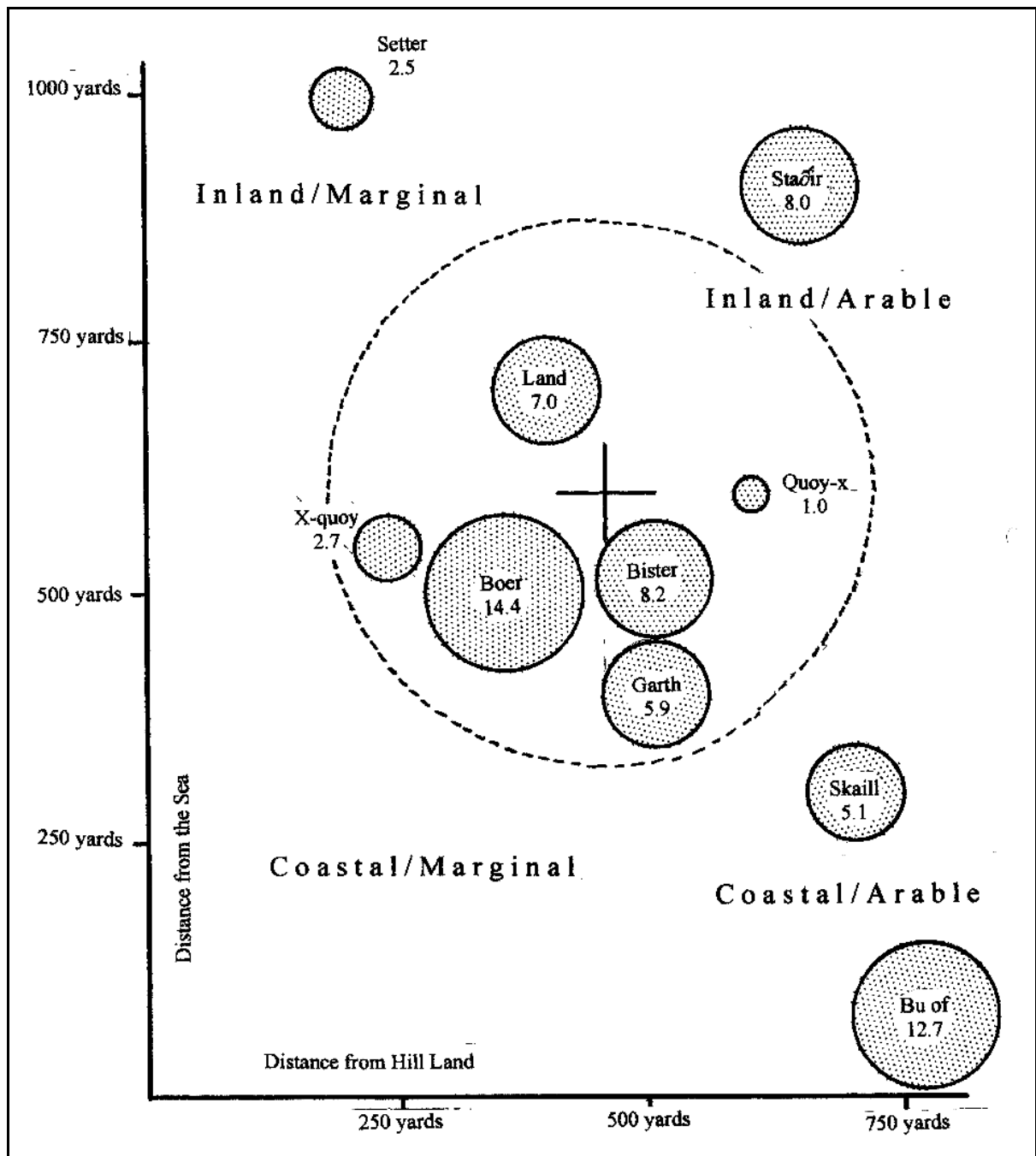
1100	<p>Fra 1153 jarledømmet underlagt erkebiskopen i Nidaros.</p> <p>“Øyskjeggene” opererte i Viken våren 1193 og satte seg fast i Bergen der de tapte slaget mot kong Sverre i Florvåg 1194, og øyene ble lagt under norsk krone i 1195. “Øyskjeggene” ble gitt tre års frist på å innløse konfiskert eiendom. Shetland ble separert fra det orknøyske jarledømmet i 1196.</p>
1200	<p>Øyene forlent til et piktisk overhode, the Mormaer (eller earl) of Caithness i 1231. (Styrt av gælisktalende jarler av høylandssett 1231–1350).</p> <p>Den skotsk-norske krig 1262–6: Den skotske konge til angrep på Hebridene i 1262. Håkon Håkonsons leidangsflåte vestover, slaget ved Largs (North Ayrshire) i 1263. Håkon († 1263). Perth-traktaten i 1266. The Isle of Man og Hebridene til Skottland. “Piken fra Norge”, prinsesse Margrete (1283–90) dør. Hun skulle arve den skotske trone etter Aleksander 3 († 1286) ved giftemålet med den engelske prins Edvard (senere Edvard 2).</p>
1300	<p>Perth-traktaten formelt godkjent 1312 i Inverness.</p> <p>Skotsktalende Henry Sinclair († ca. 1400) arvet jarledømmet Orknøyene 1379, Shetland med igjen, og Henry sverget lensed til den norske kongen Håkon 6.</p> <p>Skotske biskoper i bispedømmet Orknøy – Hjaltland. Skotske skrivere i kanselliene.</p> <p>Stor innflytting av skotter som ble en sosial og økonomisk overklasse.</p> <p>Øyene skilt kirkelig fra Norge i 1472.</p> <p>Fra 1380 fulgte øyene med Norge inn i unionen med Danmark. (Kalmarunionen mellom Norge, Sverige og Danmark 1389/1397–1521. Formelt aldri oppløst).</p>
1400	<p>Christian 1 (av Danmark-Norge 1450–81) pantsatte begge øygruppene til den skotske konge som sikkerhet for sin datter Margretes medgift i ekteskapet med Jakob 3 i 1468 og 1469 (etter manglende skatteinnbetaling for Hebridene siden 1426).</p> <p>Henrys sønnesønn William Sinclair (ca. 1404–80), 3. jarl av Orknøyene, overdrog 1471 jarledømmet til den skotske kronen, også earl of Caithness fra 1455, etterfulgt av hans yngre sønn William Sinclair († 1513).</p> <p>Fra 1471 ble øyene en integrert del av kongeriket Skottland.</p> <p>I 1472 kom øyene under erkebiskopen i St. Andrews.</p> <p>Christian 1 († 1481). Norske klagemål mot den danske regjering for pantsettelsen førte ikke frem. Norske forsøk på innløsning frem til 1530-årene. De dansk-norske konger ville senere løse dem inn, men satte ikke noe større inn på det.</p>
1500	<p>Øyene fortsatte den tollfrie handelen med Bergen frem til 1550.</p> <p>Reformasjonen i Skottland 1560. Bispegodset oppløses, gir en ny, skotsk overklasse.</p> <p>Jarlene Robert og Patrick Stewarts hardstyre over øyene 1564–1615. Orknøyene “leies ut” i kortvarige “tacks”.</p> <p>Det skotske parlament erkjente 1567 uttrykkelig sin plikt til å opprettholde norske lover og rettssedvaner, men skotsk rett trengte etter hvert inn.</p> <p>I strid med Christian 1 sitt høytidelige løfte ble øyene aldri innløst, og Danmark avsto Shetland til Skottland i 1590.</p>
1600	<p>Utflytting til Norge frem til 1650.</p> <p>Øyboerne som ikke gikk over til skotsk, ble tospråklige.</p> <p>Bibelen (King James’ Version) fra 1611 foreligger på engelsk i Skottland.</p>
1700	<p>Ved den engelsk-skotske realunionen i 1707 ble øyene en del av kongeriket, <i>The United Kingdom</i>. Mindre påvirket av skotske dialekter, men av engelsken fra London.</p> <p>Introduksjonen av en engelskspråklig Bibel på Foula i 1740.</p> <p>Den skotske tronpretendenten Karl Edvard Stuart (“Bonnie Prince Charlie”) ble slått i slaget ved Culloden i 1746, skottene oppgav helt sin selvstendighetskamp.</p> <p>“The Pundlar Process” (1733–59); manipulasjon av vektene og dobbel skatt.</p> <p>Low regner norn for utdødd i 1773.</p>

Illus. 0.4 Orknøysk kronologi 1100–1800

Illus. 0.5 Kart over sognene på Orknøyene¹¹

¹¹ Schei, L.K. & G. Moberg 2000, *The islands of Orkney*, Colin Baxter Photography Ltd, Granton-on-Spey, s. 6.

Illus. 0.6 Orknøyske gårders størrelse og beliggenhet – navneklasser¹²

¹² Grafen viser den gjennomsnittlige størrelsen i “pennylands”, avstand fra havet og i midtplanet i forhold til avstand fra “hill land” (fjellandet), samt jordsmønn og beiteforhold for hvert av hovedleddene. Det er kun *setr/sætr* (*setter-*), *staðir-*, *skáli* (*skail-*) og “*Bu of*”-navn som har klare lokalitetsbetegnende navn, siden gårdsnavn med andre appellativer er tilbøyelige til å samle seg i en ‘mellom’-stilling. ‘X-quoy’ navn er navn der hovedleddet er etterstilt (Outquoy), mens ‘Quoy-x’ navn er inverterte komposita (Quoyangrie) (jf. Thomson, 1995, s. 61 Fig. 15; 2001, s. 55 Fig. 17). Jf. Illus. 3.2.1 og pkt. 5.3. Gårdsnavn og “tunship”-navn på *cleat* knyttes til kapeller, kirker og bedehus. De forekommer i eldre “rentals”; sentralt beliggende og med en pennyland-verdi som kan måle seg med “the baes, bisters, lands, garths and staths each of which account for many urislands.” (Lamb, 2004, s. 171).

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

“[L]igesaa norskt som Norge selv”, slik var det Peter Andreas Munch (1852, s. 52) pleide å beskrive Orknøyene etter han hadde avlagt dem et kort besøk en gang på høsten i 1849 — omlag 100 år etter at det siste av norrøne språkrester var så godt som utdødd på Orknøyene og Shetland.¹³ Den rådende trenden fra Munchs tid og til og med blant flere forskere i dag har vært å påpeke ‘norskheten’ (“Norsedom” eller “Norwegiandom”) på øyene. Av den grunn har man presentert et endimensjonalt bilde som fremstiller alle påvirkninger som hovedsaklig skandinaviske. Ved å interessere seg kun for skandinaviske påvirkningskilder og ved å godta alt det *Orkneyinga saga* fortalte dem, var disse forskerne nødt til å produsere statiske forklaringer av Orknøyene i middelalderen, der stedsnavn og bosetninger ble dannet i det 9. og 10. århundre, og forble omtrent intakt i århundrene som fulgte (jf. Gibbon, 2006, s. 76).

Den veldokumenterte sannheten er at Orknøyene var på ingen måter ‘jomfruøyer’ i lingvistisk målestokk ved de norske vikingenes ankomst. Dessuten var *gaddgedler* (eg. ‘fremmede irer’), dvs. en blandet befolkning av nordmenn og irer på 800-tallet (kjent fra *Orkneyinga saga*), et faktum en rekke plasser i Storbritannia. Det er derfor avgjørende at nordmenn først befrir seg fra det ‘norrønifiserende filteret’, før en ønsker å utforske hva orknøyske stedsnavn *de facto* er. Tallrike arkeologiske funn vitner om at Orknøyene var befolket i ca. 5000 år før vikingene satte sine ben der — av ulike folk som har etterlatt seg spor i befolkningen og språket. Øyene har for størsteparten av tiden nytt uavhengigheten og fått utvikle seg uavhengig av andre nasjonsmakter. Selv innenfor den ‘norrøne’ perioden (ca. 800–1468), 1231–1350, var øyene styrt av gælisktalende Caithness-jarler av høylandssett og senere av Sinclair-jarlene 1379–1468 som aksepterte et dansk-norsk og et skotsk overhode (jf. Illus. 0.3). Mye av forskningen som er bedrevet, har vært vært tuftet på nasjonalromantiske ideer og politiske motiver (jf. Øien, 2002; 2005, s. 80–104), for å slå fast at øyene navnemessig kun er å betrakte som en provins av Norge (jf. Shetland, Stewart, 1987, s. 36). Munch og hans ‘likesinnede’ har lykkes svært godt som premissleverandører for forskere frem til vår tid: “The vast majority of Orkney farm-names, probably about 99 per cent., are of Norse origin, and it is with these we have to deal.” (Marwick, 1952 [OFN], s. 227), jf. Melchers’ (1994, s. 336) påstand om 90 % av stedsnavnene på Shetland og Orknøyene av skandinavisk opphav, jf. Foula (Shetland) med 80 skotske eller hybride

¹³ Det var det samme året Munch kom i befattning manuskriptene til *Historia Norvegiae* under sin Skottlandsreise og hans overveldende begeistring for Norges sentrale rolle i Skottland kan ha vært sterk preget derav.

navn til 800 norn (eller 90 %) (Stewart, 1970, s. 307–19). De totalt overdrevne prosentene skyldes flere forhold, noe som jeg vil komme tilbake til (jf. 3.2).

Fra hundreårene etter Kristi fødsel til i dag har Shetland og Orknøyene vært en korsvei og en smeltedigel for en rekke språk (jf. Illus. 0.2). Listen over norrøne “test-ord” eller markører for skandinavisk bosetning, også pre-norrøne (ikke-indoeuropeiske, keltiske, saksiske?), kan derfor gjøres svært kort, fordi kun et fåtall av de påståtte norrøne og pre-norrøne navnene som er identifiserbare, inkorporerer mange lånord i skotsk (jf. DSL). Omvendt kan norrøne navnedannelser fremstå som skotske på grunn av senere tilpasning, av den grunn er belegg som dekker en lengst mulig periode viktig for å avdekke denne tilpasningen. Dessverre lider navnene på Orknøyene av et dårlig eldre kildegrunnlag.¹⁴ Et fåtall eldre stedsnavn er riktignok belagt i islandske sagaer, gårdsnavnene i skotske kilder etter pantsettingen av øyene i 1468 (jf. 1492 R og fremover) og naturnavnene unntaksvis i kilder før 1800 — bortimot alle etter at “norn” ble skrevet og talt på Orknøyene. Vi må derfor tolke navnematerialet i en skotsk-engelsk kontekst — ikke isolert som navn bestående av norrøne appellativer.

Mange navnegranskere og andre norrønfilologer tidligere har fastslått norrøne navnedannelser på bakgrunn av norrøn- og shetlandsk-/orknøysketymologiske leksika alene — uten å konsultere skotsketymologiske ordbøker først — i sistnevnte der til og med årstallet for første belegg av de norrøne lånordene er oppgitt (jf. DSL). Eksempler fra Westray på sene etymologiske mønsterdannelser og oppkallinger som Haugahovn (bolighus fra 1980), Howanbrek (boligprosjekt fra 1998), Vinnabrek (bolighus fra 2002), Höfn (et moderne ungdomssenter), Kalisgarth (sykehjem fra 2006) og Yrabyr (moderne bolighus), bare for å nevne noen, understreker ‘både viktigheten av lokalkunnskap og farene med å forvente å se en viking under hver eneste stein’, slik John R. Baldwin (2005, 31; jf. Waugh, 1998, s. 378–83.) uttrykker det om den sammenlignbare navnesituasjonen på øya Foula.

De teoretiske forutsetninger for navneanalysen er mangelfulle. Det finnes ingen konkurrerende teorier eller metodikk til dem vi finner i Sandnes’ (2003) doktoravhandling over tidligere vikingkolonier. Men ikke desto mindre har hennes metoder vist seg anvendelige og vakt anerkjennelse i navnegranskingsmiljøer i Skandinavia så vel som Storbritannia¹⁵:

Denne boken er til stor berikelse for det kulturelle, lingvistiske, miljømessige- og bosetningshistoriske ikke bare i nord-vest Mainland av Orknøyene, men for Nordøyene og enda videre, og er et viktig bidrag til emnet språkkontakt og interaksjon generelt. (Taylor, 2005, s. 124 min oversettelse)

Sandnes’ siste studie har vist seg å ha stor overføringsverdi, da situasjonen på West Mainland ikke er vesentlig forskjellig fra resten av Orknøyene, selv om de nordre øyene har en mer perifer beliggenhet, dialekten(e) regnes som mer konservativ(e), og eierskapet har vært forskjellig fra sogn til sogn.

¹⁴ “Gamle navn, det vil si middelalderske kilder for Westray-navn, har vi ikke før 15. årh.” (Brøgger, 1930, s. 171).

¹⁵ Se for øvrig doktorandens (Sandnes, 2004a, s. 31–7, s. 45–52) og opponentenes ([1.] Nicolaisen, 2004, s. 37–40; [2.] Fellows-Jensen, 2004, s. 40–5) uttalelser etter doktordisputasen ved NTNU – Trondheim, 3. mai 2003 og Bente Holmberg (2005, s. 176–8) og Simon Taylor (2005, s. 118–24) sine anmeldelser.

Hva nytt mener jeg i så fall at denne undersøkelsen kan bidra med? Navnematerialet på 172 bebyggelsesnavn, med første belegg før 1800, som jeg har ekserpert og samlet inn, omfatter en del navn (27) og eldre belegg på på tunship, gårder, bruk og innhegninger som ikke tidligere har vært tolket, jf. *Orkney farm-names* og Marwicks behandling av bl.a. 131 av de eldre bebyggelsesnavnene (Marwick, 1952, s. 31–47), og i så fall ikke på en systematisk måte som i denne undersøkelsen.¹⁶

Skoleelever på Westray og Papa Westray har nyttiggjort seg av mitt totale ekserperte navnemateriale på bortimot 1100 stedsnavn og utført et stedsnavnprosjekt¹⁷, der de har laget en CD-ROM med et digitalt kart av Westray, hvor man kan lokalisere og bevisstgjøre seg uttale, etymologier, arkeologiske funn etc. rundt stedsnavnene på øya. En undersøkelse slik som denne, som også innbefatter deres eget morsmål skotsk og dets nedslag i det skotske onomastikon, ville kunne være til nytte i deres og andre skotske navneprosjekter. Med tiden ville det trolig være et ønske om en egen orknøysk navnemonomografi der også Westray-navnene vil være representert.

Hvis vi skal få en helhetlig forståelse av stedsnavn i vikingkolonier, må vi ha inkluderende studier som er åpne for å se på hele materialet fra aktuelle områder — ikke snevre oppgaver som utelukker påvirkning fra andre språk enn de skandinaviske. De tidligere navnegranskingsmetoder som er benyttet for vikingkolonier i Storbritannia, har gjort at navnegranskingen generelt har opparbeidet et dårlig navn og rykte som en nærmest upålitelig kvasi-vitenskap: “Orkney place-name reasearch cannot be said to have produced much in the way of certainty or unanimity.” (Thomson, 2001, s. 54). Både datering og bosetningshistorie har blitt misforstått som følge av opprinnelige norrøne appellativers forekomst i skotske stedsnavn og deres utbredelsesområder på kart.

1.2 Formål og problemstillinger

De fem problemstillingene har allerede vært antydnet og kan formuleres på følgende måte:

(1) Formålet med undersøkelsen/masteroppgaven er så vidt mulig å fastslå etymologien og dannelsespråket i hvert enkelt bebyggelsesnavn, belagt første gang før 1800, på Westray.

¹⁶ I en del tilfeller mangler dessuten Marwick (ibid.) tolkningsforslag (jf. 1.3).

¹⁷ “Westray & Papay Peece Neemes : a young roots project [...] Recording Westray Place names and their original meanings [...] Westray Development Trust has been awarded a grant of £25,000 to research the origin of local place names and to make recordings of local language and dialect, all of which have strong Norse/Viking roots. The project will take place on the Island of Westray where the main spoken language was old Norse until the early 1700s. The island also has a unique local dialect which has been maintained until recently as the population has been relatively static. However, social change on the island means that the dialect and the meaning of local place names are in danger of being lost. The project will ensure that younger generations play an active role in preserving their local heritage. Young people will interview older members of the community and make recordings of the local dialect and discuss the meanings of words. They will use the resources at the local library and heritage centre and carry out desk-based research into local language and dialect. At the end of the project the participants will give a presentation about the project and present the new database and website to the local community.” (Tuesday 29 March 2005, Heritage Lottery Fund). Prosjektet ble presentert på konferansen ‘Vikings and Scotland – Impact and Influence’, 20.–22. september 2006, organisert av the Royal Society of Edinburgh (RSE, 2007).

Dette er spesielt interessant, siden Marwick (OFN, s. 227) har anslått så mange som 99% av gårdsnavnene på Orknøyene er av norrønt opphav, og at materialet fra Westray er hentet fra perioden folk snakket “norn” (trolig ca. 800–1750/1780).¹⁸ På grunn av den dårlige kildesituasjonen, vil jeg kun unntaksvis se på (den kronologiske) utviklingen eller tilnærmingen navnene får i det skotske mottakerspråket. Når det gjelder kontinuiteten i norrøne bebyggelsesnavn og norskatted eierskap, vil det være naturlig at dette følger med odelsjord. Ulikt eierskap (jf. kirke, jarl/konge eller odel) vil derfor kunne påvirke andelen norrøne bebyggelsesnavn. Dette vil også være et aktuelt tema i forhold til eierskapet og andelen norrøne navnedanninger på Westray kontra West Mainland (jf. Sandnes, 2003).

(2) Hvordan stemmer Westrays stedsnavnmateriale med innlånte navneelementer fra ulike språk i forhold til den språkhistoriske og arkeologiske konteksten?

Finner vi bevis for at navn er dannet i et flerspråklig samfunn? Det finnes flere nivåer å observere interferens eller kontakt mellom ulike språk i et navnemateriale, og denne studien er avgrenset til det leksikalske og morfosyntaktiske. Det er derfor interessant å observere hvor godt de ulike språkernes leksikon og onomastikon har egnet seg i dannelsen, og hvor vidt navnene har kommet ferdiglagede fra andre siden av Nordsjøen (Norge) eller Pentland Firth (“the Scottish Mainland”), jf. nedenfor. Motsatt kan vi se på hvor vidt navnene har blitt dannet og få utviklet seg uavhengig av Norge og i resten av Storbritannia. Det kan også tenkes at annen form for stedegne trekk kan vise seg i materialet.

(3) Hvilke navneledd og mønstre er frekvente på Westray, og hvor representativt er materialet der i forhold til på West Mainland (Evie, Rendal og Firth, jf. Sandnes 2003)?

Det har vært hevdet at stedsnavn i koloniområder generelt bærer preg av å være stereotype (jf. Hansen, 1998, s. 29), og at orknøyske stedsnavn (gårdsnavn) er dannet etter analogier, mønstre og immitasjon av norske gårdsnavn (jf. Nicolaisen, 1987, s. 75–85; 1991, s. 147–55). Av den grunn vil jeg undersøke navn på begge sider av Nordsjøen for å få et klarere bilde av om navnene er blitt direkte overført fra Norge eller ikke (jf. 3.3.3 og Del 2, app. 3.5):

(4) Hvor mange og hvilke av Westrays eldre bebyggelsesnavn har mulige paralleller i Norge?

Til tross for at stedsnavn er monoreferensielle og godt kan fungere som stedsnavn uten at språkbrukeren lenger forstår navnets semantiske innhold, er det likevel en korrelasjon mellom språkdød og navnedød. Med “norns” død følger også fenomenet navnedød, et aktuelt tema for hele Shetland og Orknøyene:

(5) Hvor stor andel av de ekserperte og innsamlede eldre bebyggelsesnavnene er i bruk i dag?

¹⁸ Enkelte har hevdet at “norn” eksisterte frem til 1800, derfor har jeg også inkludert navn fra 1794 R.

Store endringer har skjedd i bebyggelsen på Westray gjennom historien. Denotatumendring og denotasjonsskifte vil også bli behandlet i forbindelse dette (jf. 5.2).

1.3 Avgrensninger

Den opprinnelige undersøkelsen består av en analyse av bortimot 1100 stedsnavn av alle typer på Westray. Derimot har oppgaverammen gjort det tvingende nødvendig å korte ned materialet. Avgrensningen har ikke vært enkel. For å ivareta det sentrale aspektet på øyene med språkblanding, kan ikke noe navn utelukkes for å få en oversikt over den helhetlige situasjonen. Samtidig kan mine avgrensninger ytterligere synliggjøre “norns” utbredelse, dens kontakt og senere død. Frem til i dag (jf. Sandnes, 2003) har kontaktspråksperspektivet på Orknøyene vært forsømt av navnegranskere. Selv om dette er en oppgave i nordistikk ved et universitet i Norge, ser jeg det ikke som noe godt poeng (jf. Marwick og Jakobsen) å velge ut de eldste gårdsnavnene, og unntaksvis dekke navn som kan ha et annet opphav enn skandinavisk. For å imøtegå Marwicks påstand om 99 % norrøne bebyggelsesnavn, har denne avgrensningen alle forutsetninger for å oppfylle hans syn på prototypen av ‘norske’ stedsnavn. Oppfordringen fra Svavar Sigmundsson (1984, s. 288) ser også ut til å være oppfylt, når han tidligere har påpekt “[...] a need for scholarly efforts to investigate the correlation between Norn names and Scottish ones to learn about the role of bilingualism in the evolution of place-names” (*ibid.*). For å få en klarere avgrensning av språket i navnedanningen, og for at man kan få et mer helhetlig inntrykk av Orknøyene for øvrig, har jeg valgt å følge Berit Sandnes’ (2003) kriterier med visse modifikasjoner (jf. Illus. 0.2, Illus. 2.11 og pkt. 2.1).

Det er svært mange forhold som kan kartlegges i en språkkontaktstudie — språklige som ekstralingvistiske. Denne presentasjonen er imidlertid avgrenset til to språklige aspekt — dannelse og omtolking av stedsnavn i perioden ca. 1200–1800 (jf. Illus. 0.2). Senere navneendringer er ikke gjenstand for undersøkelser her. Det ekstra-lingvistiske aspektet er også tatt med i undersøkelsen i enkelte tilfeller for å teste lokalitetsangivende eller topografiske elementer mot realia (naturformasjoner, arkeologiske funn etc.) der de synes å ikke stemme overens med tolkningene.

1. Den KRONOLOGISKE avgrensningen har jeg foretatt på bakgrunn av den bakerste tidsgrensen for der vi finner belegg av bebyggelsesnavn på Westray, ca. 1200 med *Orkneyinga saga*, som gir en kort beskrivelse av Vestrey i 1136–7. Den fremre grense er satt på bakgrunn av når man antar at “norn” døde ut, et språk som har et sterkt innslag av norrønt. Den neste kilden etter den seneste “rentalen” (1794 R), folketellingen av 1841 C (og for hvert tiår frem til 1901 C), er sedvanlig inkonsekvent i skriftbelegget, noe som ikke kan sies å gjenspeile språksituasjonen på øyene, men heller den enkelte skrifters og avskrifters etymologier og oppfatning av navnene. Det finnes navn som er belagt for første gang etter dette også som indikerer høy alder, men disse er altså ikke med. Om ikke andelen av skotske navnedannelser kan sies å være veldig stor før 1800 går tallene naturlig nok rett til

værs etter dette. De sparsomme kildene som foreligger, beretter derimot ingenting om 1200 og 1300-tallet, om overdragelsen av eiendom til mektige skotske jarler. Det er først på slutten av 1400-tallet (jf. 1492 R og 1500 R) at skatteprotokollene (“the Orkney rentals”, se Marwick, 1952 [OFN], s. 31; Thomson, 1996; Peterkin, 1820) gir bevis på det skotske nærværet og språkkontakten på Westray. De viktige endringer som inntreffer, er når engelsken som produseres på øyene, ikke er underlagt Edinburgh, men direkte fra London.

2. Den GEOGRAFISKE avgrensningen (Westray) og valg av navneområde (Orknøyene) har flere årsaker. Jeg har i lengre tid hatt lyst til å kombinere mitt mellomfag i engelsk (innbefattende språkhistoriske emner) og mitt grunnfag i irsk (gælisk) med interessen jeg har for norrønt språk og historie. Min interesse har spesielt vært knyttet til språklige og onomastiske minner etter skandinavisk bosetning i Storbritannia. Den geografiske avgrensningen med Westray (jf. Illus. 0.5) som område for min masteroppgave har sammenheng med det arbeidet andre navnegranskere har gjort før meg (jf. pkt. 3), og de områdene som ikke har vært med i noen systematisk og helhetlig undersøkelse (jf. også kommentaren om professor Rekdal i forordet). Den orknøyske historikeren W.P.L. Thomson (1990, s. 35–49) har sett på bosetningshistorie basert på stedsnavn i tidligere “tunships” i Westside på Westray, men til og med der er mange av hans navn utolkede. Selv om det kun er navneinventaret på denne øya som er gjenstand for undersøkelse, har jeg dratt inn en lang rekke andre navn for sammenligning fra andre plasser med skandinavisk bosetning.

Riktignok er, som nevnt, en god del av de eldre bebyggelsesnavnene på Westray blitt undersøkt tidligere (Marwick, 1952 [OFN], s. 31–44 Westray). Enda utgjør disse navnene og beleggene Hugh Marwick beskrev for godt og vel 50 år siden, ikke hele navnematerialet jeg har samlet inn.¹⁹ Dessuten er flere av navnene i gårdsnavnmaterialet ikke gjort forsøk på å tolke, jf. formuleringene “origin obscure” og “origin uncertain” etc. Mye har også skjedd på de vel 50 årene som har gått, både med hensyn til publikasjoner av kilder, stedsnavnforskningen i senere tid og ikke minst endringene på Westray; topografisk bl.a. av havets erosjon, arkeologiske utgravinger, ekspansivt jordbruk, vei- og boligbygging, overgang til mer sekundærnæring hos befolkningen og endringer i bosetningsmønsteret med migrasjon osv. generelt.

3. Den NAVNETYPOLOGISKE avgrensningen er gjort med bakgrunn i definisjonen av “bebyggelsesnavn” (jf. “Termer og ordforklaringer”, 2.2.4 og 5.1). Ellers vil jeg generelt bruke også en rekke andre kjente termer fra diverse navnegranskere og begreper fra kildene der navnematerialet er hentet fra (*ibid.*).

¹⁹ Materialet i denne studien baserer seg som nevnt på 172 eldre bebyggelsesnavn mot 131 hos Marwick (OFN, s. 31–44). 11 av navnene i OFN er utolket. I tillegg kommer en god del “quoy”-navn med etternavn (sln.) uten noen videre kommentar. Utover det mangler Marwick i tillegg en hel del eldre og yngre kildebelegg som er tatt med i denne studien.

1.4 Kort presentasjon av Westray (59°18'N 3°00'W)

Westray (< *Vestrey* ca. 1200 OrknS) 'Vesterøy' heter øya, til tross for at Hoy (< **Há(r)ey* 'høyøy') er den vestligste i Orknøy-arkiplot. Ser man på Westray fra lenger østover, øyene Sanday og North Ronaldsay, som ligger nærmere Shetland derimot, der trolig de første skandinaviske innbyggerene seilte fra, passer retningsadverbialet *vestr* langt bedre; den vestlige øya i forhold til Sanday og North Ronaldsay. Westray er den nordvestligste av de nordre øyene ("the North Isles", øyene nord for Mainland) i Orknøyene. Øya blir ofte med rette omtalt som *The Queen o' the Isles* ('øyenes dronning'). Westray er etter manges mening den vakreste øya av Orknøyene, og kan vise til den mest varierte naturen av de nordre øyene; alt fra høye bratte sjøklipper, kløfter, grotter, fjelltopper, frodig grønt beiteland, til hvite sandstrender. I tillegg har den en svært rik flora og fauna.

På Westray er man alltid nærme havet, med praktfullt klippelandskap, steinete kyst og vakre sandbukter. Fra Noup Head Lighthouse til Rapness Pier er det 15 kilometer i luftlinje, og omtrent det samme fra Bow Head (på nordspissen av Aikerness) til det sydligste punkt på tangen The Ness (i sydvestre Rapness). En fjellinje i vest stiger til 169 meter på Fitty Hill, og mye av øya er bølget. Det finnes tre verdifulle ferskvannsinnsjøer, hver av dem rundt 500 meter på tvers. Fasongen på Westray er helt uregelmessig og kan minne om en menneskekropp med deformerte armer ut fra sidene, sammensatt av en "Italia"- eller støvellignende del i sydøst. Omkretsen (eller det totale flatemålet) av øya er på 4713 hektar eller 471,2 kvadratkilometer (18 square miles), noe som ikke er et stort område, men den uregelmessige fasongen gir en lang kystlinje på nærmere 80 kilometer. Det er et land av halvøyer, odder og bukter som sørger for at man aldri er mer enn to kilometer fra kysten. Det sies at det kun er ett hus (Lightcost) som ikke har utsikt over havet. Øya har mange skjær, skrenter og kystfremspring, og det er langs kysten at grunnfjellet på Westray er lagt bart. Slik Magnus Olsen har beskrevet Orknøyene, er også Westrays kystlinje svært innskåret og "i meget stor utstrekning [...] sterkt opprevet av vik og kløfter («gjá'er»), nes og tanger, o.s.v." (Olsen, 1953, s. 121). Kystlandskapet, som ellers på Orknøyene, endrer seg markant i løpet av døgnet på grunn av den store tidevannsforskjellen, som mellom flo og fjære er på 8 til 10 meter. På fjære blir mange mål med sandstein(heller) synlig, noen av dem skrubbet rene, andre drapert med tang og tare, svertet av alger eller farget av lav. Det er tydelig hvordan fjellet er lødd opp på hverandre i lag, enten flatt eller forsiktig bikket over den ene eller andre veien. Geologisk er Westray særmerket (i likhet med andre plasser innenfor et langt belte som strekker seg fra Nord-Irland via Hebridene og nordlige Skottland til Orknøyene og Shetland) av såkalt "flagstone", dvs. lagdelte sandsteinsheller, som er av blå type, langs kyststripen og grå innover på øya. Et nylig avbrutt stykke ser i nærmere øyesyn finkornet ut, og er klassifisert som siltstein eller fin sandstein. Der hvor havet har vasket dem rene, ser disse sandsteinene for det meste grå ut i fargen, men de varierer under solen og fra havet fra gråblek til grønnaktig, blåaktig til mørklilla, brungul og nesten svart. Det som for det meste dekker den sydøstre delen av Westray, består av et tynt lag av rødoransje moreneleire. Denne istidsavleiringen bringer med seg rød

brostein av sandstein og rullesteinblokker som blir spredd utover kysten. I løpet av de siste 9,000 år – lenge etter at isen smeltet – samlet det seg opp flekker av torv, deretter blåst sand opp på toppen av moreneleiren. Grunnfjellet på Westray er sandstein, og det utgjør hele øya. Det meste av Orknøyene består også av lignende sandstein som utgjør fast fjell som vanligvis deler seg i store heller. I 6,000 tusen år har folk rundt omkring på øyene brukt det i “chambered cairns” (‘rominndelte varder’), grenser for jorder, som byggestein, brostein og takstein. Sandsteinene er rundt 380 millioner år gamle – fra den mellomdevoniske perioden. De er alle en del av ‘den orknøyske sandsteinsgruppen’, med den totale tykkelsen på rundt 750 meter.

Noup, som strekker seg omlag 11,5 kilometer rundt klippene, er et fuglereservat.²⁰ De fredede fuglekoloniene består av en rekke arter som har sine respektive reder på sandstenshyllene. Klippeavsatsene er naturlig nok tildekt av fuglemøkk og rester av fugle- og fiskekadavre. Området er et mektig ‘hørespill’. Under sommermånedene anslår man dette for å være hekkeplasser for omkring 70,000 lomvi (spissnebbet alke) og 50,000 krykkjer; men også for alke, stormsvale og lundefugl (sjøpapegøye),²¹ og er et av de største yngleområdene på klipper i Storbritannia. Klippeveggene er svært høye her, og villfugljakt var svært utbredt i det nittende århundre, da enkelte også livnærte seg av det. På den tiden var det en nær forbindelse til Færøyene, og færøyingenes metode kjent som “swappin”, ble benyttet til å fange alke eller krykkje. I tillegg ble en ikke ubetydelig mengde av fugleegg samlet for mat. Den nordvestre odden av Westray stikker bratt oppover til North Hill (104 moh.), og ender brått ved en klippeskrent, Noup Head, som er en svært risikabel plass når været står som verst på fra vest. På klippeskrenten ligger et stort fyrtårn, Noup Head Lighthouse, som vitner om tider da skipsvrak var et svært vanlig syn i Westray-skjærgården.²² Det ligger et fantastisk utkikkspunkt like nordvest for fyret og et annet ved Lawrence’s Piece, 800 meter sørover, der en smal hylle i klippene stikker ut i havet. Den åpne marken ovenfor klippene, som sauene gresser på, er et perfekt lyng- og gressland, dekket av gule, hvite og lilla blomster, og er en favoritthekkplass for arktiske terner og arktisk storjo. Fra Noup Head og sørøstover til Inga Ness består kystlinjen av røde sandsteinsklipper. Ved Stanger Head, klippene sørøst på øya, ligger Castle o’ Burrian, en avskåret klippe ved kysten. Det som en gang trolig var et kristent eremittbo, er nå et favorittsted for hekkende lundefugl. Westray har også tre innsjøer; Loch of Burness, Loch of Saintear og Loch of Swartmill, som er hekkeplasser for flere vadefuglarter f.eks. knoppsvanen. Her vaker også en hel del brunørret. De store hordene av gråsel og steinkobbe er lette å få øye på om sommeren, bl.a. nord på øya, rundt the Holm of Aikerness og hele neset, Aikerness. Sør for Rapness, ligger Holm of Faray og Faray (< norr. *Færey ‘får-, sauøy(?)’), som en tid tilhørte Balfourene på Westray. På Faray og holmen

²⁰ RSPB = the Royal Society for the Protection of Birds.

²¹ Alle fuglene på Orknøyene har lokale navn, og f.eks. lundefugl (sjøpapegøye), som i dette tilfellet, kalles *tammie-nor(r)ie*, et klengenavn/kjælenavn den har i betydningen ‘Tommy fra Norge’.

²² En rask titt i et register i Westray Heritage Centre forteller om nesten utallige grunnstøtinger og skipsvrak i farvannet rundt Westray. I 1898 sto Noup Head Lighthouse ferdig, bygget på kanten en loddrett klippe, for å varsle forbipasserende skip om det farlige North Shoal og dets fotpunkt. Fyret er helautomatisk, med lysbryterne på når sola er vekk, og er synlig på mer enn 20 nautiske mils avstand.

vestenfor, Rusk Holm (sistnevnte tilhører Westray), holder i likhet med på Aikerness, store gråselkolonier til. Rusk Holm er i likhet med Faray, full av sauer i deler av året. Sistnevnte tilhører Eday, men brukes i dag av to Westray-bønder til sauebeite.

Mesteparten av den vestre delen er udyrket, med en rygg av tre fremtredende fjell, Fitty (169 moh.), Gallo (108 moh.) og Knucker Hill (113 moh.), som går parallellt med klippene, noe som skaper et spektakulært naturområde. Alle tre fjelltoppene er dannet av forhistoriske hauger eller steinrøyser (cairns), som trolig var gravmerker. På en dag med klarvær er det mulig å se store deler av Orknøyene, til og med glimt av Shetland, fjellene i Sutherland, og visstnok Færøyene og Norge på helt spesielle godværsdager med 'byggeluft', fra Fitty Hill.²³ Navnet kommer trolig av norrønt *viti* 'vete' som i likhet med *varða* 'varde' fungerte som signalbål, og i norrøne tider var dette fjellet en selvsagt plass for et bål. Som del av varslingsystemet ville det i tider med fare motta signaler fra Wart Holm rett sørvest for Rapness, som igjen ville være i direkte linje med Ward Hill på Eday. Rett nord for de to gruppene av hauger, kalt Bloody Tuacks, i salen mellom Fitty og Gallo Hill, ligger en liten dal. I eldre tider var den kjent som Doom's Da' †. In sin beskrivelse av Orknøyene forteller Jo Ben om et legendarisk slag utkjempet mellom Westraymenn og sjørøvere fra Lewis på Hebridene. Sjørøverne tapte mot en overlegen styrke, og alle røverne ble slått i hjel. Men én "Lewis-mann kjempet som en helt, og da bena blev hugget av ham, sloss han på stumpene. Og på nordvestre siden av Fitty Hill, er en røis, nesten tre meter høi, og i denne skal den tapre nord-keltiske Lewis-mann ligge begravet. Den kalles ennå Highlandmans Hamar" (Brøgger, 1930, s. 170). På dette stedet er det også en annen haug rett ved siden av, og er trolig gravene til de to gruppene av folk som ble drept i slaget.

Takket være golfstrømmen og varme vinder er klimaet på Westray relativt mildt til den langt nordlige breddegraden å være (omkring den samme som Karmøy).²⁴ Westrays gode renommé for sin rike flora, fauna og sitt gode jordbruksland er veldokumentert. Jo. Ben beskrev Westray i 1592 på følgende måte:

Of all the islands in Orkney, Westray is the most fertile. Here the better sort of people make their residence. Their diet consists of fish, seals, sea-birds, rabbits, barley, bread, milk and beef; and their farm animals include cattle and horses. (*ibid.* [i engelsk oversettelse, se Barry, 1805]).

Ifølge George Low, som reiste gjennom Nordøyene i 1778, blomstret Westrays jordbruk: "the crops are good, and the soil well cultivated, the farm houses and Cottages by far the neatest I had yet observed in Orkney, with an air of cleanliness for which many of the other isles are not at all distinguished".²⁵ Deler av øya består av et rikt lavtliggende beiteland med sandfylte buker eller omkring. Liksom på Sanday, er buktene og strendene omgitt av flat mark bestående av sand, såkalt

²³ Trolig < norr. **Vita* + *fjall* 'vetefjell'; "*Fitta Hill* where they say the Fairies are frequently seen, it is the highest hill in all the Northern Isles of *Orkney*." (Brand, 1883, s. 57).

²⁴ Gjennomsnittstemperaturen i løpet av året er 8°C; for vinteren 4°C og for sommeren 12°C. Vintermånedene er januar, februar og mars, den sistnevnte er den kaldeste. Våren begynner aldri før i april, og det er ikke før i juni at varmen kommer. September er som oftest den fineste måneden, og i slutten av oktober eller begynnelsen av november, kommer den lille sommeren eller mildere vær.

²⁵ Gjengitt i: Schei & Moberg, 2000, s. 75.

“links”, som er svært vanskelig å dyrke. Den beste dyrkbare jorda ligger i områdene i den midtre delen (Midbea/Tuquoy) og i den sørløstlige delen (deler av Skelwick/Skello og Rapness) av øya. Terrenget fra strandflaten og innover er de fleste steder temmelig kupert, bortsett fra i deler av Aikerness, Broughton og Cleat, hvor terrenget stiger ganske slakt opp fra sjøen. Øst for Westray, på den andre siden av Papa Sound og the Roost²⁶, ligger øya Papa Westray eller bare Papay (< *Papey hin mikla OrknS*, ‘den store prestøya’), som den blir kalt.

Westray har det tredje største innbyggertallet på Orknøyene, men tallet er i dag synkende og ligger på 570 (i 2006). Avfolkningstrusselen både på Westray og Papay har ført til at øyboerne var nødt til å iverksette drastiske tiltak for å holde på innbyggerne. Øya har 3000 avlskuer. Alle ruinene av tidligere hus og gårder en finner der i dag vitner om tider da folketallet var vesentlig høyere.²⁷ På nordøstsiden av øya ligger landsbyen og hovedhavna, Pierowall. Den norske arkeologen A.W. Brøgger gjestet Pierowall i 1926 under en ekskursjon og ga følgende karakteristikk av havnen:

Det moderne Pierowall er Orkneyinga-sagaens Havn (Hofn), den store og egentlige havn på Orknøyene med den gamle tidens beseilingsforhold. Den er godt lukket undtagen for østlig storm, men da vestlige vinde er de fremherskende på øyene, er dette av mindre betydning. Men den er grunn, hvilket i våre dager gjør den lite skikket som havn, og bryggene ligger nå helt på den andre siden av bukten langt fra „byen“. I gammel tid spilte ikke dette noen rolle. (Brøgger, 1930, s. 162)

Pierowall ligger omlag 13 kilometer fra Rapness fergeterminal på den sørligste odden av øya. Det er en relativt betydelig landsby, med bl.a. en skole, flere butikker og et eget bakeri (W.F.M. Brown (Bakers) det eneste utenfor Mainland). I Pierowall finner en også den gamle ‘Mariakirken’ (Lady Kirk), med restene av et klokketårn.

Orknøy-arkeologen Raymond Lamb (RCAHMS, 1983, s. 7) vil ha det til at det er det nittende og tyvende århundres tekniske nyvinninger snarere enn naturressursene som har gjort at Westray har overlevd. Til forskjell fra Shetland og det skotske høylandet med sine torv-dekkede høyder og lite dyrkbar jord er Westray flatere, grønnere og mer fruktbar. Selv om Westray er, som nevnt, rik på naturressurser, er torv (peat) ikke en av dem, og knapphet på brensel var alltid et stort problem i gamle dager. Dessuten, i likhet med størsteparten av Orknøyene, finnes det knapt nok trær der, på grunn av den saltholdige vestavinden som lange tider av året blåser i kuling styrke. Overskuddsproduksjonen av korn, særlig bygg, gjorde at orknøyingene fra gammelt av eksporterte det til havner i Norge, der de fikk byttet det inn mot tømmer fra Norge.

Det er ikke mye vi vet om Farays tidlige historie, siden øya ikke er inkludert i de tidligste jordebøkene (se ellers pkt. 2.2.1.2.2).

²⁶ The Roost: “a dangerous tideway at the north entry to Papa Sound. It is produced by “The Bore”, and therefore on an ebb tide, and when ... is against tide, it is a dangerous piece of Waves to get into” (OSNB, s. 43). Jf. sk. “ROST, ROIST, s. 1. “Tumult, disturbance ;”” (JSD, bd. IV, s. 55) jf. norr. *røst* f “II. (*rastar*) malstraum, kvervelstraum i havet.” (NorrO, s. 351).

²⁷ Westrays innbyggertall har endret seg drastisk gjennom årene. Det høye innbyggertallet på midten av 1700-tallet kom først som en følge av kelp-industrien, dvs. utvinning av tang, på 1800-tallet utviklingen av kommersielt fiske og ikke minst forbedringer og reklamasjon i landbruket. I motsetning til West Highlands som opplevde synkende innbyggertall i kjølvannet av the Potato Famine i 1840-årene, var situasjonen stikk motsatt på selvbergende Westray: i 1793: 205 hus og 1629 innbyggere (SAS, 1791–9, bd. 16, s. 259) i 1881 2195 innbyggere, i 1964 827 innbyggere (Coull, 1966, s. 69–77).

Selv om Westray ligger helt åpen for stormbyger og orkan fra Atlanterhavet i den nordvestre delen av Orknøy-arkipelet, består øya av et svært sammensveiset og selvberget samfunn. Ved siden av fisket er jordbruk og fedrift hovednæringsveiene. Folket produserer selv i dag storfekjøtt, kamskjell, skalldyr og en hel del sik av høyeste kvalitet. De driver dessuten et lite fiskemottak og et eget oppdrettsanlegg for laks. Øya er den desidert sterkeste av de nordre Orknøyene økonomisk sett. En westraying kalles en “aak”, “auk” (jf. Tudor, 1883, s. 614, < norr. *alka* f ‘alke’).²⁸ Alkefugler er som nevnt et veldig vanlig syn i deler av Westray, og det store antallet nettop på denne øya har nok gitt opphav til inkolentnavnet. Gamle orknøyfamilier dominerer fremdeles alle sider av livet, noe som gir øya en sterk individuell karakter.²⁹ Gitt at avstandene er nokså lange – med omlag 19 kilometer fra fergeterminalen i Rapness i sør – til klippene Noup Head lengst nordvest – og at fergen (Earl Sigurd eller Varagan) fra Kirkwall tar 1 time og 25 minutter, er Westray en øy der det lønner seg å bli for en lengre tid, særlig fordi lokalbefolkningen er ekstremt gjestfrie og genuint interesserte i tilreisende.³⁰

1.5 Tilnærming og disposisjon

Kap. 2 er den teoretiske delen, hvor jeg redegjør for valg av metode for undersøkelsen. Kap. 3 gir en forskningshistorikk for Orknøyene. Kap. 4 gir et riss av Orknøyenes og Westrays historie innenfor den kronologiske rammen. Kap. 5 er analysen av materialet og utgjør hoveddelen av oppgaven (sammen med Del 2) og består av fem deler: 5.1.1 gir en oversikt over primære og 5.1.2 av sekundære bebyggelsesnavn og hvorledes appellativer fra kontaktspråkene svarer til hverandre. 5.2 er ment som en oversikt av eldre navneklasser og hvordan navnene på Westray står i forhold til resten av Orknøyene. Den kirkelige organiseringen av øya kan også kobles til utbredelsen av en del navn. 5.3 belyser navnelementer og leddstilling som er påvirket av et flerspråklig samfunn eller språkkontakt (interferens). 5.4 presenterer resultatene for undersøkelsen av navnedannelse etter språklig opphav. Hovedformålet med oppgaven har vært språket for navnedanningen, derfor vil jeg sammenligne resultatene med eldre bebyggelsesnavne (113) på West Mainland (jf. Sandnes, 2003) for å se på norrøne navns utbredelse andre steder. Kap. 6 gir en oppsummering og konklusjon med tilhørende kommentarer til problemstillingene og resultatene.

²⁸ “common gullimot Nickname for Westray people. All islands and parishes in Orkney have nicknames and it is said to have derived from what they took with them to eat at the building of St Magnus Cathedral.” (“Cultural heritage”).

²⁹ De vanligste etternavnene på øya er (i synkende rekkefølge ifølge tall og statistikk i Lamb, 1981): Rendall, Thomson, Scott, Drever, Harcus, Seatter, Paterson, Bain, Benston, Berstan, Bigland, Burgher, Cooper, Cutt, Fergus, Goar, Harray, Hewison, Leslie, Liddle, Logie, Norie, Norn, Papley, Peace, Pottinger, Reid, Ring, Sandison, Stevenson, Stout, Sutherland, Tulloch, Vezian, Westray og Young.

³⁰ Selv har jeg vært der på dagsturer under ekskursjonene mine (19.8.–21.9.2002 og 14.6.–4.7.2003) med base i Kirkwall på Mainland. Dagsturer til Westray har gått med til fotturer rundt på øya for å bese, fotografere og notere stikkord til lokaliteter, foreta båndopptak av uttalen til alle navnene og for å diskutere (med informantene mine på øya) mange av realopplysningene rundt navnene.

2 Teoretiske forutsetninger for materialanalysen

Norsk navnegransking har gjennom våre fremste forskere Oluf Rygh, Gustav Indrebø og Magnus Olsen nær sagt bestandig hatt et klart empirisk utgangspunkt. Først på 1990-tallet fikk navneteori mer innpass. Dreiningen mot vitenskapsteori innen onomastikken har sammenheng med den generelle endringen innen vitenskap generelt. Kravet til teoridanning som et fundament for ethvert forskningsarbeide, har etter hvert kommet på bekostning av observasjon og belegg. Dette har i sin tur medført en skepsis blant fagfolk til tverrfaglig samarbeid mellom en del ulike disipliner, f.eks. onomastikk vis-à-vis arkeologi — to disipliner som ellers kunne dra stor nytte av hverandre. Onomastikk er primært en lingvistisk disiplin, og med økende grad av teoretisering innen fagfeltet har det etter hvert blitt et ideal for mange onomaster å studere språket som system. Forskningsobjektet, i dette tilfellet navn (*propria*), er å betrakte som en integrert del av et onymisk system underordnet språkssystemet (jf. Kohlheim m.fl.). I tråd med lingvistikken generelt prøver man stadig å nå et høyest mulig abstraksjonsnivå for å oppnå sikker viten. Generelt sett har man sett en trend i onomastikken til at realia og feltarbeid erstattes av fokus på enten navnebrukerens eller -dannerens mentale prosesser (mentalistene; jf. kognitivistene og generativistene) under dannelsesøyeblikket eller onomastikken som kulturkunnskap eller -begrep, dvs. navnebruken mellom individer i et samfunn, trygt forankret innenfor den sosiolingvistiske tradisjonen (jf. Lackoff m.fl.).

Denne oppgaven er, som nevnt innledningsvis, en tradisjonell empirisk undersøkelse, og jeg vil kun ta for meg teoretiske grunnspørsmål innen kontaktonomastikken eller interferensonomastikken som er relevant for denne studien av navnedannelser i et gammelt norrønt koloniområde av Storbritannia.

2.1 Navnedannelse etter språklig opphav

Den britiske navnegranskingstradisjonen bygger på en etymologisk tilnærming, brukt om navn som inneholder ledd fra ulike språk. Denne bruken ville fungerer godt for appellativer, mens i onomastikken har den en begrenset plass, siden den ikke sier noe om navnedannelsen. Teorien forutsetter en to- eller flerspråklig situasjon der navnegiverne har kunnet velge elementer blant ulike språk. Richard Cox har påpekt et viktig skille mellom “loan-words” og “loan-names”. Navn bestående av norrøne elementer har, slik språksituasjonen også er på Ytre Hebridene (Cox, 1989, s. 2–3), blitt dannet lenge etter “norns” — i en skotsk eller engelskspråklig kontekst av personer som har adoptert mange ord av norrønt opphav i sitt eget språk.

Skotsk-engelsk og norrønt er som nevnt nære germanske slektninger, og navnematerialet på Westray består av mange navn med innlånte norrøne appellativer. Det kreves derfor klare kriterier for å etymologisere eller fastsette navneelementenes språklige opphav. Berit Sandnes har kommet frem til to kriterier — et sikkert, og et indisium — som, etter hennes mening, kan brukes til å fastslå norrøn navnedannelse. Det mest tungtveiende kriteriet er etter hennes mening om navnet inneholder morfologiske trekk som går tilbake til norrønt, f.eks. norrøn komposisjonsfuge (-a/-i-) eller en etterhengt bestemt artikkel (-an/-in):

Norrøn navnedannelse	<ul style="list-style-type: none"> - kan regnes som sikker bare hvis navnet inneholder reflekser av morfemer som ikke kan ha blitt dannet i skotsk, f.eks. norrøne kasus- eller bøyingsmorfemer: <i>Quina, Ernie Toooin</i> - Hovedledd av norrønt opphav er en identikasjon på norrøn dannelses, som støttes dersom navnet inneholder andre norrøne elementer i tillegg
Skotsk navnedannelse	<p>er sannsynlig når</p> <ul style="list-style-type: none"> - alle elementer i navnet er skotske: <i>Sunnybanks</i> - hovedleddet er et norrønt appellativ lånt inn i dialekten og utmerkingsleddet er skotsk, typen <i>Heathery Quoy, Clay Geo.</i> - et skotsk hovedledd utmerkes med et norrønt stedsnavn: <i>Breckan Park, Park of Fursan</i> - ved skotsk of-konstruksjon: <i>Bu of Rendall</i>
Usikkert opphav	<ul style="list-style-type: none"> - Dersom navnet består av elementer som er kjent fra begge språk, enten felles ord eller norrøne appellativer innlånt i dialekten: <i>Sand Geo, Midhouse.</i>

(Sandnes, 2003, s. 239 Figur 7.2)

Jf. min modifiserte tabell av kriterier (og eksempler fra Westray) nedenfor:

<u>Skotsk</u> navnedannelse	<p>er sannsynlig når</p> <ul style="list-style-type: none"> - alle elementer i navnet er skotske: <i>Newbigging, Newark.</i> - hovedleddet er et norrønt appellativ, innlånt i dialekten, og utmerkingsleddet er skotsk, typen <i>Chambersquoy.</i> - et skotsk hovedledd utmerkes med et norrønt stedsnavn: <i>The Swartmeil Bordland, The Wastbister Bordland.</i> - ved skotsk of-konstruksjon: <i>Bu of Rapness, Bull of Noltland.</i>
<u>Norrøn</u> navnedannelse	<p>er sannsynlig</p> <ul style="list-style-type: none"> - bare hvis navnet inneholder reflekser av morfemer som ikke kan ha blitt dannet i skotsk, f.eks. norrøne kasus- eller bøyingsmorfemer på -in(n) (bf, f, m, sg, nom; bf, n, pl, nom) og -ar/-er (pl): <i>Cuppin (o' Cheor), Ernie Toooin, Hoobacker, Sweestibacker</i> og at navnet er daterbart til 1700-tallet eller tidligere. - Hovedledd av norrønt opphav er en indikasjon på norrøn dannelses, som støttes dersom navnet inneholder andre norrøne elementer i tillegg: <i>Breckaskaill, Wasbuster.</i>
<u>Usikkert</u> opphav	<ul style="list-style-type: none"> - Dersom navnet består av appellativer som er kjent fra både norrønt og skotsk, enten felles ord eller norrøne appellativer, innlånt i dialekten: <i>Midhouse/*Miðhús, *Mucklequoy/*Mikillkví.</i> - Dersom navnet inneholder reflekser av morfemer som finnes i både gælisk og norrønt: <i>Quoy(na)breck(an)/*Kvín á Brekkunni.</i> - Dersom navnet fremstår som obskurt/uøsiennomsiktig. dvs.

	skriftformen(e) som foreligger vanskeliggjør/umuliggjør identifisering av appellativ(er) og morfemer eller elementer foreligger utolkede også i navn andre plasser.
<u>Overført navn</u>	er sannsynlig - dersom navnet ikke denoterer plassen og i tillegg er kjent fra steder utenfor Orknøyene: <i>Goward, Pretty, Saintear</i> og <i>Tirlot</i> . (jf. oppkallingsnavn)

Illus. 2.1.1 Navnedannelse etter språklig opphav

Det er tre viktige distinksjoner jeg gjør i forhold til Sandnes, og som får konsekvenser for resultatene: (1) Jeg tar utgangspunkt i hvilken form navnet foreligger i, jf. trekk av keltisk morfologi og dannelsesmønster. (2) Usikker navnedanning dreier seg ikke bare om skillet mellom forskjellige språk (norrønt og skotsk-engelsk), men også der navn eller navneledd er intransparente og etymologien obskur. Er tolkningen av elementer i navneparalleller usikker andre plasser, er den ikke desto mindre obskur på Orknøyene (jf. “sirkulær argumentasjon” nedenfor, 3.3.3). (3) Tydelig overførte navn skiller seg ut ved at de vanskelig lar seg plassere lingvistisk og bør derfor kategoriseres i en egen gruppe (jf. sekundære bebyggelsesnavn), selv om de fire navnene i materialet kan regnes for skotske. Sandnes tar med disse navnene i tabellen til slutt over resultatene, men de får ingen plass under spørsmålet om språket for navnedanningen. I dette tilfelle er det ikke snakk om etymologien av navnet, men isteden navnets proveniens, geografiske herkomst som er det viktige (jf. 5.4).

Norrøn navnedannelse er ikke norrøn på bakgrunn av rester etter norrøn kasusmorfologi alene, men trenger støtte av eldre belegg. Jf. de moderne navnene på Westray nevnt innledningsvis (jf. 1.1). Motsatt har vi navn som kan være eldre og norrøne, med arkaiske bostedsbetegnelser eller morfologiske rester, men som faller utenfor analysen på grunn av mangel på eldre belegg. Eks: Grobust (i Links), (Point of) Geldibist (‘gildebolstad (for Bu)’?), Lastigar (ved Lady Kirk) etc.

Når det gjelder kateogorien **skotsk navnedannelse**, betyr dette i praksis at navnet må være bestående av elementer som er å finne i *The Dictionary of the Scots Language* (se DSL), en Internett-utgave av *Scottish National Dictionary* (SND, inklusive eldre belegg) og en kombinasjon av glossaret i en lang rekke andre skotsketymologiske ordbøker (alle?), deriblant ordbøker for shetland- og orknøynorn (jf. Edmondston, 1866; Angus, 1910; Marwick, 1929; Jakobsen, 1908–21; 1928–32), der en lang rekke kilder er tatt med, hvor det fremgår årstallet for når ordet er belagt i skotsk for første gang (slik det også gjør i f.eks. OED). Tolkningen blir ytterligere bestyrket hvis navnet eller elementer inngår i stedsnavn også andre plasser i Skottland enn i de tidligere norrøne koloniområdene.

Usikkert opphav kan vi ha av tre former, etter mitt skjønn: (1) hvis man åpner for at navn eller navnelementer er intransparente og (2) at det befinner seg flere språk på Orknøyene enn (tidligere) norrønt, “norn” og skotsk. (3) Eksemplet *Queen of Breckan* eller *Queenabreckan* representerer henholdsvis en engelsk og en gælisk genitivkonstruksjon i bestemt form, jf. den gæliske artikkelen *na* (f., gen., sg. eller m., f., nom., pl.) og suffikset *-an* (m., gen. eller f., nom. sg.). Det kan også være en

mulig utvikling fra et norrønt preposisjonsuttrykk, *kvín á brekkunni*, ordrett ‘innhegningen i eller ved bakken’, der utmerkingsleddet introduseres av preposisjonen *á* ‘ved eller på’ (Marwick, 1970, s. 95; Sandnes, 1997, s. 127–8; Cox, 2007, s. 16–7). Det må presiseres at det i dette tilfellet trolig ikke dreier seg om en gælisk navnedannelse, men et gælisk mønster kjent fra andre steder i Skottland som kamuflerer i for stor grad en mulig eldre datering av navnet tilbake til norrønt. Navnet sannsynliggjør derfor skotsk navnedanning.

Strengt talt kan man i de fleste tilfeller hevde at et **overført navn** også er en form for **skotsk dannelse**, så lenge det oppviser ordstoff som er kjent fra tidligere i Storbritannia.

Marwick inkluderte unntaksvis rent skotske gårdsnavn i OFN. I de tilfeller han var i tvil, viste han sjelden til skotsketymologiske ordbøker, der det også fremgår når et appellativ ble lånt inn i skotsk. Skotske navneformer ble ofte omtalt generelt som “corruptions”, dvs, forvanskninger, av norrøne navn, jf. Marius Hægstad (1900) sine rettinger av Hildinakvadet på det selvstendige (og utdødde), kreolspråket “norn”, om til norrønt(!).³¹ Sandnes (2003) derimot, bryter med Marwicks tradisjon, og har pekt på den overdrevne prosenten (99 %), men samtidig etablerer hun kriterier som utvilsomt går i favør av norrøn navnedanning og færre usikre navnedannelser (jf. Sandnes, 2003, s. 239 Figur 7.2). Der navnedannelsen er usikker, på grunn av identifiserbarheten, blir dette anført som norrønt (*ibid.*), ofte uten <?> bak i selve drøftingen, men ført på bak navnene i registeret (*ibid.*, 387–92). I tillegg uttrykkes adskillig skepsis til en del norrøne tolkninger uten at verken <U> eller <?> angis. I 84 av de i alt 693 (eller 12,12 %) stedsnavnene er ingen forkortelse (jf. <N>, <Sk>, <U>, <O>) oppgitt (jf. tolkningen av de 113 navnene i 5.4 ndf).

Samtidig avvises muligheten for mønsterdannelser etter ‘invertert leddstilling’³² fra gæliske mønsterdannelser ellers i Storbritannia i navn som oppviser dette. I min undersøkelse har jeg forsøksvis etablert mine egne fire kriterier basert på Sandnes’ (*ibid.*) tre eksisterende og det faktum at overføringer fra andre plasser i Storbritannia også forekommer i materialet (2,3 %).

2.2 Den historisk-filologisk komparative metode³³

I artikkelen “Aspects of Norse place names in the Western Isles” trekker Hermann Pálsson (1996, s. 7–24) parallellen mellom forhold ved tolkningen av stedsnavn på Hebridene til teologien med dens flertydighet og mangfoldighet i den bibelske fortolkningslæren av betydning. Pave og helgen Gregor I den store (ca. 540–604) skal ha sammenlignet ordene i den hellige skrift med firkantede steiner; siden det er umulig å observere alle sider av en slik stein samtidig, må vi vende på steinen for å se hver av

³¹ Jf. formuleringer som f.eks. “Rettingar.”, “II. Misskrift og onnor ugreda i Low’s handskrift” (*ibid.* 11), “III. Umbøtt tekst”, “Me tek og rettar dei openberre mistak [...]” (*ibid.*, 14) etc.

³² Jf. det samme som ‘nøytral’ eller ‘umarkert’ leddstilling for bl.a. keltere og latinere.

³³ Pkt. 2.2 bygger hovedsaklig på Christensen & Sørensen (1972, s. 119–62) sine drøftinger av metode i onomastikken.

sidene (*ibid.*, 7). Det samme gjelder Bibelen: individuelle uttrykk har en rekke betydninger og funksjoner, som vi ikke kan forstå helheten av uten å observere dem fra ulike vinkler.³⁴

Lik de mangefaseterte og flertydige ordene i Bibelen har norrøne stedsnavn på Vesterhavsoyene en rekke sider ved seg, og det synes attråverdig at ingen av deres sider skal utelates i vurderingen. Når Hermann Pálsson alluderer den tredimensjonale gregorianske (skrift)fortolkningsmodellen i denne konteksten, peker han på hver av de lingvistiske grener som hver av sidene i den seksfaseterte steinen representerer, og navnetolkningen er ikke fullført, etter forfatterens mening, før alle de seks sidene ved stedsnavnet er undersøkt (jf. Sandnes, 2004a, s. 37, se sitat under “Merknader”).

1. Det FORMELLE aspektet innbefatter studiet av skriftformer og fonetisk transkripsjon av uttalen for å komme nærmere etymologien. De svært uortofone formene på særlig Ordnance Survey sine kartserier, gjør beleggene upålitelige. I likhet med på Hebridene lider fremdeles det orknøyske navneinventaret av at mange navn ennå ikke er samlet inn.

2. Det FONOLOGISKE aspektet. På dette stadiet behandles stedsnavnene hovedsaklig som norske lånord lånt inn i gælisk; hovedmålsetningen her er å identifisere de norrøne elementene som gikk med til navnedanningen, og i tillegg redegjøre for de fonetiske endringene som er inntruffet. Lydsystemene i norrønt og gælisk er svært forskjellige, og prosessen om hvordan norrøne ord ble lånt inn i gælisk er fortsatt uklar på en rekke punkter. Igjen lider Hebridene av det samme problemet i overgangen fra norrønt til moderne gælisk, som i overgangen fra Orknøy- og Shetland-norn til lavskotsk, ved det fragmentariske materialet som finnes for å kartlegge de fonetiske endringer som er inntruffet, noe som de mislykkede forsøkene til enkelte forskere illustrerer.³⁵

3. Det SEMANTISKE aspektet. I letingen etter betydning og funksjoner begrenser vi oss til sammenligningen av orknøyske navn med deres sidestykker i Norge og øybefolkningene på Hebridene, Shetland, Færøyene og Island. Samtidig utforsker vi etymologien til hver enkelt stamme, ikke kun germanske, men også andre grener av indo-europeisk. Opphavet til hvert ord vil ofte hjelpe oss å løse problemer, relatert til betydning og betydningsendring over tid (jf. denotasjonsendring).

4. Det TYPOLOGISKE aspektet. Her klassifiserer vi hvert norrønt navn ut ifra dets relevans til topografi eller menneskelig aktivitet.

5. Det KONTEKSTUELLE aspektet. På dette stadiet studerer vi hvert navn i lys av dets naboer. Ikke et eneste stedsnavn er totalt isolert fra alle andre. Det er en åpenbar sammenheng mellom navn på f.eks. elver på den ene siden og navn på daler og fjorder på den andre. Mange navn er sekundære ved at de tar navnet etter en nærliggende naturlig lokalitet.

6. Det HISTORISKE aspektet. I likhet med andre humanistiske fag, berører navnegranskingen (eller onomastikken) en rekke andre disipliner, inklusive historie. Fra norrøne stedsnavn på Orknøyene

³⁴ Paven er her opptatt av av de ‘litterære’, ‘allegoriske’, ‘moralske’ og ‘anagogiske’ (eller opphøyede symbolske) betydninger som ble ansett for å være Bibelens spesielle kvaliteter, mens senere deceniers elementære prinsipper har blitt mer populære i enkelte kretser der man også fordyper seg i sekulær litteratur (Pálsson, 1996, s. 7, 23).

³⁵ Jf. bl.a. Marwick (1929 [OrknN], s. xxxix–xlvi “phonology”) på Orknøyene.

får vi, i likhet med navnene på Hebridene som Pálsson belyser, et lite innblikk i småstykker av informasjon, relatert til øyfolkets historie trolig fra det niende århundre og fremover.

I analysen av materialet har jeg i likhet med Sandnes (2003) og en rekke andre navnegranskere valgt å følge den tradisjonelle historisk-filologisk komparativ metode (jf. Christensen & Sørensen, 1972, s. 119–62; Sandnes, 2003, s. 109–10) med dens trefaseterte fremgangsmåte. De tre fasene Christensen og Kousgård Sørensen fremlegger innbefatter den seksfaseterte fortolkningsmodellen til Herman Pálsson ovenfor (jf. 2.2.1–2.2.5 nedenfor):

1) påvisning af de etymologiske muligheder, 2) konfrontation af de etymologiske muligheder med den navnetypologiske situation [...] og 3) konfrontation af det ved etymologisk og navnetypologisk analyse fremkomne resultat med de ekstra-lingvistiske, »saglige« forhold [...] De tre momenter er af aftagende vigtighed ved tolkningen. (Christensen & Sørensen, 1972, s. 119)

Selv om denne navneundersøkelsen er basert på det språklige forholdet ved materialet, blir det likevel til syvende og sist et spørsmål om man skal la de språklige mulighetene veie mer enn de fysiske (dvs. ekstra-lingvistiske) — en klassisk problemstilling som viser hovedskillet mellom den danske og den norske forskningstradisjonen. Med såpass mange gjennomsiktede naturnavn er det etter min mening fullt mulig i disse eksemplene å fastslå etymologien ved observasjon av terrenget alene.

2.2.1 Påvisning av de etymologiske mulighetene

Siden hvert stedsnavn er bygd opp av ord, etter hvert av ord (eller ordrøtter) i tilknytning til avledningselementer, er den primære målsetningen innen navneetymologi å påvise

1. hvilke(t) ord og eventuelt afledningselement(er) et stednavn er dannet af,
2. hvilken betydning dette (disse) ord og afledningselement(er) har haft ved stednavnets tilblivelse samt, hvis stednavnet består af led, hvilket betydningsforhold det var mellom disse. (Christensen & Sørensen, 1972, s. 120)

En navneundersøkelse består med andre ord både av ordidentifikasjon og betydningsfastleggelse (*ibid.*).

2.2.2 Ordidentifikasjon

Å identifisere ord gjøres gjennom språkhistorisk prosedyre og ortografisk kontekstanalyse (*ibid.*, 120). Ved å studere tilstander i språkets uttrykks- og innholdsplan kan man innpasse overleverte former i den språkhistoriske sammenhengen. En forutsetning for innpasningen er at man får oversikt over det ortografiske systemet i den teksten som navneformene forekommer i, og dernest sammenligner dette ordstoffet med et eller annet normalsystem, f.eks. norrønt, slik tilfellet er i denne oppgaven.³⁶

³⁶ Det er mange termer som berøres under dette pkt. jf. dissimilasjon el. ulikhetsdannelse, metatase eller elementombyttning, haplologi eller utelatelse, analogidannelser, forkortelser eller ellipser og lånord.

2.2.3 Betydningsfastleggelse

Når ordidentifikasjonen er foretatt, er det likevel svært vanskelig, og i mange tilfeller umulig, å fastslå hvilken betydning et ord som ledd i et stedsnavn kan ha hatt på det stedet og på den tiden det var dannet. Dette skyldes i hovedsak tre viktige forhold:

1) Det fremgår ikke af den tekstlige sammenheng, hvad et ord som stednavneled betyder, da et stednavn ikke har nogen appellativ betydning [...]. 2) Til bestemmelsen af et navns tilkomsttid er knyttet mange usikkerhedsmomenter, og dateringen lader sig i al fald for ældre navnes vedkommende i almindelighed kun angive med omtrentlighed [...]. Det lader sig derfor ikke uden videre afgøre, hvilken af de betydninger et ord eventuelt kan konstateres at have haft i sin levetid der foreligger i stednavneledet. 3) En elementfunksionslære med eventuelle modtilfælde, som kan opstilles for tegnudtrykkets vedkommende, lader sig i al fald i øjeblikket ikke etablere med hensyn til tegnindholdet. Arbejdet med at udfinde semantiske love, parallell med f.eks. lydlove, er kun på et forberedende stadium. (*ibid.*, 132)

Det meste er dermed klarlagt med hensyn til hvorfor mange navn i mitt materiale best kan betegnes som “usikre navn”, når eldre navnebelegg alene ikke nødvendigvis gir oss den nødvendige forståelsen av betydningsinnholdet.

2.2.4 Navnetypologi – denotatumendring og denotasjonsskifte

Innledningsvis viste jeg til termen “bebyggelsesnavn” og definisjonen av den som jeg har lagt til grunn for materialet i oppgaven (jf. 1.3). Jeg behandler eldre navn som har vært eller er bebyggelsesnavn etter funksjon. Mange av bebyggelsesnavnene må sies å være sekundære, siden de består av hovedledd med naturbetegnelser, og gir dermed ingen indikasjon på alder og kronologi. Derimot brukes gjerne *vin* (f. ‘naturlig eng, beite, gressgang’), *jord* og *land* blant navneklassene til datering i andre sammenhenger.

Skillet mellom primære og sekundære bebyggelsesnavn (eller nynorsk “bustadnamn”) forteller noe om bygdehistorien:

Meininga er å skilje mellom namn som vart til då garden vart rydda, og namn som var i bruk om staden *før* garden vart rydda. Det finst ikkje kjelder som fortel om dette, og ei inndeling i sekundære og primære bustadnamn blir derfor gjort mekanisk etter kva hovudleddet i namnet tyder. Fortel hovudleddet direkte om garden som nrydda bustad, eller fortel hovudleddet om bruk av området *før* garden vart etablert?

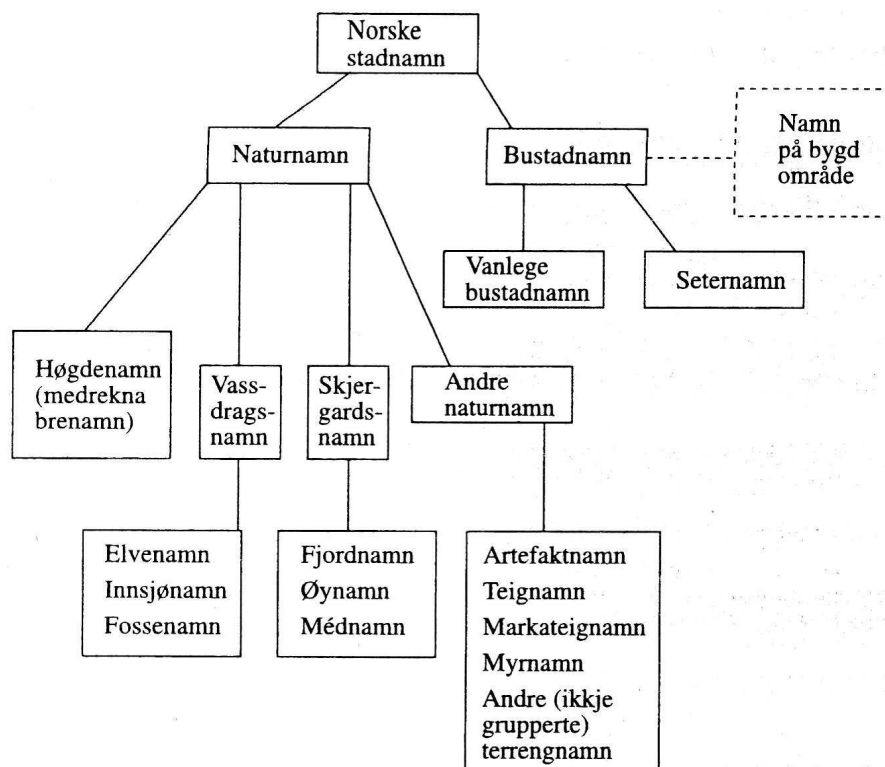
Reint skjematisk kan me såleis dele dei frekvente hovudledda i to grupper:

- 1) hovudledd som fortel om bustad, gard.
- 2) hovudledd som fortel om bruk av området *før* garden vart rydda og etablert.

Eit anna viktig spørsmål er i kor stor grad dei frekvente hovudledda etter kvart fekk funksjon av bustadnamnsuffiks, noko forskarar har foreslått for *rud-*, *stadir-* og *land-*namn, jf. ovanfor. Det vil seie at hovudledda mister si appellative tyding og nærast får ei generell tyding ‘(nyrydda) gard, bustad’. I slike høve vil mange hovudledd etter ei tid i røynda kunne fungere som primære bustadnamn, men ein slik overgang, frå appellativ til «bustadnamnsuffiks», vil det vere vanskeleg å kartleggje. (Harsson, 2002, s. 170)

I denne undersøkelsen derimot har jeg ingen ambisjoner om datering, og jeg er kun ute etter å prøve å finne ut hvilken betydning ordet som inngår i navnet hadde og avgjøre dannelsesspråket, noe som

heller ikke er oppnåelig i en rekke tilfeller. Til gruppen bebyggelsesnavn (eller nynorsk “bustadnamn”) hører flere undergrupper:

Illus. 2.2.4.1 Norske stadnamn – bustadnamn³⁷

Vi ser at også seternavnene (som ofte betegner primitive hytter og skur bebodde, kun under sommerbeite) inngår blant norske bostedsnavn. Et ords betydning er ikke absolutt, og for Orknøyenes del kan det i en del tilfeller dreie seg om perifere gårder på *quoy/kví* som har fått en endret betydning gjennom årenes løp: (1) teiger, (2) små inngjerdinger (kvegfolder), (3) hus i inngjerdinger (2 og 3 jf. *setr/sætr/setter*), (4) direkte bebyggelse eller (5) skattefri bebyggelse eller nyrødning (i enkelte kilder). Problemet er mange ganger at det i kildene ikke fremgår om en kvegård er bebodd eller ikke. *Quoy*-gårdenes sekundære betydning (jf. betydning 5) har også vært pekt på som forklaringen til at dette elementet ikke alltid er brukt som navneelement og kan sløyfes og legges til som et fakultativt adledd, like gjerne i invertert leddstilling ‘Quoy-x’ som i ‘X-quoy’ (Sandnes, 2003, s. 222), jf. 5.3.2 nedenfor.

Av andre eksempler fra gårdsnavnklassene som har fått endret betydning, bør også *skáli* nevnes:

‘Skålen’ må i Norge som regel ha været et tømmerhus. Det bør vi fastholde når vi søker å forstå den merkelige betydningsforskyvning som har funnet sted ved dette ord. [...] «Skaill» blev centrum i bygden. Den var *gæðing*’ens gjestehall hvor folkene på hans store landbruk (*bú*) og småbønder omkring hans gård (*bær*) fikk være med i ‘jóladrykkja’ og andre ‘veizlur’. Livet i hjemlandet har mest mulig skullet få sin umiddelbare fortsettelse her ute, visst for mange av utvandrerne i rummeligere kår. Høisætesstolpene fra den gamle ættegård har ikke kunnet mangle i langskålen. (Olsen, 1953, s. 124)

³⁷ Etter Stemshaug, O. 1973, *Namn i Noreg* [...], gjengitt i Sandnes, 1997b, s. 60.

Det ser ut til at det kun er på Orknøyene og Shetland at dette navneleddet har denotert høystatusgårder da jarledømmet fremdeles var velstående og var på høyden av sin makt.

Verket *Orkney farm-names* (Marwick, 1952 [OFN]) og serien *Norske gaardnavne* (NG, bd. I–XX) er gode eksempler på at studier av gårdsnavn ikke lar seg lett avgrense til kun å gjelde gårdsnavn, (jf. “vanlege bustadnamn” ovenfor, “bruksnavn” og “villanavn”). Bebygde områder (jf. “namn på bygd område” ovenfor) kan være så mangt på Westray. Generelt har jeg analysert alle “tunship”-navnene, siden de som regel også er navn på en gård, og alle vites å være eller ha vært navn på områder med bebyggelser, (jf. “distriktsnavn”, “plassnavn”, “områdenavn”, “sognavn”). Bebyggelsesnavn i mitt materiale rommer omtrent det samme som i tittelen til bygdeboken fra Westray, *Fae quoy tae castle* [...] (WBPT, 2003) alt ‘fra kve til slott’, noe som her innbefatter navn (belagt første gang før 1800) på gårder, bruk, kvegfolder, tunship/township (grender eller bygdelag), distrikter, territorielle navn (Høfn †) og navnet på den bebodde øya, Westray. Det er ofte vanskelig å avgjøre hvorvidt det dreier seg om et jordbruk av fastboende, en ødegård etter senmiddelalderen eller kun en innhegning. Reduksjon i landskyld kan fortelle noe, men ikke alt. Ofte er kvegfolder navn på et bruk eller et senere bruk uten at det gis opplysninger om det. Den i dag ubebodde prestegården, Manse †, er tatt med, mens navnene på de to middelalderkirkene, Lady Kirk og Cross Kirk, er utelatt her. Selv om de to sistnevnte forekommer i eldre kilder, er de ikke rene bebyggelsesnavn å regne. Blant områdene som var underlagt beskatning, men ikke er tatt med i materialet, er navnene på to (ubebodde) holmer, som forekommer i eldre “rentals”: Rusk Holm og Wart Holm. Selv navn på holmer kan være vanskelig å avgjøre, jf. Holm of Aikerness som trolig var bebodd av nonner i middelalderen (jf. 5.2).

2.2.5 Ekstra-lingvistiske forhold

Navnematerialet er ekserpert fra ulike kilder i bl.a. Orkney County Library & Archive (Kirkwall), Westray Heritage Centre (Pierowall), National Archives, Scottish Record Office (Edinburgh) og en rekke trykte kilder. Jeg har også foretatt lydopptak av ‘den nedarvede lokale uttalen som er blitt muntlig overlevert uten påvirkning fra skriftformene i navnene’ (med tilhørende transkripsjon), synfart diverse kart, og reist rundt på øya for å bese, fotografere og notere stikkord til flest mulig lokaliteter. I tråd med den norske tradisjonen har jeg forsøkt å granske navn, målt mot forholdene på stedet, dvs. ut ifra realprøven, “Die Realprobe”, som Adolf Bach (1953, s. 248) har poengtert sterkt. Andre personers vitneutsagn (særlig Sam Marcus, jf. dem man finner i OSNB fra 1897), har vært med på å underbygge tolkningsmulighetene i oppgaven. Det skal likevel tillegges at jeg ikke har kunnet besøke alle stedene på Westray. Hovedårsaken er tidspresset og at Westray er en forholdsvis stor øy, som i likhet med resten av Orknøyene består av mye beiteland med (piggråd)gjerder omkring, noe som vanskeliggjør en del av feltarbeidet. Dessuten er topografien vesentlig endret gjennom årenes løp: moderne jordbruk har gjort at “[g]amle grenser mellom jordstykker er borte, småhauger er planert vekk, og vasspytter og småbekker har forsvunnet som følge av bedre grøfting” (Sandnes, 2003, s. 110).

3 Forskningshistorikk

For å frem tydelig de store linjer i arbeidet på orknøyske stedsnavn, er det naturlig å dele historikken i tre ulike epoker, ut ifra den mest betydningsfulle navnegranskeren på orknøymaterialer, Dr. Hugh Marwick (1881–1965).³⁸ Samtidig er Orknøyene svært likt Shetland, og Marwick ble sterkt påvirket av sin læremester på shetlandske stedsnavn, den moderne færøyskens far, Dr. Jakob (eller Jákup) Jakobsen (1864–1918), noe jeg vil vende tilbake til.

3.1 Tiden før Hugh Marwick

Det første verk i utlandet som inneholdt enkelte kommentarer til stedsnavn også på Orknøyene, synes å ha vært *Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland*, forfattet av J.J.A. Worsaa (1851; 1852 i engelsk oversettelse). I Norge markerer arbeidene til Peder Claussøn (*Friis*), 1545–1614, renessansen i norsk litteratur. I verket *Norriges oc omliggende Øers sandfærdige bescriffuelse* (skrevet i 1613, utgitt 1632), tar Claussøn med alle navnene fra bl.a. *Orkneyinga saga*. Men den nordmann som først tok det orknøyske stedsnavnmaterialet i nærmere øyesyn, var fremfor alt P.A. Munch (1839, s. 79–133, 475–524; 1852, s. 52–79; 1853, s. 44–103). Han var i likhet med Claussøn svært interessert i stedsnavnene i den gamle islandske sagalitteraturen inklusive Nordøyene (Shetland og Orknøyene), og interesseområdet inkluderte alle typer av norrøne fortidsminner.

De norske navnegranskeres bidrag til tolkningen av orknøyske stedsnavn før Marwicks arbeider ble utgitt, bar preg av å være et uttrykt behov for ‘nasjonal gjenreisning’, tuftet på norske nasjonalromantiske ideer og manglende kunnskap om Skottland og dets språk. Dette er og en kjent svakhet med navnestudier i skandinaviske koloniområder også andre steder, noe som gir seg utslag i mer en nasjonskamp enn seriøs forskning.³⁹

Inspirasjonskildene var i første rekke de færøyske navnegranskerne Christian Matras (*Stednavne paa de færøyske Norduroyar*, Matras, 1932) og Jakob Jakobsen (1864–1918) og Carl J.S. Marstrander (“Det norske landnám på Man”, Marstrander, 1932, s. 40–356), professor i keltisk ved Universitetet i Oslo. Når man tar de omfattende verkene til de tre fremragende færøyske filologene, Christian Matras og Jakob Jakobsen, i nærmere øyesyn, kan det være på sin plass å spørre hva drivkraften bak alt arbeidet deres har vært. Slik Svavar Sigmundsson (1984, s. 280) uttrykker det, var Jakobsen⁴⁰ sterkt

³⁸ Jf. historien for norsk navnegransking: slik Gustav Indrebø redegjør for “Stadnamngransking i Noreg” (Indrebø, 1938, s. 103–23) kan historien for norsk navnegransking kan deles inn i tre perioder, ut ifra pioneren innenfor forskningsgrenen, Oluf Ryghs arbeider.

³⁹ Jf. situasjonen i det gamle koloniområdet Normandie, se kap. “Nye innslag av navneforskning og nasjonalromantisk styring” (Hansen, 1998, s. 61–70), der norske og danske forskere kappedes om å påvise dere respektives nasjons påvirkning i navneinventaret.

⁴⁰ Se for øvrig Doreen J. Waugh (1994, s. 9–29) evaluering av Jakobsens arbeider.

opptatt av fremtiden til og bevaringen av morsmålet sitt, færøysk. Studiene han startet i 1893 over materiale fra Shetland og Orknøyene, skulle være en advarsel til folk der hjemme på Færøyene om hvilken utrydningsfare språket deres stod overfor. Språkspørsmålet var for lengst kommet på den politiske agendaen, og flere færingar tok til orde for øyeblikkelige reformer for å styrke færøysken og rense den for dansk påvirkning. Det sistnevnte hadde Jakobsen merket seg, spesielt i ordforrådet, ved et hjembesøk i 1887. Jakobsen studerte nordisk filologi, inklusive moderne islandsk, i København. Under København-oppholdet utga han *Færøsk anthologi* (Jakobsen, 1886–91), 10,000 dialektord og uttrykk fra Shetland (eksklusive stedsnavn). *Shetland og shetlænderne* (Jakobsen, 1896), *The dialect and place names of Shetland: Two popular lectures* (Jakobsen, 1897a), doktoravhandlingen *Det norrøne sprog på Shetland* (Jakobsen, 1897b) og “Shetlandsøernes Stednavne” (Jakobsen, 1901). Jakobsen besøkte Orknøyene i 1909, 1910, 1912 og i 1915 for å studere “norn”-dialekten (jf. “Nordiske minder, især sproglige, på Orknøerne”, Jakobsen, 1911, s. 318–47). Jakobsen hadde planer om å utgi et verk om stedsnavnene på Orknøyene, men i 1918 døde han med arbeidet ufullendt. To relaterte artikler ble publisert posthumt: “Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland med indledende bemærkninger om elvenavne på Island, Færøerne og Orknøerne” (Jakobsen, 1922, s. 20–54) og “Nøkur orð um Hetlands søgu” (Jakobsen, 1957, s. 32–57). Den første artikkelen omhandler elvenavn og fiskemød med islandske og færøyske analogier, mens den andre på færøysk, handler om Shetlands historie.

3.2 Hugh Marwick (1881–1965)⁴¹

In Orkney today there are some farms, relatively few in number, bearing names of Scots origin, but these can be ignored in the following survey. Similarly, there are a very few—regrettably few—with names which are of pre-Norse origin—Airy, Arian, Treb, Trave and one or two others—, but the farms so named cannot be regarded as having been in existence and so named in pre-Norse times; their names merely denote words which had been borrowed from the earlier race, and applied to parts of the countryside which later became farms. The vast majority of Orkney farm-names, probably about 99 per cent., are of Norse origin, and it is with these we have now to deal. (Marwick, 1952 [OFN], s. 227)

Orknøyingen, Dr. Hugh Marwick (1881–1965) er den personen som framfor noen annen har gitt bidrag til stedsnavnsforskningen på Orknøyene (Olsen, 1932, s. 137–53; Sigmundsson, 1984, s. 281–90; Gammeltoft, 2001, s. 82–5). Han ble selv elev og informant under Jakob Jakobsen i 1909, og sistnevnte har hatt mye å si for arbeidet hans. Jakobsen og Marwick var blant de siste som forsøkte å skrive ned det som fantes igjen av et språk som i realiteten var utdødd, og der de lingvistiske data som forelå var kun fragmentariske. Slik var de enkle forholdene som må tas med i betraktning i en hvilken som helst retrospektiv undersøkelse og evaluering av Jakobsens og Marwicks verker. Det er viktig å forstå Marwicks samtid og hvilke verk han hadde til rådighet, for å yte ham den rettferdighet og

⁴¹ Dette punktet er basert på evalueringen av Marwicks arbeider i artiklene til Svavar Sigmundsson (1984, s. 280–91), Magnus Olsen (1932, s. 137–53), W.P.L. Thomson (1995, s. 42–63; 2001, s. 50–5), samt biografisk materiale hos Schei & Moberg (1985, kap. 13).

respekt som verkene hans fortjener. Han ville i likhet med Jakobsen gjenskepe den tapte norrøne gullalder på Orknøyene, med blikket nesten ensidig rettet mot Skandinavia (særlig Norge), Island og Færøyene, ville han, ved hjelp av sagalitteraturen og rekonstruksjon av “norn”, stolt vise frem for øyboerne deres røtter og forbindelser med spesielt Norge. Marwick tilhørte “the Peace School” (Smith, 2001, s. 7–32) blant forskere, som trodde på teorien om at “[d]et opphavlege øyfolket vart nedkuva (ikkje ut-rudt)” (Thorson, 1954, s. 178). På denne teorien kunne Marwick i likhet med Jakobsen bygge sin tese om at de norske kolonistene og den piktiske eller keltiske befolkningen ble assimilert, og at språkkontakten var fremherskende allerede under den norrøne landnåmstiden. Ut ifra denne tesen bygde Jakobsen og Marwick den piktiske eller keltiske “substratnavn”-teorien, inntil F.T. Wainwright (1962) tilbakeviste Jakobsens og Marwicks påstander. Det etnologiske spørsmålet maktet aldri Marwick å besvare: “korleis det heng i hop at piktane tala keltisk mål, i minsto på Orknøyane?” (Thorson, 1954, s. 181). Sjelden trakk (Jakobsen og) Marwick inn referanser som Hebridene, Man og Irland – gælisk-språklige områder der de norskættede orknøyingene etterhvert fikk forbindelser og lot seg påvirke. Dette har medført et altfor snevert grunnlag for å hevde at omtrent alle de orknøyske gårdsnavnene har norrøne røtter. En annen faktor en bør ha i mente, er den sparsomme navnelitteraturen Marwick hadde til rådighet for studier i navnegransking. Oluf Ryghs mange posthume utgivelser i serien *Norske gaardnavne* er i så måte kun et hendig unntak, men som ikke desto mindre fikk mye å si for Marwicks sytten-årige, svært produktive, forfatterskap.

I 1921 kom artikkelen “Notes on weather words in the Orkney dialect” (Marwick, 1921, s. 23–33) ut, der mer enn 80 væruttrykk ble forklart på basis av norrønt. Senere skiftet han fokus til stedsnavn. Han publiserte flere artikler i serien “Antiquarian notes” (Proceedings of the Orkney Antiquarian Society), som han skrev i perioden 1922–39 for historielaget (“the Orkney Antiquarian Society”) hvor han selv var leder. Den første artikkelen i denne serien var om North Ronaldsay (Marwick, 1923b, s. 53–64). Senere fulgte han opp med artiklene om Papa Westray (Marwick, 1925, s. 31–48) og Stronsay (Marwick, 1927, s. 61–84).⁴² I den sistnevnte identifiserte han fire store bosetningsenheter på Stronsay, gårder med *bær-/býr*-navn (Everby, Housebay, Erraby og the Bay), som han beskrev som “great original settlements”, og i tillegg beskrev han lignende steder på andre øyer hvor disse “boers” var blitt “replaced and overlaid” (*ibid.*; jf. Olsen, 1939, s. 20; Schmidt, 2000, s. 94–5). I tillegg diskuterte Marwick (1931, s. 25–34⁴³; 1952 [OFN]) steder med *bólstaðr*-navn, og viste hvordan de i relasjon til “boers” var “secondary and derivative” (*ibid.*).

Marwicks (1923c, s. 251–61) “substratnavn”-teori om p-keltisk og piktisk opprinnelse viste seg å ikke holde mål (jf. Wainwright, 1962). Av de nærmere 30 navneelementene Marwick mente å kunne påvise på Orknøyene, var det kun ett som var p-keltisk, *pit* eller *pet*, språk som ikke forekommer på Nordøyene (med unntak av Peatwell ‡ på Westray?).

⁴² Marwick, 1995b, s. 97–130

⁴³ Marwick, 1995c, s. 37–52

Det viktigste verket Marwick utga om “norn”, var ordlisten *The Orkney Norn* (Marwick, 1929 [OrknN]) etter forbilde av Jakobsens ordbok over shetlandnorn (Jakobsen, 1908–21 [ShetN]). Marwicks ordbok inneholder ca. 3,000 dialektord med etymologier, samt vokalsystemet i norn(!) i tillegg til sanger, viser, rim og regler, og dessuten runeinskripsjonene i Maeshowe (jf. Barnes, 1994). Mange viktige arkeologiske utgravinger fant sted på Marwicks tid, og ble viet mye arbeid fra forfatterens side.

Marwicks arbeider om “norn” har i likhet med Jakobsens viste seg å være nyttesløse, tatt i betraktning at “norn” allerede var utdødd: det fonologiske systemet hadde brutt sammen, bøyninger var borte, og mindre ordgrupper slik som pronomen og preposisjoner hadde også forsvunnet. Kun enkelte norrøne ord hadde overlevd i den lokale varianten av lavskotsk eller øyskotsk (“Insular Scots”). Det var svært vanskelig å rekonstruere norn fra hva som var igjen.⁴⁴ Norrøne ord hadde tatt opp nye suffikser fra hybrid skotsk – en utvikling som ofte fordunklet opphavet og som begrenset nytteverdien av tradisjonelle metoder for analyser (Sigmundsson, 1984, s. 283): “Både tilstanden med kjeldone og den sterke lød voksteren som namni har havt, gjer mang ein gong etymologiseringi til ei vanskeleg sak” (Thorson, 1954, s. 178).

Det siste verket Marwick arbeidet med, maktet han ikke å fullføre, *The place-names of Birsay* (utgitt posthumt av W.F.H. Nicolaisen, se Marwick, 1970).⁴⁵ Det eneste hele verket om orknøyske stedsnavn som Marwick maktet å publisere mens han levde, var *The place-names of Rousay* (Marwick, 1947). Etter hvert viet Marwick helt og holdent tiden til navnegransking. Et mer populært arbeid han utga, er boken *Orkney* (Marwick, 1951), som også gir en kort introduksjon til dialekten og stedsnavn. Marwick fortsatte arbeidet med orknøyske stedsnavn i “Orkney farm-name studies” (Marwick, 1931, s. 25–34). *Orkney farm-names* (OFN = Marwick, 1952)⁴⁶ er et svært omfattende verk Marwick gav ut i 1952, der han analyserer gårdsnavnene i et lingvistisk, historisk og topografisk perspektiv, og sammenligner all informasjonen han fant om hver enkelt gård og hva den enkelte betalte i skatt i de gamle jordbøkene eller protokollene (“rentals”) som var tilgjengelig på den tiden. Jan Petersen var nesten fristet til å omtale verket som “the nineteenth volume of “Norske Gaardnavne””(!) (Petersen, 1953, s. 2). Petersen får sammenligningen med Oluf Ryghs (et al.) arbeider til å virke svært treffende, til tross for at både Petersen og Marwick neglisjerer utvalget av navn, kontaktspråk og at Orknøyene for lengst var kommet under skotsk(-engelsk) styre. Fristelsen for sammenligning var ikke desto mindre, fremhever Petersen (*ibid.*), på bakgrunn av at forfatteren anslår at så mye som 99 % av de orknøyske gårdsnavnene kan være av norrønt opphav. OFN faller i tre

⁴⁴ “Det Jakobsen og Marwick samler inn i sine ordbøker, er på sin side ord og fraser av norrønt opphav lånt inn i den skotske dialekten. Dette er spor eller avspeilinger av et norrønt substrat, men er ikke noe språk i seg selv.” (Sandnes, 2003, s. 27).

⁴⁵ I tillegg hadde Marwick skrevet notater til stedsnavn fra mange forskjellige plasser på Orknøyene (se kildelisten for i referanser i Orkney Archives), samt en upublisert samling av stedsnavn fra Deerness (i privat eie, Orknøyene) (Gammeltoft, 2001, s. 83n).

⁴⁶ Se for øvrig Magnus Olsen (1953, s. 109–23), Per Thorson (1954, s. 178–81) og [arkeolog og direktør ved Stavanger Museum] Jan Petersen (1953) sine anmeldelser av verket.

bolker eller avdelinger: 1. Gårdsnavn og sogne- (og øy-)navn. 2. Gårdsnavnenes 'bakgrunn' (skattevesenet, dets særpreg og opprinnelse; bygd, "tunship"). 3. Kronologi (Olsen, 1953, s. 111).

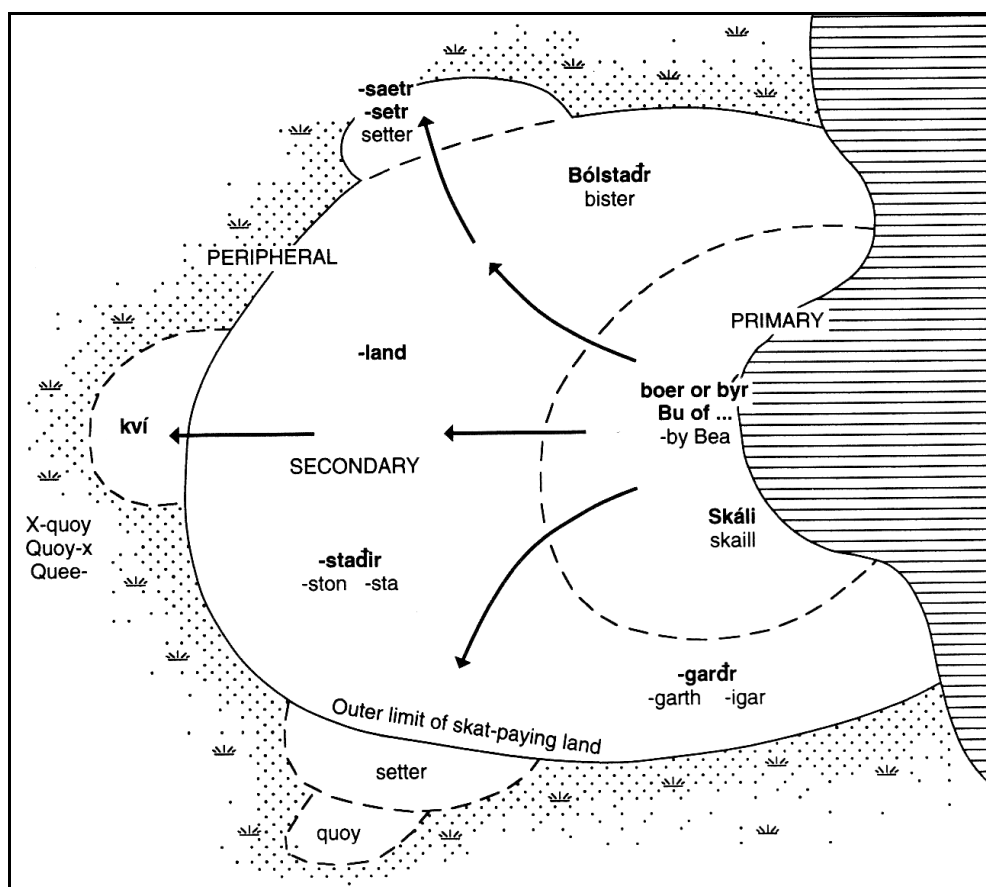
I "Part I. Parish and Island Farm-Names" (som opptar tre fjerdedeler av boken), inspirert av *Norske gaardnavne* (NG, bd. I–XVII), tar Marwick for seg navnematerialet sognevis; fra North Ronaldsay i nord til Walls i syd. Hver enkelt gård blir listet opp alfabetisk, der eldre navneformer blir oppgitt med tilhørende norrøne rekonstruksjoner og etymologiske forklaringer. Enkelte av navnene er oppgitt i *Orkneyinga saga*, og de blir viet større plass, mens de fleste finnes kun i etter-norrøn tid, i Henry Sinclairs jordebøker fra 1492 og 1500. Marwick ekserperte nærmere 900 gårdsnavn fra jordebøker, som utgjorde den ene underinndelingen av hvert sogn "Old rental names". Den andre delen, "Other farm names", omhandlet nærmere 600 gårdsnavn.

Den andre avdelingen, "Part II. Farm Background" (OFN, 205–23), er: "[i] røyndi [...] ei serskild historisk avhandling um eigeðomstilhøve, skatteskípnad og administratíva inndelingar på øyane. [...] eit heilskapsbilæte av orknøysk administrasjonssoga", skriver anmelderen Thorson (1954, s. 180) begeistret. Fremstillingen er en idealisert orknøysk utgave av bosetningsmønstrene og dets kronologi på Island (850–890 e.Kr.) slik den ble skissert i *Landnámabók*, der den første generasjon av bosettere etablerte vidstrakte bosetningsområder på den beste jorda, og hvor etterkommerne deres og senere innflyttere flyttet utover fra denne kjernen for å etablere en sone av sekundær bosetning (Thomson, 2001, s. 52).⁴⁷ Marwick forsøkte, i tillegg til den relative kronologien, å knytte tidsskjemaet og hendelseforløpet til reelle årstall for når gårdene ble skattlagt: "Etter mønster av Magnus Olsens „Ættegård og Helligdom“ har Hugh Marwick (s. 1965) søkt å klassifisere Orknøyenes gårdsnavn, kronol. og sosial-stratigrafisk." (KLN, bd. XX, sp. 43). Marwick forestilte seg at skatt hadde blitt innført under Harald Hårfages angivelige hærtog og invasjon av Orknøyene på slutten av 800-tallet, og derav hvis en gård betalte skatt, må den ha eksistert siden kong Haralds skattlegging ca. 900 e.Kr. Riktignok streifet det Marwick at systemet kunne ha vært modifisert senere, men likevel fastholdt han at "there were difficulties in accepting such a view" (Marwick, 1931, s. 26). Slik Thomson (2001, s. 53) påpeker, gjorde ikke Marwick det klart hva disse problemene besto i, men trolig var det at "ur(i)slands" eller "ouncelands" (< norr. *eyrisland* 'øresland') ikke kunne ha bestått utelukkende av 18 pennylands hvis ekstra pennylands var blitt oppdelt på samme stykkevise måte. Forekomsten av et antall steder med navnet "Kirbister" ('gård med kirke' eller 'gård på kirkens eiendom') skapte hodebry for Marwick. Kirbister-gårdene var for det meste skattlagt, derfor ble Marwicks slutning at de måtte være fra en periode lenge før Sigurd jarls omvendelse i 995 e.Kr., men han ville ikke utelukke at de var blitt grunnlagt av vikingtidens kristne, jf. de kristne i *Landnámabók* som slo seg ned på Island i en tid da de fleste var hedninger. Skattleggingen var et helt avgjørende argument i Marwicks kronologi

⁴⁷ Magnus Olsen stiller et par relevante spørsmål i forhold til dette: (1) I hvilken utstrekning har de orknøyske landnåmsmenn kunnet bygge direkte på hjemlandet navneskikk? (2) Hvorledes har norsk ordstoff lempet seg etter nye naturforhold og endrede levevilkår? (Olsen, 1953, s. 110).

— hvis et av stedene med *bister*-navn kunne skrive seg til en tid så sent som den offisielle konversjonen til kristendom, ‘må hele argumentet gå over bord’ (Marwick, 1931, s. 30–1).

En oversikt over den generelle navnekronologien får vi i “Part III. Chronology”. Bosetningsmønsteret Marwick opererer med (jf. Clouston, 1931), postulerer en grov trefasetert bosetningshistorie — med sentrum og periferi⁴⁸: først en sone med primærgårder, karakterisert av *býr*- eller *bær*-navn, som var størst i rang hva angår slektsgårder (OFN, s. 249). Innenfor den samme sonen plasserte han også *skáli*-navn (f.eks. Skail, Langskail, Backaskail) og gårder med “*Bu of*”-navn (f.eks. Bu of Burray, Bu of Orphir, Bu, The/Bu of Rapness, The, Bu of Rendall). I den omkringliggende sonen eller mellomsjiktet av sekundær bosetning plasserte Marwick *bólstaðr*-, *garðr*- og *land*-navnene (f.eks. Redland, Trumland †, Colligarth, Bressigarth, Isbister, Wasbister). Den tredje klassen, sekundær bosetning, består av *staðir*-navn, eldre former som har beholdt “-staith”-endelsen (f.eks. Tormiston, Tormistaith, og Costa, Costaith), som trolig representerte navn på allerede befolket land. Et tredje, siste eller nyere sjikt eller sone av perifer bosetning, er ifølge Marwick karakterisert av *setr*-/*sætr*-navn (f.eks. Warsetter, Morsetter) og av det store antallet *quoy*/*kví*-navn (f.eks. Pickaquoy, Quoybanks, Queena):

Illus. 3.2.1 Marwicks (1952) gårdsnavnkronologi⁴⁹

⁴⁸ Jf. modellen for den “topografiske undersøkelsen” eller inndelingen av bosetningsmønsteret (etter primær, sekundær og perifer) hos Olson (1983), Nicolaisen (1969) og Gammeltoft (2001, kap. 6, særlig s. 178–9).

⁴⁹ Thomson, 1995, s. 44 Figure 9; 2001, s. 52 Figure 16.

Marwicks modell (eller skjema) har vært ofte anvendt – ikke bare for bosetningsmønsteret på Orknøyene – men som et bidrag til en geografisk-kronologisk modell som kan kartlegge norrøne navn i andre deler av Skottland (Nicolaisen, 1969; Thomson, 2001, s. 51). Forskere har derimot i senere år tilbakevist Marwicks modell (jf. pkt. 2.1.4.2 nedenfor), men likevel vil det onomastiske hovedverket *Orkney farm-names*, (sammen med ordboken *Orkney Norn*) forbli et faktarikt, standard oppslagsverk for fremtidens forskere.

3.3 Tiden etter Hugh Marwick

I dette punktet har jeg, som nevnt, ikke som mål å gjengi alt som er kommet frem om navnelitteratur om Orknøyene og Shetland. I stedet vil dette dreie seg om enkeltarbeider der forskere har fremstilt hypoteser og kommet med forskningsresultater som har kastet nytt lys over navneinventaret, og som har konsekvenser for tolkningsresultatet i denne oppgaven. Den meget omdiskuterte “Pictish-Norse transition”, ‘den piktisk-norrøne overgangen’, og overgangsfaser mellom ulike dominerende folkegrupper på øyene før den avgrensede navnebelagte perioden vil derfor ikke bli behandlet her.

3.3.1 Kritikken av Marwicks navneleddskronologi

Modellen for den norrøne ekspansjonen på Nordøyene har vist seg å være utilstrekkelig (jf. 3.2). Ingen vil i dag betvile viktigheten av stedsnavn for å forstå ‘overgangstiden’ mellom det piktiske og det norrøne styre av Orknøyene, men det er stor uenighet om hvordan stedsnavnene kan relateres til annet bevismateriale. Det store tallet av norrøne navnedannelser impliserer en større brytning med den piktiske fortiden enn det de fleste arkeologer hittil har oppfattet (Thomson, 2001, s. 55).

De gamle gårdsnavnene har lang tradisjon i Norge for kartleggingen av bosetningshistorien. Ett av problemene med forsøk på å etablere navneleddskronologi på Westray og innenfor andre sogn er at ingen sogn har et komplett mønster, og der selv tidsrommet for når navneleddet var produktivt er uklart: “[...] there is no part of Orkney where we find all farm-name generics which Marwick used to construct his ‘chronology’ and, even when several are present, their use to date settlement has its pitfalls [...]” (Thomson, 1995, s. 42–63; 2007, s. 520; jf. Marwick, 1952 [OFN], s. 227–51).

Hugh Marwicks geografisk-kronologiske navneleddsteori for kartleggingen av nordboernes landnåm og tidlig bosetningshistorie på Orknøyene har som nevnt vært mye brukt av flere forskere i andre områder i Skottland. I motsetning til den geografiske fremstillingen av bosetningsmønsteret, som de fleste synes å være enige i, har navnekronologien Marwick (1931) skisserte, blitt trukket i tvil de siste årene⁵⁰, men sistnevnte har aldri blitt underlagt noen revisjon inntil W.P.L. Thomson

⁵⁰ Jf. kritikken og motstridende opplysninger hos Wainwright, 1962; Nicolaisen, 2001; 1989; Fellows-Jensen, 1984, s. 147–68; Crawford, 1987, s. 88–9; Waugh, 1987; Imsen, 1999, s. 56.

publiserte sin meget betydningsfulle artikkel “Orkney farm-names: a re-assessment of their chronology” (Thomson, 1995, s. 42–63).

Det er spesielt to hovedinnvendinger forskere i dag har mot Marwicks navneleddskronologi. For det første har det vært reist tvil om at Harald Hårfagre virkelig la på tokt med en stor flåte for å legge Orknøyene under seg og samtidig pålegge befolkningen der skatter. For det andre er det svært utenkelig at et skatteleggingssystem skulle kunne tre i kraft bare ved én enkeltreise og i det hele tatt så tidlig, slik Per Sveaas Andersen sår tvil om i artikkelen “When was regular taxation introduced?” (Andersen, 1991, s. 73–83).

Når ikke Harald Hårfagres angivelige orknøyferd og skatt kan dokumenteres, faller hypotesen bort om at gårdenes datering kan fastsettes til før 900 e.Kr. Dette har ifølge Thomson (2001, s. 53) gjort at vi kan konstruere en mer pålitelig modell for bosetningsekspansjonen:

We can now see that the growth of settlement was over a much longer time-scale. Instead of a settlement pattern which was imposed within two or three generations in the Viking Age and thereafter was little changed, we can envisage the pattern of settlement evolving more gradually with a particular need for new names in the eleventh, twelfth and thirteenth centuries as population increased and settlement intensified. (Thomson, 2001, s. 53)

Marwick hadde trolig rett i at den ytre ekspansjonen på “hill land” (‘fjell-landet’) fant sted i tider med befolkningsvekst, men på øyene med mindre land overså Marwick den store rollen jorddelingen hadde. Den intense indre ekspansjonen i delingsgårder gav nedslag i gårdsnavnene, f.eks. Everbist, Midgarth, Nears, Nistigar, Uttesgarth, North Setter, Symbister og Isbister (henholdsvis ‘øvre’, ‘midt’, ‘nedre’, ‘nedste’, ‘ytterste’, ‘nord’, ‘sør’ og ‘øst’) (Thomson, 2001, s. 53). Enkelte ganger tøyde ekspansjonen språket for intern underinndeling til det absolutt ytterste, noe som resulterte i ekstreme eksempler som Upper Nisthouse (‘det øvre laveste huset’). Samtidig ble en rekke teiger med navn på *akr* m (‘dyrket jord’), *kví* f (‘kve, kvie, inngjerding’), *garðr* m (‘gjerde, gård’) og *sætr/setr* m (‘oppholdsted, bosted’) permanente bosetninger.

En tvingende grunn til å avvise Marwicks skjema som ‘kronologi’ er at gårdsnavnklassene utvilsomt var i bruk samtidig (Thomson, 1995, s. 48–50; 2001, s. 53–4). Marwicks skjema lurer en til å tro at mange gårdsnavnklasser var uproduktive selv etter 900 e.Kr., men det foreligger mye dokumentasjon på det motsatte. Nylaging av navn varte til langt inn på 1800-tallet, da appellativene *quoy* (‘jordstykke, teig, åker’), *garth* (‘innhegning’) og *bu* (‘stor gård’)⁵¹ fremdeles var levende appellativ. Det var kun *staðir* (m pl ‘sted’) og *skáli* (m ‘hus, stue’) som ikke genererte nye navn etter middelalderen (Thomson, 2001, s. 54). Grunnen til at nylaginger av gårdsnavn med elementet *skáli* gikk ut av bruk, skyldes at den åpne langskålen som var bygget for festlige anledninger til militærets utnyttelse, sluttet å eksistere etter vikingtiden. Det kan se ut som, fremhever Thomson (1995, s. 53–62), at disse gårdsnavnklassene beskriver gårdenes forskjellig størrelse, type og lokalisering eller

⁵¹ Dette appellativet har holdt seg i bruk hos både eldre og yngre informanter på Westray helt til våre dager (jf. Killick, 1986; 1987, s. 24–6; Bonna, 2001).

beliggenhet snarere enn deres kronologiske mønster. I stedet utarbeidet Thomson (*ibid.*) sin egen modell for den norrøne ekspansjonen:

It is not safe to use generics as an automatic mechanism for putting names into sequence, and even less safe to try to assign dates on basis of tax-paying. Instead of thinking in terms of chronology, it is useful to think of the Norse generics as forming a group [...] which might be applied to farms. [...] Norse names [...] are primarily concerned with the nature of the farm rather than its age. It seems likely that the Norse arrived in Orkney with a whole range of names for farms, some old and some not so old in a Norwegian context, but all capable of being applied from the first in Orkney – in whatever were appropriate circumstances. (Thomson, 1995, s. 51)

Det avgjørende punktet er kanskje det at Westray har en ca. 6,500 år lang bosetningskontinuitet der gårder har oppstått ved overtagelse av eksisterende gårder, slik arkeologisk funn viser (jf. Langskaill), mens navneleddskronologi andre plasser tar utgangspunkt i at nye gårder blir anlagt ved nyrydning.

3.3.2 Gårdsnavn med personnavnforledd i koloniområder

I koloniområder har det ofte vært en tendens til å danne stedsnavn med personnavnforledd, da helst blant de eldste gårdsnavnene. Orknøyene og Shetland skiller seg markant fra en del andre koloniområder ved at bosetningen der ser ut til å ha vært mer langvarig og stabil. Innenfor Danelagen viser undersøkelsene av East Midlands og Yorkshire at omkring 50 % av *býr*-navnene har personnavnforledd, og en andel også blant *þorp*- og *tūn*-navn (Fellows-Jensen, 2001, s. 283–5). Fellestrekket ved koloniområder med høy andel av stedsnavn med personnavn som utmerking, synes å være et behov for rask navnedanning ved ekspansjon og mer kortvarig bosetning. Nordmennene som slo seg ned på Westray hadde trolig et mye lengre perspektiv på sin kolonisering av Orknøyene. Av eldre gårdsnavn som muligens inkorporerer norrøne eller skandinaviske personnavn, har vi kun en håndfull tvilsomme (jf. Del 2), siden de foreligger mer eller mindre i skottifiserte former (jf. App. 3.5, Del 2).⁵² Nå skal det legges til at det ytterst sjelden dreier seg om personnavn, men om slektsnavn eller sammensetninger av person- og slektsnavn (i form av et stedsnavn, gjerne gården hvor eieren kommer fra). Westray var tett dekket av bebyggelse og stedsnavn før de skotske adelsmennene og vasallenes ankomst, og de store godsene var lokalisert på ulike deler av øya. Det kan være noe av grunnen til at så få eldre norrøne bebyggelsesnavn inkorporerer personnavn. Ser vi derimot på den etterreformatoriske tiden (1565–) og skottenes kolonisering av øya, blir situasjonen markant annerledes. Ved oppløsningen av bispegodset ble flere større enheter delt opp i mindre, og skottene var i behov for

⁵² I artikkelen “Gáreksey og andre orknøske stedsnavn” søkte Magnus Olsen (1955, s. 54–64) etter “navn på l a n d n å m s m e n n, det vil si norske menn i lederstilling som bosatt sig på øerne senest ca. 800.” (*ibid.*, 54). Det er verdt å merke seg at termen *låndnám* blir kun benyttet av forskere om (de norske) vikingene, mens den skotske eiendomsoverdragelsen, alltid benevnes med andre ord (jf. forlening osv.). Termen “*låndnám*” (*landnám* n) kan ha to betydninger: “1. det å ta i eige ubygd land, *landnám*; land som ein såleis tek i eige. 2. det å ta el. bruke ulovleg annan manns jord; bot for dette.” (NorrO, s. 259). Dette forutsetter at vikingene enten kom til en avfolket øygruppe eller at de møtte på en befolkningen som de fratok eiendommene med makt. Verken historiske kilder eller arkeologiske bevis foreligger av dette på Orknøyene og Shetland. Ser vi derimot på den skotske eiendomsbesittelsen og utmerkingsleddene i (de eldre) bebyggelsesnavnene fra 1492 (R) til 1794 (R), passer termen svært godt.

å markere eierskapet ved å legge til slektsnavnet.⁵³ Særlig i *quoy*-navn (spesielt ‘Quoy-x’) er dette påfallende (jf. 5.1.1.1, 5.2.7 og Del 2). Den skotske markeringen i føydalt eierskap var også viktig med tanke på at nordmenn igjen ville kunne forsøke å løse inn panten for Orknøyene, og på den måten ta tilbake eierskapet av jordeiendommene.

3.3.3 Nicolaisens (1987) undersøkelse fra North Ronaldsay og Sanday

[...] this is an unexciting landscape described in unexcited terms by unexcited, or even unexciting, people. Lack of refinement and detail is written all over it, as well as utilitarian rather than aesthetic purposes. What is discerned and toponymically structured here, one has seen at home before; it therefore asks for imitation, not innovation. (Nicolaisen, 1987, s. 80)

I artikkelen “Imitation and innovation in the Scandinavian place-names of the Northern Isles of Scotland” undersøker W.F.H. Nicolaisen (1987, s. 75–85) språket for navnedannelse, navnegiveres motiver og stedsnavn i et korpus av gårdsnavn (136 totalt) fra de nordre Orknøyene, North Ronaldsay (29) og Sanday (107). Med unntak av en liten minoritet er alle navnene i bruk i dag. Av disse er 12 fullstendig ugjennomsiktige, fire er tilsynelatende pre-norrøne keltiske, to er skotske, ett er engelsk, og ett (Westove) er beskrevet av Marwick som “erroneous”, hva nå enn det måtte bety (Marwick, 1952 [OFN], s. 22). I de resterende 116 navnene er, i hvertfall ett element, vanligvis hovedleddet, demonstrativt skandinavisk (kví?); utvilsomt, i en stor prosentandel er begge leddene i sammensetningen — hvis de er sammensatt — av innlysende skandinavisk opprinnelse. Usammensatte navn trenger helt klart ikke denne typen av dobbeltprov. Det spørsmålet som interesserer Nicolaisen er hvordan de resterende 116 navnene svarer til sammenligningen med norske gårdsnavn, og hva disse forteller om mekanismene av immitasjon og innovasjon i navngivningen av gårder på North Ronaldsay og Sanday, alt tatt i betraktning at både immitasjon og innovasjon er kreative handlinger, likevel utløst av ulike motiver og holdninger.

I materialet finner han 39 ulike hovedledd og 41 ulike utmerkingsledd. Av de 21 usammensatte gårdsnavnene har hvert eneste hovedledd (med de mulige unntak av *bqlkr*, *stofa*, *stæði* og *trave* (< gæl. *treabh*, jf. Trebland, 5.3.1) paralleller i Norge. Alle de usammensatte gårdsnavnene, i entall som i flertall, forekommer også i Norge (med referanse til Oluf Rygh og NG, bd. I–XX). Den nesten totale kongruiteten eller samsvaret mellom hovedledd burde ikke komme som noen overraskelse ifølge forfatteren siden disse hovedleddene er svært generelle på den taksonomiske skalaen (*ibid.*, 80). Nicolaisen finner heller ikke noe innovativt ved noen av utmerkingsleddene (*ibid.*, 81). Det som interesserer oss i denne sammenheng, etter forfatterens syn, er at i likhet med de usammensatte navnene, forekommer samtlige i norske gårdsnavn. Noe av denne kongruiteten eller samsvaret kan derimot anses for å være en selvoppfylgende profeti eller sirkulær argumentasjon. Enkelte av de

⁵³ Jf. “George Balfour of Pharay’s feu-charter” fra 1664 (Ch).

ugjennomsiktige eller uidentifiserbare navnene på North Ronaldsay og Sanday kan inneholde utmerkingsledd (eller hovedledd, for den saks skyld) som ikke har blitt identifisert fordi de finnes i Norge eller ikke har blitt identifisert der. Hvis slik er tilfellet, vil det dreie seg kun om et fåtall elementer og ikke forandre det totale bildet. Det neste skrittet er å finne den mest imponerende og vikte kategorien av paralleller, sammensatte identiske gårdsnavn, på begge sider av Nordsjøen. Disse kan etter forfatterens syn gi prov på immitasjon og ikke innovasjon.

Selv om denne listen av 21 gårdsnavn, selv når man tar med listen av de 40 usammensatte navn som forekommer på begge sider av Nordsjøen, ikke bestyrker den impresjonistiske påstanden som forfatteren fremmet for flere år siden⁵⁴, er det likevel mulig å finne en mulig identisk ekvivalent i Norge for nesten hvert eneste orknøysk gårdsnavn. Ikke desto mindre indikerer det at dette er tilfellet i en tredjedel av navnene i undersøkelsen, en indikasjon som det er verdt å merke seg når en tar under betraktning det ufullstendige bevismaterialet i Norge så vel som på Nordøyene av Skottland.

En kan ikke unngå å stille spørsmålstegn ved noe av fremgangsmåten og en del av Nicolaisens funn. For det første bruker han kun *Orkney farm-names* (OFN) til korpuset, som er kjent for å ikke inkludere alle navn, særlig de skotske. For det andre refererer han aldri til skotsketymologiske ordbøker (jf. DSL), som dokumenterer at flere av appellativene er lånt inn i skotsk og dermed kan flere av de ‘skandinaviske’ navnene være skotske dannelser. For det tredje iakttar han ikke særegenheter ved orknøyske gårdsnavn i enkelte navns hyppige forekomst, leddstilling, variasjoner i utmerkingsleddet osv. sammenlignet med i Norge. For det fjerde er det en del navneledd (flere enn *bólstaðr* m, som han trekker frem) som får en annen bruk på Orknøyene. For det femte blir tallene feil som følge av overdrivelser. Resultatet fra OFN skulle da bli for navneparallellitet mellom Sanday og North Ronaldsay og Norge: 42 (usms og sms) av 136 gårdsnavn (totalt) eller 30,9 % totalt mot 42 av 116 norrøne gårdsnavn eller 36,2 % (jf. konklusjon 4 i pkt. 6 og tallene i App. 3.6, Del 2).

3.3.4 Sandnes’ (2003) undersøkelse fra West Mainland⁵⁵

Så sent som i 1996 kom den første analysen over orknøysk materiale, utført av en nordisk navnegransker. I hovedoppgaven “Bimbister og Brae of Bilinga [...]” (Sandnes, 1996) drøftet Berit Sandnes norrøne stedsnavn i sognet Harray på West Mainland, og hun har i ettertid skrevet en lang rekke interessante artikler om stedsnavnene på Orknøyene.⁵⁶ I doktoravhandlingen *Fra Starafjell til Starling Hill* [...] (Sandnes, 2003) tar hun for seg tre (to) andre tilgrensende sogn til Harray, også på West Mainland; Evie, Rendall (i dag ett, Evie og Rendall) og Firth. Denne avhandlingen representerer forhåpentligvis en ny trend innen forskningen på norrøne stedsnavn i Storbritannia, hun er “den første

⁵⁴ Jf. Nicolaisen, 1980, s. 105–21

⁵⁵ Siden Sandnes doktoravhandling tar for seg både dannelsen og utviklingen, og den førstnevnte delen har fått utførlig plass som del av sammenligningsgrunnlaget for min undersøkelse, skal jeg kun kort gjengi den andre delen av avhandlingen, de videre tilpasninger navnene får.

⁵⁶ Jf. Sandnes, 1997a, s. 125–9; 1997b, s. 59–68; 1998, s. 41–63; 1999, s. 23–34; 2000, s. 123–35; 2002, s. 149–62; 2004a, s. 31–52; 2004b, s. 43–58; 2005a, s. 163–75; 2005b, s. 173–80; 2006a, s. 71–85; 2006b, s. 230–50; 2007.

der også har beskæftiget sig indgående med navn af skotsk oprindelse på øerne.” (Fellows-Jensen, 2004, s. 40). For første gang har også integrasjonsprosesser av det norrøne leksikon og onomastikon i skotsk vært gjenstand for analyse. På en forbilledlig, overbevisende, teoretisk og metodisk måte blir disse prosessene forklart for hvert enkelt navn. Berit Sandnes har kastet nytt lys med sine studier over orknøysk stedsnavnkronologi ved å undersøke toponymer for bosetningshistorien. Hun har påpekt at halvparten av navnene i materialet hun har undersøkt, har toponymiske hovedledd og at en slik betydelig gruppe må tas med i beregningen når man skal forsøke å etablere bosetningsmønstre.

3.3.5 Kritikken av de antatte administrative Huseby-navnene

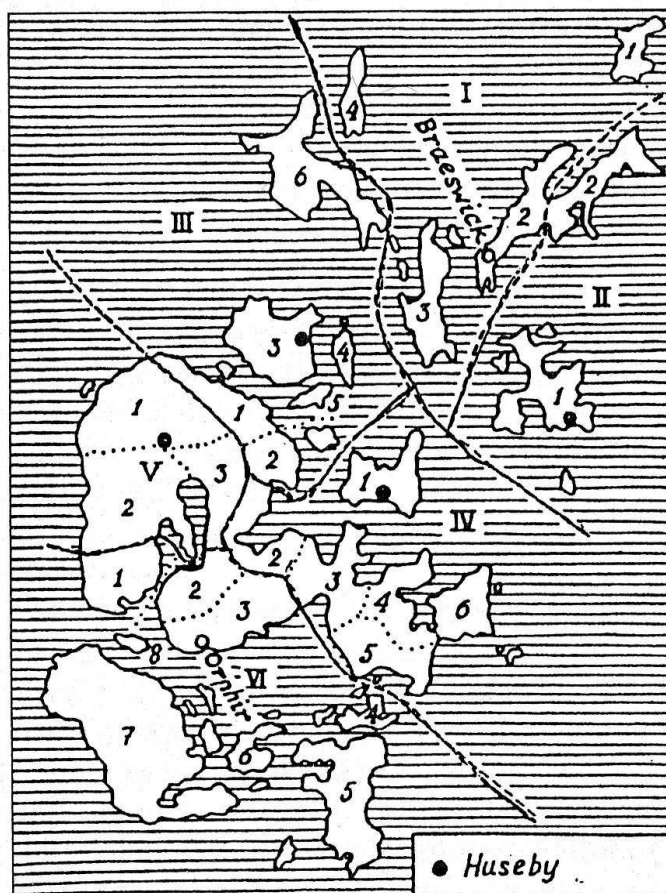
I den meget kontroversielle teorien om *Husebyar*, som forlengst er å regne som passé, fastholdt Asgaut Steinnes (1955, spesielt s. 197–208) at huseby-systemet⁵⁷, med dets opprinnelse i Øst-Sverige, også ble opprettet av regjerende svensker i Sørvest-Norge—landsdelen der de antatt første norske kolonistene til Orknøyene kom fra. I likhet med Marwick, fremholdt han at Orknøyene ble skattlagt fra og med Harald Hårfagres hærtog sommeren 872, da kongen ifølge sagaen la alt land under seg på Nordøyene (Hjaltland og Orknøyene) og Sørøyene (Suderøyene eller Hebridene), og til og med så langt sør som til Man. Steinnes hevder videre at huseby-systemet ble overført til Orknøyene, dette med bakgrunn i likheter i jordinndelingen. Dateringen for opprettelsen av Huseby-systemet på Orknøyene setter han til “ei tid etter Havs fjord-slaget, det vil seia til fyrstninga av 900-åra” (Steinnes, 1955, s. 208).

Ideen om at Orknøyene skal ha vært delt i 6 distrikter har Steinnes (1955, s. 203–204) og Marwick (1935, s. 15–20; 1949; 1952 [OFN]; s. 207–15) opprinnelig fått fra Carl J.S. Marstrander (1932a, s. 40–356; 1932b, s. 287–334; 1937, s. 287–500), etter hvorledes Hebridene og Man, som var (sistnevnte for en kort periode) under norsk overhode. De var oppdelt i såkalte “sheadings”; med underinndelinger; først i *treens*, deretter i fjerdinge. En “sheading” kommer av norrønt *séttungr* ‘sjettepart’. Tilsvarende en “treen” på Man, var en *tirung* (av *tir*, ‘land’, og *unga*, “unse” eller ‘øyre’) på Hebridene — en ordrett keltisk oversettelse av norrønt *eyrisland*. Det faktum at *tirungen* på Hebridene ble benevnt med det keltiske ordet *davach*, som var navn på tilsvarende jordinndelinger i Nord-Skottland, fikk Steinnes (*ibid.*, 304) til å trekke parallellen til Orknøyene.

Det fantes opprinnelig fire Huseby-gårder på Orknøyene; (på) Strjonsay, Shapinsay, Rousay og nordvestre Mainland (jf. Illus. 3.3.5.1). Steinnes forsøkte på bakgrunn av eksisterende og forsvunne Huseby-gårder, samt relativ landskyld i skatteliste og jordebøkene, å rekonstruere de i alt 6 Huseby-distriktene på Orknøyene. Den bortkomne Huseby-gården, *Husabea*, på østsiden av Rousay, skal ha utgjort mactsenteret i det distriktet Westray (nr. III) angivelig skal ha tilhørt. Grunnen til at Steinnes

⁵⁷ “Húsabýr, der har været forstaaet paa forskjellige Maader, men sikkert med størst Sandsynlighed forklares om en vel bebygget Gaard, der har mange, gode eller prægtige Huse” (NGIndl., s. 57).

(*ibid.*, 200–1) ikke plasserer Westray og Papa Westray⁵⁸ i samme distrikt i administrativ betydning, til tross for den nære beliggenheten i forhold til hverandre, skyldes to forhold: for det første at en skattetype som avviker fra resten (til tross for at også Westray produserte bygg i 1595), og for det andre at med hele Sanday teller distriktet 59 øyresland(!), noe som er nesten dobbelt så stort som de andre. Derfor innvender han at det må enten ha vært en sentralgård eller en gård som svarer til en Huseby-gård til der. Med støtte i at den eksisterende Huseby-gården er beliggende i en utkant og i at distriktene ikke så lett ville la seg dele i tredinger ('tredjeparter') og helminger ('halvpartar') senere, kommer han frem til at Orknøyene må ha hatt en 6-delning opprinnelig.

I 1) North Ronaldsay 4, 2) halve Sanday 19 1/2, 3) Eday 2, 4) Papa Westray 4, til sammen 29 1/2 eyrisland. Huseby-gård i den vestlige del av Sanday.

II 1) Stronsay 13, 2) halve Sanday 16 1/2, til sammen 29 1/2 eyrisland. Huseby-gård på Stronsay.

III 1) Evie 8, 2) Rendall, med Gairsay, 5, 3) Rousay 6 1/2, 4) Egilsay 2, 5) Wyre 2/3, 6) Westray 13, til sammen 35 1/6 eyrisland. Huseby-gård på Rousay.

IV 1) Shapinsay 6 1/2, 2) Firth 3, 3) St Ola 7, 4. St Andrews 5 1/2, 5 Holm 6 1/2, 6. Deerness 6, til sammen 34 1/2 eyrisland. Huseby-gård på Shapinsay.

V 1) Birsay 13-14, 2) Sandwick 17 1/2, 3) Harray 4 1/2, til sammen 35-36 eyrisland. Huseby-gård i Birsay.

VI 1) Stromness 6 1/2, 2) Stenness 3 1/2, 3) Orphir 4 1/2, 4) Burray 2, 5) South Ronaldsay 8, 6) Flotta 1/2, 7) Hoy 7 1/2, 8) Graemsay 2, til sammen 34 1/2 eyrisland. Huseby-gård i Orphir.

Illus. 3.3.5.1 De seks antatte huseby-distriktene på Orknøyene⁵⁹

Nyere arbeid om de såkalte Huseby-navnene på Orknøyene har også blitt belyst (jf. bla. Thomson, 2001, s. 71–2, 206), og Huseby-gårdene kan anses for å tilhøre den senviking- eller postviking-perioden, kanskje til og med så sent som slutten av det 12. århundre.

⁵⁸ "I. 1 North Ronaldsay 4, 2 halve Sanday 19½, 3 Eday 2, 4 Papa Westray 4, til saman 29½" (Steinnes, 1955, s. 198).

⁵⁹ Schei, 1998, s. 337; Steinnes, 1955, s. 198 "Kart VIII. Freistnad på rekonstruksjon av huseby-distrikt, tredjungar og helmingar på Orknøyane. Målestokk 1:1,1 mill." (*ibid.*). Cloustons teori om at Orknøyene ble delt av sameiende jarler i form av helminger ('halvpartar') og tredinger ('tredjeparter') ble videreutviklet av Steinnes, som relaterte de seks distriktene til fire 'huseby'-navn. Steinnes' distrikter er ikke helt identiske til Cloustons skjema, men er like spekulative — verken er en eneste 'huseby' belagt i eldre kilder, ei heller er bevismaterialet for at seks slike distrikter noen gang har eksistert særlig overbevisende (Thomson, 2001, s. 71–2).

3.3.6 Kritikken av distribusjonskart

At the most basic level, the distribution of Norse place-names informs us of the extent of Norse settlement and activity [...], but they are notoriously difficult to date. For instance, the sporadic distribution of Scandinavian names in parts of south-eastern Scotland, where there is no archaeological evidence for primary Scandinavian settlement, may possibly date no earlier than the twelfth century and be attributable to English speakers moving northwards from the Danelaw. It is not surprising therefore that place-names by themselves are no longer considered to date the Norse settlement of Orkney and Shetland. Indeed, caution is now urged in any attempt even to try to use them for establishing a settlement sequence, even if some place-name elements do remain suggestive of infilling and may thus reflect a period of settlement expansion. (Graham-Campbell & Batey, 2001, s. 38–9; jf. Graham-Campbell, 2006, s. 94–118)

Uten en holistisk undersøkelse i et navneområde slik som på Orknøyene, er man, slik tilfellet er i sørlige Skottland (jf. sitatet ovenfor), nødt til å komme frem til feil resultat i korrelasjonen mellom norrøne navns utbredelsesområder og norrøn bosetning. Eksemplene på moderne bebyggelsesnavn innledningsvis (jf. 1.1) illustrerer viktigheten av å kartlegge, om ikke alle, så i hvertfall flest mulige sider av navn, før en trekker en konklusjon om norrøn bosetning. I tillegg blir mange skotske navn, som nevnt, dannet av innlånte norrøne appellativer. Sandnes (2003, s. 100–1) har påpekt svakheten ved Nicolaisen (2001, s. 114–5, 121, 123) sitt svært ofte benyttede arbeid av distribusjonskart for *-staðir*, *-setr/-sætr*, *bólstaðr* og *dalr* som klare bevis for norrøn bosetning på disse plassene i Skottland. Denne faren ved uoverensstemmelsen mellom distribusjon og bosetning er også kritisert av flere (jf. Crawford, 1995, s. 9–13), og flere forskere i dag påpekt skotsk navnedannelse der man tidligere har antatt norrøn, jf. Shetland og Caithness.

4 Kontekst – Historiske kilder – Språksituasjon

Orknøyene og Shetlands historie er ikke forventet kjent. Derimot gjør oppgaverammen det tvingende nødvendig å kun fokusere på det som er relevant for navneinventaret i oppgaven. Av den grunn vil jeg lage et riss av Westrays historie i form av “punktnedslag” for viktige hendelser som har fått store konsekvenser for de eldre bebyggelsesnavnene. Det er dermed nødvendig, slik det ble skissert innledningsvis, å avgrense historien til perioden navnebeleggene er hentet fra, ca. 1100-tallet (forholdene i 1136–7 i *Orkneyinga saga*) frem til 1700-tallet, da man antar at de siste “norn”-talende dør ut. Siden oppgaven er avgrenset navnetypologisk til bebyggelsesnavn, som oftest gårds- og bruksnavn, vil fokuset være på agrarhistorie. Arkeologiske funn på bosetningene som er daterbare tilbake til vikingtiden (ca. 800/850–1050), og/eller av enda eldre gårder tatt over av vikingene, vil også knyttes til gårdsnavnene og historien. Det eneste sikre som kan sies om de norrøne stedsnavnene, er at de ser ut til å ha vært “superstartnavn” ca. i perioden 800/850–1200-tallet, og at engelsk har vært det dominerende dannelsesspråket allerede fra 1400-tallet og utover. Ellers må det sies at rene eldre keltiske “substrate” bebyggelsesnavn ikke ser ut til å forekomme i materialet (jf. *cleat*, pkt. 5.2.8 og 5.3.1). Derimot forekommer enkelte skotskgæliske navn som senere skotske “adstratnavn”, trolig overført fra områder med gælisk.

4.1 Norrøn middelalder

Det som ut ifra skriftlige kilder gjerne misvisende omtales som “the Viking Age” (ca. 750–1050) på Shetland og Orknøyene dreier seg egentlig i det alt vesentligste om middelalderen (ca. 1000–1500), med runeinskripsjonene daterbare til det 12. århundre⁶⁰, og de maktpolitiske forhold som beskrives i *Orkneyinga saga*. Arkeologiske funn fra norrøn bosetning har man ikke fra Westray fra før ca. 870 (jf. nedenfor), på Shetland trolig langt tidligere.⁶¹

4.1.1 Hva viser arkeologiske funn fra Westray?

For nordmennene må havnen i Pierowall ha vært uimotståelig: beskyttet, stor og med en sandstrand hvor man med letthet kunne grave ut naust for de grunne skipene sine. De kalte havnen naturlig nok Høfn † ‘Havn’ (OrknS, kap. 71), siden det ville være den beste og kanskje den eneste skikkelige

⁶⁰ Nummereringen av runene i Storbritannia følger forkortelser etter professor Michael P. Barnes’ publikasjoner: Maeshowes 33 runeinskripsjoner (M 1–33) utgjør hoveddelen av Orknøyenes (jf. de resterende OR 1–20) så langt totalt 53 inskripsjoner (jf. bl.a. Barnes, 1993b, s. 21–36; 1994; Barnes & Page, 2006).

⁶¹ Nylig ble det gjort nye utgravinger i en utvidet del av kirkegården i Norwick, Unst, der funnene kan foreløpig dateres til 650–900 e.Kr. (jf. Smith, 2007b, s. 294).

havnen på Orknøyene. Sanddynene som ligger langs kanten av the Bay of Pierowall, har brakt frem i lyset et stort antall vikingtidsfunn gjennom årene, noe som indikerer forekomsten av tallrike hedenske norske gravplasser.⁶² Derimot er det klart at det større området over den norske kirkegården i nærheten av Pierowall var mye større i omfang, selv om mye av informasjonen om den er fragmentarisk, og mesteparten av materialet er gått tapt. Hele området er på eiendommen til Trenabie †, og av den grunn er the Links of Pierowall enkelte ganger også vært kjent som the Links of Trenabie.

Fra det syttende og det attende århundre foreligger en rekke rapporter av hva, for størsteparten, må ha vært hedenske norske gravplasser som har blitt oppdaget som resultat av at erosjon har funnet sted på flere plasser i det sandholdige området: "I Nærheden af dette Sted [Pier o' Wall], paa de saakaldte *Links* (Oldn. *lykkjur*, Løkker, Indhegninger) of *Pier o' Wall* oppdagedes i 1849 en mærkelig Samling af nordiske Grave fra Hedendommens sidste Tider, da en heftig Storm fra Østen spredte Sandet, som dækkede dem, tilside." (Munch, 1853, s. 95).⁶³ Den tidligste beskrivelsen av dette ble gitt av James Wallace († 1688):

Likewise in the Links of Tranabie in westra, have been found graves in the sand (after the sand has been blown away with the wind) in some of which was seen a man lying with his sword on the one hand & a **danes ax**, on the other, & others yet have had doggs & combs & knives buried with them which seems to be an instance of the way how the Danes (when they were in this Countrey) buried their dead (Wallace, 1684, s. 25)

Uansett hvor ufullstendig denne beretningen er, så kan det ikke reises tvil om at Wallace beskrev funnet av hedenske norske graver, selv om han feilaktig tilskrev dem, slik tradisjonen var på den tiden, det danske nærværet i Skottland.

Riktignok foretok den færøyske arkeologen Arne Thorsteinson en detaljert ny vurdering av alt det tilgjengelige bevismateriale for de enkelte funnene, med det til resultat at han fastslo forekomsten av minst sytten graver.⁶⁴ Riktignok vil ifølge Graham-Campbell og Batey (2001, s. 131) videre arbeid over de dokumenterte kildene gi enkelte mindre modifikasjoner av hans konklusjoner.

Selv uten de hedenske norske gravene i the Links of Pierowall som er nevnt i de tidligere dokumenterte kildene, representerer samlingen av graver i 1900-talls samlingen til Thorsteinsson, den største konsentrasjonen som noen sinne har vært identifisert i "Scotia Scandinavica". I tillegg finnes en rekke artefakter kjent fra andre graver i tilknytning til denne gravplassen, som også må tas med i vurderingen. Disse inkluderer en 800-talls brosjé i irsk stil, med en reservenål(?) etter den piktske tradisjonen. Denne brosjén er av spesiell interesse fordi samme slags brosjer har blitt funnet i County Louth i Irland, i Llys Awel på nordkysten av Wales og i Eidfjord i Vest-Norge.

Usikkerheten omkring antallet Pierowall-graver, i likhet med mye av innholdet av dem, gjør det nesten umulig å gi dem en helhetlig tolkning. Det pågående arbeidet med nye vurderinger har

⁶² Den arkeologiske redegjørelsen over Pierowall-funnene er basert på Brøgger, 1930; Thorsteinsson, 1965; Graham-Campbell & Batey, 2001, s. 129–35.

⁶³ Munch i likhet med de fleste av hans etterkommere har ikke innsett at appellivet *links* har en annen denotasjon og er pan-engelsk: "links (pl.) undulating sandy ground on the sea-shore xv; golf-course xviii. repr. OE *hlincas*, pl. of *hlinc* ridge, bank, perh. f. the base of OE. *hlinian* LEAN²." (Hoad, 1996, s. 267).

⁶⁴ Thorsteinsson, 1965.

riktignok vist at gravplassen dekket et stort område hvor det finnes en rekke skjulte grupperinger av graver. Det anslås at gravplassen var brukt for en hel rekke familier, selv om den nøyaktige plassen for gravlegging kan ha skiftet gjennom tiden. På en annen side viser kvantiteten og kvaliteten på gravgodset en direkte avspeiling av den generelle velstanden i den norske befolkningen på Westray, som utvilsomt delvis kan tilskrives den maritime trafikken i Pierowall Bay.

Flere av disse gravene var høystatusgraver, noen dateres tilbake til rundt 800 e.Kr., og representerer trolig den første fasen av landnåmet, mens andre tilhører det senere niende århundre. Blant de 14 gravene fra tiden mellom 800 og 850 har det vært gjort funn av Rogalands-spenne, noe som bl.a. har tidfestet funnet til begynnelsen av 800-tallet (Brøgger, 1930). Et annet interessant funn er kisten, laget av store stener som ble gravd ut i enkelte av gravene. Kistegraven antyder at piktiske gravskikk ble tatt i bruk, men det kan også vise at det fantes immigranter på Westray fra Nord-Norge, der slike kister var utbredt.

I sterk kontrast til Orknøyenes rike funn fra andre perioder, er perioden som dekker senmiddelalderen, relativt blank. Gårdene fra middelalderen er vanskelig å undersøke fordi de fleste av dem ligger under nåtidens gårdsanlegg, men med ett heldig unntak. En relevant plass fra senmiddelalderen er Tuquoy, der boplassen ble forlatt, grunnet erosjonen langs kysten. Det mest synlige overlevde monumentet er ruinene av det tolvte århundrets Cross Kirk, en høystatusbygning med et midtskip, lansettvindu, et kor og en dedikasjon som trolig ble vanlig etter Orknøyenes innblanding i korstogene (ca. 1151–3). Kirken ligger helt på kanten av havet (rett vest for Bay of Tuquoy). Den regnes av Orknøy-arkeologen Dr. Raymond Lamb (RCAHMS, 1983) som en av de fineste middelalderkirkene på Orknøyene. Separert fra kirken av kun en liten bekk, som nå går i et delt løp, har man funnet en rektangulær herregård/hovedbygning med nærliggende boliger og gårdsanlegg, inkludert det som trolig var en smie (Lamb, 1981).⁶⁵ En kjøkkenmødding kan dateres til 900-tallet. Bostedet ble først knyttet til den store sen-norrøne bosetningen, og kan ha vært bygget av Havlide Torkjellson⁶⁶, men deretter ble midskipet forlenget for å gjøre den til om til sognekirke. En runeinskripsjon lignende enkelte man har i Maeshowe anslår det tolvte århundre⁶⁷, men plassen var fortsatt bebodd til langt inn i det 14. eller 15. århundre, så det var trolig vanlig i hjemmene blant Orknøyenes *goodmen*, (sk.) *guidmen* (‘odels)bonde’ eller sk. ‘overhode for en husholdning’ DSL). Hovedbygningen ble bygget i mortelstenverk, og byggeskikken knyttet spesielt til Norge; den varierte

⁶⁵ Stedet er siden blitt gravd ut av en gruppe arkeologer fra universitetet i Durham.

⁶⁶ Lamb, R.G., 1981, “The Hall of Haflidi”, i *Orcadian*, 23 July 1981.

⁶⁷ Jf. Owen & McKinnell, 1989, 53–96. Runeinskripsjon (OR 14 Tuquoy (stein) HY 454 431) ser derimot ikke ut til å kaste lys over person- og slektsnavn som utmerkingsledd i Westrays eldre bebyggelsesnavn. (Transliterert leses innskriften som:) **porst**n*inarssun:ræist:runarþ*sar** (Normalisert norrønt:) *Pórsteinn Einarsson reist rúnar þessar*. (Oversatt:) ‘Torstein Einarson ristet disse runene’. Inskripsjonen er vest-skandinavisk og kan på bakgrunn av språket, runeformene og funn av andre artefakter i området dateres til tiden rundt reisingen av Cross Kirk, dvs. det 12. århundre (ibid.).

samlingen av keramikk/steintøy fra Skottland og Nord-Europa inklusive Nederlandene viser at forbindelsene ikke bare var skandinaviske, og at den skotske kontakten ble mer viktig.⁶⁸

En gang må den større delen av Tuquoy ha blitt krongods. Det er mulig at Westray led samme skjebne som North Ronaldsay etter slaget ved Florvåg i 1194.⁶⁹ Trolig ble mye av krongodset på Westray gitt i gave til kirken. Omkring reformasjonen (1560–1565) var den større delen av jorda, så mye som 68 prosent, tilhørende bispestolen, mens 29 prosent var bordland eller krongods, og en ytterligere 3 prosent var odelsjord (jf. Tabell 5.4.3).

Mens jordbruk fortsatte å være bærekraften i økonomien, viser flere plasser viktigheten av fiske. Store kjøkkenmøddinger av fisk og skalldyr (sistnevnte ble brukt som agn) har blitt undersøkt ved Quoygrew⁷⁰, Westray og ved St Boniface på naboøya, Papay. Lignende plasser er funnet ved Robert Haven og Freswick Links i Caithness og i Sandwick i Unst. De viser at torsk, lange o.l. arter ble fisket og tørket på strendene i kvanta som kan sammenlignes med etter-middelalderens kommersielle fiskestasjoner på Shetland. Ved St. Boniface ser det ut til at utvinningen av verdifull fiskeolje (tran) også ble foretatt. Fisken kan ha vært for et marked på Orknøyene, men sannsynligheten er at Orknøyene, liksom Norge, var del av en mer omfattende handel av tørrfisk.⁷¹ Flere plasser på Westray er markert “Saltings” (‘naturlige salterier’) på Ordnance Surveys kart fra 1882, blant annet ved the Ayre of Fribo, der fiskerne kunne gå tørrskodd ut på den lille tarmen av land til “the Black Rocks” (etter ballasten skutene kvittet seg med) for å lesse ombord fisken for eksport til innkomne skip.

4.1.2 *Orkneyinga saga* – en kilde til bosetningshistorien?

Flere av de islandske sagaene omhandler Orknøyene.⁷² Derimot er det kun én av dem som, naturlig nok, forteller inngående om bosetningen der i vikingtiden og middelalderen — ‘Orknøyingenenes saga’ eller ‘Sagaen om (orknøy)jarlene’ (*Orkneyinga saga* også kalt *Jarla søgur*).⁷³ Den tidligste skriftkilden til den norrøne bosetningen på Westray er nettopp *Orkneyinga Saga*, men hva kan den i det hele tatt

⁶⁸ Lamb, 1981; Owen, 1993, s. 318–39.

⁶⁹ I 1193 hadde “øyskjeggene” gjort opprør på Orknøyene mot Sverre. Øyskjeggene satte seg fast på Vestlandet, men ble beseiret av birkebeinene i et slag ved Florvåg ved Bergen i 1194, der Sigurd falt. [Sverre I var konge av Norge 1184–1202].

⁷⁰ James Barret har ledet utgravingene ved Quoygrew /'kwaigro/ (Nether — eller Lower Trenabie †) og har avdekket bosetningsmønsteret på denne plassen. Omkring begynnelsen av 900-tallet grunnla en gruppe andregenerasjons vikinger en helt ny bosetning ved Quoygrew. Utgravinger har avdekket en historie med jordbruk og fiske fra vikingtiden til slutten av middelalderen omkring 1500. Selv om artefakter indikerer kontinuitet gjennom hele denne perioden, finnes det bevis for at viktige økonomiske endringer fant sted—endringer som Barret hevder reflekterer den generelle utviklingen i Nord-Europa i middelalderen

⁷¹ Jf. Barret & Moore, 2001; Lowe, 1990, s. 45–7; 1998.

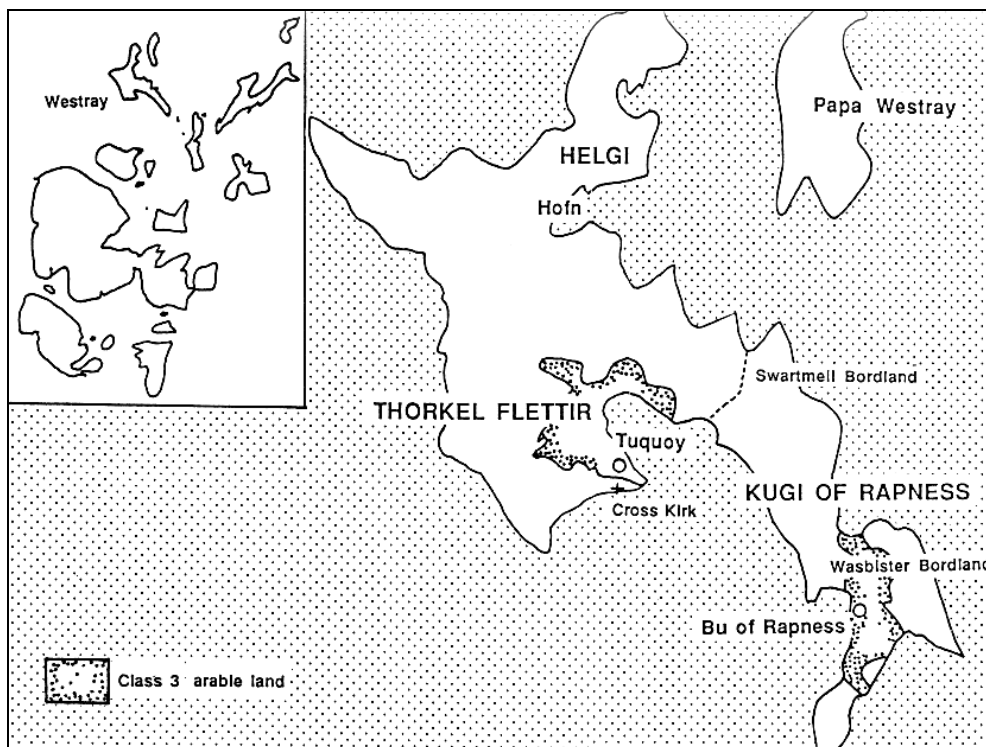
⁷² Av de andre sagaene med beretninger om Orknøyenes (norrøne) historie, må man i først rekke konsultere *Egils saga*, *Njáls saga* (*Njála* eller *Brennu-Njálssaga*), *Hákonar saga Hákonsson*, *Heimskringla*, *Gunnlaugs saga orms tungu*, *Laxdøla saga* og *Jarfasaga.*, men ingen av dem inneholder flere navn fra Westray.

⁷³ Ifølge Sigurður Nordal ble *Orkneyinga saga* skrevet helt i begynnelsen av 1100-tallet (Turville-Petre, 1953, s. 215; jf. Pulsiano & Wolf, 1992, s. 456–7), mens man senere har kommet frem til ca. 1200. Sagaen viser at islandske oldtidskyndige ikke bare var interesserte i Norges historie, men også nabolandene hvor Norges sivilisasjon hadde slått rot. Sagaen omhandler hele Orknøyenes historie; fra det niende århundre til de siste årene av det tolvte (Turville-Petre, 1953, s. 215).

fortelle oss om Westray i vikingtiden og middelalderen, og ikke mindre viktig, om stedsnavnene? Det er kun tre eller fire stedsnavn på Westray som blir nevnt (jf. *Vestrey*, *Hofn*, *í* og *á Hreppisnesi* og muligens *Rekavík*). Et par mannsaldre etter at Orknøy-jarlen Sigurd Digre falt i Clontarf-slaget i Irland i 1014, var Orknøyene, som tradisjonen var i *Orkneyinga saga*, delt i tredinger (< norr. *þriðjungr* m ‘eg. 1/3’)⁷⁴, opphavelig mellom Sigurd jarls tre sønner, og at de siden fra tid til annen var delt i helminger (< norr. *helmingr* m ‘halvpart’) mellom to jarler.⁷⁵ Blant beskrivelsene av de mektige familiene på Orknøyene tidlig på 1100-tallet, gir sagaen oss også et innblikk i en treding på Westray:

Kúgi hét búandi í Vestrey, vitr maðr ok auðigr, í Hreppisnesi. Helgi hét búandi skilgóðr ok ríkr, er bjó í Vestrey í þorpi því, er þar var þá. Þorkell flettir hét búandi í Vestrey, ódæll ok mikilhæfr. Þorsteinn ok Hafliði váru synir hans; þeir váru óvinsælir. (OrknS, LVI. KAPÍTULI, s. 120–1)

Kuge heitte ein bonde på Reppesnes på Vesterøy, ein klok og rik mann. Helge heitte ein rettvís og mektug bonde som òg budde der på Vesterøy, på ein gard som var der då. Torkjell Flette heitte ein annan bonde på Vesterøy; han var rangvoren, men ein framifrå dugande mann. Sønene hans heitte Torstein og Havlide. Dei var uvensæle. (OrknS, kap. 56, overs. Indrebø, 1929, s. 105–6)

Illus. 4.1.2.1 Westray ca. 1136–7⁷⁶

⁷⁴ Tredingene har trolig “fungert som ting- eller rettskretser. [De] forekommer over hele Norden inklusive Vesterhavsoyene og det skandinaviske bosetningsområdet i England” (Imsen & Winge, 2001, s. 458). Thomson (2001, s. 71) er som nevnt uenig i denne fortolkningen av halvinger, tredinger og husebyer på Orknøyene.

⁷⁵ OrknS [ved S. Nordal]: s. 23–4, 26, 32, 40–2, 45, 58–60, 62, 66–7, 92, 109, 123 og flere steder.

⁷⁶ Grensene for Kuge av Rapness’ *bordland*-eiendom er kjent med rimelig sikkerhet. Helge var lokalisert i Pierowall, Hofn † i OrknS og derav kan den tredje, Torkjell Flette, knyttes til Cross Kirk-området. Merk hvorledes Kuges og Torkjells eiendommer lå på den beste jorda på øya (Thomson, 1990, s. 37 Fig. 1 tekst til illustrasjon).

Tredingen viser at Vesterøy er delt mellom tre mektige jordeiere. Den ene går under tilnavnet ‘Kuge’⁷⁷, som var ‘bonde i Reppesnes’ (*ibid.*). Med all sannsynlighet hadde han en gård under den nåværende gården Bu, The/Bu of Rapness, The. Den andre er ‘Helge bonde som bodde på torpet’⁷⁸ som var der [i “Höfn †” (‘Havn’), nåværende Pierowall]’. Den tredje er Torkjell, med tilnavnet Flette, som også var bonde (*ibid.*), trolig bosatt, sammen med de upopulærer sønnene sine, Torstein og Havlide, i den midtre delen av øya og mest sannsynlig på en gård i nærheten av ruinene av Cross Kirk (‘Korskirken’) i Midbea (‘Midbø’ eller ‘Midby’) eller Tuquoy (i det nåværende distriktet Westside).

Kuge⁷⁹, 1128–37, var altså en velstående bonde og en *gæðingr* (‘stormann, høvding’) for Pål II jarl “den umælende” (1122–36), og bodde i Reppesnes i Vesterøy, som han holdt som *veizlu-jorð* (‘kongelig jord som man får til bruk som *veizla*’).⁸⁰ Ingenting er fortalt om familien hans eller andre av hans relasjoner. Han er beskrevet som en *vitr* (‘vis’) mann⁸¹, og hadde *uppkvöð* eller *útboð* (‘oppbud av mannskap’) av leidangen (‘herfølget til sjøs’) på Vesterøy.⁸²

Sagaen forteller videre at i 1135 ventet Kale Kolsson, som snart skulle bli Ragnvald II jarl († 1158), på Hjalmland (Shetland), på å sette i gang et angrep mot Orknøyene. Hjaltingene hadde allerede gått over på hans side. Pål jarl hadde lenge ant uråd om en mulig invasjon fra Ragnvald Kale og hans medsammensvorne på Suderøyene (Hebridene), og hadde bygget veter og satt ut vaktmenn på Fridarøy (*Fríðarey*, Fair Isle), midt i mellom Hjalmland og Orknøyene, samt på nordspissen av Rinansøy (*Rinansay*, North Ronaldsay) og rundt omkring ellers på Orknøyene. Vetene skulle tennes, så snart de så Ragnvalds skip stikke ut fra Hjalmland. Som den taktiker Ragnvald jarl var, hadde han sendt ut en speider (Une), som fikk lov å ta over bevoktningen av veten (for Eirik) på Fridarøy. Når invasjonen av Orknøyene startet, hadde hans medhjelper (Une, en bonde fra Sogn i Norge) allerede kastet vann over veten og gjort den uantennelig før han selv ble med i Ragnvald jarls hær (kap. 70).

Ragnvald hadde rådført seg med sine menn som bestemte seg for å vente til at tidevannet om våren skulle inntreffe samtidig med østavinden, ‘for under disse forholdene er det praktisk talt umulig å dra

⁷⁷ Jf. “kúgi m. 1. kuing, tvang. 2. M. Jfr. *of*.” (NorrO, s. 251), avledet av “kúga (*að*) kue, tvinge, nøyde [nøde]; fp. *kúgaðr*, Tn (*Þorsteinn k.*, Sv).” (NorrO, s. 250). *Orkneyinga saga* er det eneste kjente skandinaviske belegget der dette (til)navnet forekommer ifølge Lind (1915, sp. 722).

⁷⁸ “T o r p, her: stad som det er ei samling med hus. —” (OrknS, Indrebø, 1929, s. 146n),

⁷⁹ Navnet dukker også opp i kilden *Cogadh* [...] (se kilder).

⁸⁰ The Bu of Rapness, Swartmeill og Wasbuster, ble i 1503 beskrevet som *boardsland* eller *borlands* for det tidlige jarledømmet (da Orknøyene var en del av Norge), dvs. de var unndratt skatt/landskyld. *Bordland* eller *borland*, *boirland* er et skotsk lånord (jf. “Termer og ordforklaringer”). En *veizlu-maðr* m er en ‘mann som sitter med kongelig jordegods’, jf. *veizlu-taka* f ‘gjesting, opphold hos en undermann’. I samsvar med *Hirðskrá* av Jarl Magnús Hákonsson da han ble forhindret i å eie jarlegodset, var gitt tillatelse til å gi jarledømmet landet *at veita* eller *at veizlu*, dvs. i mot militærtjeneste og underholdning. Det ser ut til at de samme privilegiene ble tillatt av den eldre *Hirðskrá*, som i dag er tapt. Flere steder i *Orkneyinga saga* berettes det at jarlene slo seg ned for en tid i Rapness da de krevde inn skatten på the North Isles (OrknS, kap. 67, 97; Thomson, 2001, s. 224).

⁸¹ Siden han var *upphafsmaðr* (‘opphavsmann’) av et *laun-þing* (‘et hemmelig ting’) på Westray, fungerte han trolig som jarlens representant ved distriktets ting [*héraðs þing*]. Lokaliseringene av de andre *gæðingar* støtter denne konklusjonen (Johnston, 1914, s. 133).

⁸² “Trass i at de norske bøndenes leidangspått delvis ble gjort om til fast skatt i fredstid fra slutten av 1100-tallet, den seinere *bordleidangen*, ble likevel den militære leidangspått i praksis opprettholdt i Norge, kalt *utfareleidang*” (Moseng et al., 1999, s. 199).

mellom Vesterøy og hovedøya (Mainland), mens med østlig vind kan man seile fra Hjaltland til Vesterøy' (kap. 71). Ingen vete ble antent, for da seilene var blitt observert ved Fridarøy, gjorde Eirik seg klar til a reise av sted for å slå seg sammen med Pål jarl og sendte en annen til Une, og spurte om han kunne antenne veten. Une var ikke å se, og veten ville ikke brenne.⁸³ Slik gikk det til at Ragnvalds hær landsteg ubemerket etter 'påskeuken' på *frjádagsaftan í Vestrey í Høfn* † ('fredags aften i Havn på Vesterøy', kap. 71), hvorpå *eyjarskeggjarnir* ('øyskjeggene') *hljópu þeir saman* ('løp sammen') for å motta Kuges og Helges *ráð* ('råd'), som gikk ut på at de skulle inngå *grið* ('fred') med jarlen umiddelbart; og både han og *Vestreyingarnar* ('vesterøyingene') underkastet seg og sverge ed til ham; men man underrettet likevel Pål jarl, som ennå oppholdt seg på Rossøy, om hans ankomst. Om søndagen lot Ragnvald jarl lese messe for seg i kirken 'der i torpet' (ved Høfn †, Pierowall). Fra et sted i nærheten kom 16 mann (fra Eller Holm ifølge Tudor, 1883, s. 374) i møte med ham. Vi får høre i en *drápa* ('et dikt') i en sarkastisk tone om jarlens negative syn på munkene:

<p>38. Sextán hefik sénar
senn ok topp í enni
jarðar elli firrðar
ormvangs saman ganga.
Þat bórum vér vitni,
vestr at hér sé flestar,
sjá liggr út við élum
ey, kollóttar meyjjar.
(OrknS, LXXII. KAPÍTULI, s. 163)</p> | <p>Seksten kvinnfolk såg eg
saman ganga i senn;
topp dei bar i ennet,⁸⁴
men gamle var dei ikkje.
Vitnemål det bar me
at vester her er møyen'
kollute dei fleste; —
kald ligg opne øy.
(OrknS, kap. 72, overs. Indrebø, 1929, s. 146)</p> |
|---|---|

Ragnvald jarl brukte Vesterøy som base en tid fremover, for etter helgen drar han til de nærmeste bosetningene der alle underkastet seg ham. Men en natt får jarlens menn nyss om at øyboerne holder et *launþing* ('hemmelig møte') for planer om et *svíkræði* ('komplott') mot Ragnvald. Straks jarlen mottok nyheten red han til tinget. Så var det sagt at mange av øyskjeggene hadde blitt banket opp, og bonden Kuge lagt i (hånd)jern, anklaget for å være *upphafsmaðr* ('opphavsmannen') til *þetta ráði* ('dette kuppforsøket'). Da Ragnvald jarl ankom tinget, kastet Kuge seg ned for føttene hans og *bauð* ('bad') på om å gi seg i Guds og i jarlens vold. Sagaen sier at Kuge fremla sin sak med stor *orðfærðliga* ('veltalenhet'), og vakte sympati hos mange. Ragnvald jarl så åpenbart det komiske aspektet i situasjonen, noe som kalte på Ragnvalds/forfatterens dikteriske trang til nok en harselerende *drápa*, som langvarig straff overfor Kuge og hans menn, som igjen sverget ny ed og troskap til Ragnvald:

<p>39. Liggja sék at leggjum,
láss bannar þér rásir,
kveldförlustum karli,
Kúgi, jarn en bjúgu.
Eiguð aldri, Kúgi,
aptr munt settr af prettum,</p> | <p>Med lekkjor kring leggjene
ligg du der, Kuge;
kann ingen-stad koma,
din kveldferd-huga kall.
Hav aldri natt-ting,
bryt ikkje eidar,</p> |
|--|--|

⁸³ På den måten ble det aldri mottatt noe signal fra Fair Isle via North Ronaldsay til Westray (høyst sannynlig på Fitty Hill) da invasjonen startet.

⁸⁴ "E n n e : panne" ibid.

nauðr er at nýta eiða,
náttþing ok halt sáttir.
(OrknS, LXXII. KAPÍTULI, s. 165)

men haldt semjor;
prettor ei hepnast.
(OrknS, kap. 72, overs. Indrebø, 1929, s. 147)

Kuge forsøkte å legge all skyld over på andre, og forsikret at han ble ført til tinget *nauðigr* ('i mot sin vilje') og at alle bøndene hadde ønsket å fremstille ham som *upphafsmaðr* ('opphavsmannen') for *ráð* ('komplottet'). Ragnvalds kvad er det siste vi får høre om Kuge i sagaen.⁸⁵ Mange lot seg underkaste Kuge, og vi får vite at han ble begunstiget med den viktige gården i Rapness. Den sør-østlige halvøyen var trolig et av de viktige maktsenternesene for røverne som kong Harald Hårfagre konfiskerte og gav i fra seg til den første jarlen. Ikke overraskende var dette også senere den første "bordland"-eiendommen, en *veizla* ('veitslet') gård kjent som Bu, The/Bu of Rapness, The. Peterkirk, like syd-vest for Bu, indikerer at den første kirken på Vesterøy trolig lå på jarlens eiendom. Pål jarl hadde betrodd Kuge ansvaret for mobiliseringen på Vesterøy, og det var Kuge han hadde planlagt å bli over hos når han reiste rundt omkring på Nordøyene og samlet troppene til flåtestyrken. Sett under ett var Kuge i en lite misunnelsesverdige posisjon, siden han hadde sverget troskap til begge jarlene.

Den tredje høvdingen på Vesterøy, Torkjell Flette, var en rik stormann som kjempet for Pål jarl i slaget om *Tannskaranes í Hrossey* (Tankerness, Mainland)), på sitt eget skip (kap. 73). Han omkom senere i en brann på Strjonsøy (*Strjónsey*, Stronsay). Brødrene Jon Veng (en slektning av Svein Ásleivarson på Uppland i Håøy (Hoy)) og Rikard (på Brekker på Strjonsøy) — begge velstående "gilde"-menn, angrep og brente ham til døde i Valtjovs (deres høvdings) tidligere bolig. Pål jarl hadde gitt Torkjell Flette huset for å finne ut hvor Svein (Valtjovs bror) hadde rømt, etter mordet som hadde gjort ham fredløs. Sønnene til Havlide ser ut til å ha arvet høvdingstatusen etter sin far. Med tiden ble han en av Ragnvald jarls mest betrodde menn.

4.1.3 Skattlegging

Shetland og Orknøyene, i likhet med Island, Færøyene, Grønland og Jemtland, var "skattland", noe som betyr skattskyldige territorier. Skatten var et uttrykk for at de var underordnet den norske kronen. Alle skattlandene hadde vært underkastet Norge under høymiddelalderen; Shetland og Jemtland i kong Sverres regjeringstid i de siste tiårene av 1100-tallet, og trolig også Orknøyene, Island og Grønland i henholdsvis 1261 og 1264. Etter Perth-traktaten i 1266 jobbet kong Magnus Haakonsson og hans tronetterfølger Erik Magnusson, Haakon Magnusson og Magnus Eriksson hardt for å styrke sin makt over Orknøyene. Norges lover ble innført i alle de skattskyldige provinsene, men tilpasset deres ulike tradisjoner og skikker. Mens Magnus [Haakonsson] Lagabøtes landslov ble trolig vedtatt uendret på Shetland. Steinar Imsen (1999, s. 64) antar at Orknøyene hadde sine egne privilegier og vedtekter liksom Jemtland, Island og Færøyene.

⁸⁵ *Kúga drápa* ('hyllest til Kuge') går som følger: *Megin-hræddir ro menn við Kúga, meiri ertu hverjom þeira* 'Alle er redd for Kuge, du overgår dem alle' (*Skálda*).

4.2 Skottene

Skottenes ankomst var en stadig migrasjon over århundrer. Det fantes skotter på Orknøyene og Shetland lenge før giftemålstraktaten og anekteringen av øyene til Skottland i 1468. Året 1231 markerer slutten på de vikingættede jarlene, da øyene ble overdratt til et piktisk overhode, “the Mormaer” (eller “Earl”) “of Caithness”, en jarlerekke som skulle vare helt til ca. 1350, noe som reflekterer en del av befolkningssammensetningen på øyene. Det direkte styret sørfra ble ytterligere forsterket i 1379. Jarl Henry Sinclair († ca. 1400) ble slått til Jarl av Orknøyene det året av kong Haakon 6. (Magnusson) og sverget lensed til kongen av Norge, og ble ofte kreditert som prinsen av Orknøyene. Samtidig var han jarl (Earl) i det skotske systemet; aksepterte et skotsk overhode, og mottok betydelige landeiendommer i Skottland. Da Norge ble en del av det danske kongedømmet og makten skiftet til København, ble den skandinaviske styringen alt mer perifer og fikk mindre betydning. I forbindelse med at Skottland fikk lensoverhøyheten over Orknøyene i 1468, mottok jarlen av Orknøyenes en betydelig kompensasjon i form av jordeiendommer i Skottland. Fra 1471 kan man betrakte Shetland og Orknøyene som en integrert del av kongeriket Skottland, da Henrys sønnesønn William Sinclair (ca. 1404–80), 3. jarl av Orknøyene, overdrog jarledømmet til den skotske kronen. Fra 1455 var han også Earl of Caithness, en tittel som siden har fulgt hans etterkommere via flere linjer gjennom hans yngre sønn William Sinclair († 1513). Jarlens eldste sønn, som også het William Sinclair († 1487), ble nektet å arve jarledømmet. I stedet fikk han bære tittelen Lord Sinclair, en tittel som fulgte hans etterkommere.

I begynnelsen av det 15. århundre var “norn” det dominerende språket på Orknøyene, men i konkurranse med andre språk. De fire hovedspråkene på Orknøyene og Shetland var:

1. Orknøy- og shetlandnorn. Språket til størsteparten av befolkningen på Orknøyene og Shetland. Språket var kun et muntlig målføre, og ikke skrevet ned.
2. Norrønt og dets etterkommende språk. Nordmennene utnevnte en lederklasse til å regjere Orknøyene og Shetland som var norske og som hadde et språk som var utviklet fra norrønt. Men til tross for hvor like orknøy- og shetlandnorn og norrønt var, var de på ingen måte identiske, og det er viktig å fastholde distinksjonen. Norrønt – eller norsk, eller dansk – slik det ble brukt på Orknøyene og Shetland, var et skriftlig så vel som et talespråk for den regjerende eliten, og dokumenter er bevart, skrevet på språket på øyene.
3. Skotsk-gælisk. Det keltiske språket har en lang historie på Orknøyene og Shetland, som språket til en av de tidligste gruppene av bosettere. Det avtok fra slutten av det åttende århundre og var antageligvis utdødd som et innfødt språk lenge før slutten av begynnelsen på det 15. århundre. Likevel sikret skotskgælisk sin plass som det første fremmedspråket ved det gælisktalende Skottlands nærhet og den varige iveren etter keltisk kristendomsmisjonering. I interaksjon med Skottland var folket på Orknøyene og Shetland i behov for dette språket.
4. Handelsmenn fra utenfor Skottland brakte sine egne språk, for det meste germanske. Norrøne dialekter var godt representerte. Norske, danske, færøyske og islandske handelsfolk snakket alle dialekter med norrøne røtter, i likhet med handelsmenn fra de skotske Vesterhavsøyene [Hebridene]. Fra den sørlige kysten av Nordsjøen kom de beslektede språkene nederlandsk og lavtysk. Engelske handelsmenn brakte sitt språk, og da engelsk ble stadig mer tatt i bruk i Skottland, importerte skottene engelsk.⁸⁶

⁸⁶ Davis, 2007, s. 90–1, min oversettelse.

Rekken av språk satt orknøy- og shetlandnorn under press. Ei heller hadde språket noen spesielle sterke sider som ville ha sikret at det overlevde. Skrivning ble sett på som noe som foregikk i andre språk. De prestisjefulle språkene til kirken og regjeringen var først norsk, senere dansk, senere og fremdeles engelsk. Det fantes ikke noe oversjøisk samfunn som talte språket og kunne styrke dets posisjon – mer spesifikt, den neste øygruppen, Færøyene, snakket ikke samme språk. Sent i øyenes historie, da engelsk tok over fra dansk som det prestisjefulle språket, er det mulig at de som talte engelsk som førstespråk, brukte noen få ord på orknøy- og shetlandnorn til å kommunisere med dansker og nordmenn. En av de siste informantene på Foula er rapportert å ha kalt det ‘dansk’, noe som gir et hint om at det var i bruk i denne sammenheng. Engelsken som ble talt rundt anekteringen, var den som ble talt ved hoffet til de skotske Stewart-kongene, og engelsken som ble brakt til Orknøyene og Shetland, var av opphav en rekke beslektede lavskotske dialekter fra østkysten Disse dialektene hadde i hovedsak mest til felles med Leith og Aberdeen og mindre med skotsken i høylandene (“the Highlands”).

4.2.1 Kaksen gjør grannen til fant⁸⁷

Orknøyene var i den nordiske tiden bebodd av odelsbønder, som fritt kunne skalte og valte med jorden sin og dele den mellom sine arvinger likesom i Norge. Men allerede før pantsettelsen til Skottland kom det, da jarledømmet var gått i arv til en skotsk ætt, en mengde skotter over, som, begunstiget av jarlene, ervervet store besittelser og begynte etter hvert å danne en høyere klasse. Et lignende forhold fant sted, som i Slesvig (1474–1864), da dette var gått i arv til tyske hertuger; det ble vasallenes, ikke lensherrenes, landsmenn, som kom til makten, og vasallens, ikke lensherrens, nasjonalitet, som ble herskende.⁸⁸ Således var Orknøyenes denasjonalisering begynt lenge før pantsettelsen til Skottland. Da gikk den frem med hurtigere skritt. De skotske bosetterne utgjorde allerede en mektig del av befolkningen. Deres jordegods ble nedarvet etter førstefødselsrett og holdtes samlet, og ble forsørget mer og mer, mens odelbøndernes (“udaller”-nes) eiendommer mer og mer ble utstykket. ‘Kaksen gjør grannen sedvanligvis til fant’, heter det i et gammelt norsk ordspråk, og således gikk det også her. Odelsbøndene med sine små jordparter mellom de skotske herrenes familiegods ble utarmet og ble mer og mer avhengige av de skotske “laird”-ene. Fikk en skotsk herre lyst til å kjøpe en nærliggende odelsgård for spotpris, var det for ham en lett sak ved alle mulige sjikaner å tvinge eieren til det; denne måtte enda være glad å få bebo sin forrige gård som forpakter eller leilending. Dermed oppsto et visstnok ikke så tydelig uttalt, men desto dypere følt hat hos den norskættede befolkningen til den skotske. Tiden har nok utjevnet den tilhørende språk- og nasjonalforskjelligen selv, men følelsen av en viss undertrykkelse er likevel alltid til stede med bevisstheten om at det i fordums dager var

⁸⁷ Bygger på Balfour, 1860; Munch, 1853, s. 63–4; Fenton, 1997; Thomson, 2001; “Orkney Islands”, 1885; SNL.

⁸⁸ “Christian (Christiern) 1, 1426–81, konge i Danmark 1448–81, i Norge 1450–81, [...] For å skaffe seg Slesvig og Holstein satte han seg i stor gjeld, bl.a. til hanseatene, ble avhengig av långiverne, og hadde store pengevanskeligheter siden.” (SNL).

annerledes. Av det kom at Orknøyene og Shetland, uaktet det ved pantsettelsen ble bestemt at de skulle forbli i nytelsen av deres nasjonale lovgivning, som de kalte St. Olafs (= Magnus Lagabøtes Landslov), men etterhvert måtte finne seg i, at skotsk lov og rett ble innført. Hva som var det hardeste, men som likevel mer skrev seg fra uvitenhet om forholdene, enn fra noe egentlig undertrykkelsessystem, var innførelsen av den skotske skattemyndigheten. Orknøyenes skattvesen var nemlig innrettet aldeles som det norske på den tiden, idet skatten bestod i de såkalte jordebokavgifter, som landskyld, leidang, etc., som opprinnelig ble gitt i naturalier til jarlen. Men i den tanke at disse avgiftene kun oppbevares av jarlen i hans egenskap som godseier, ikke som regent, underkastet man Orknøyene Skottlands sedvanlige beskatning, og derfor betalte orknøyingene, selv om de var i gjennomsnitt de fattigste i Skottland, dobbelt skatt. De innfødte, især de få odelsmennene, som ennå var igjen, visste dette veldig godt, og fremsatte senere alvorlige klager til parlamentet for å få hjelp for ulempene, men ingen forandring har skjedd.

“Orknøyene var av skattetekniske grunner tydeligvis i gammel tid delt opp i øresland og pennyland. Det var bare dyrkbart land de betalte skatt av” (Brøgger, 1930, s. 176). I likhet med resten av “the North Isles”, hadde en omfattende endring funnet sted innen de eldre “rentals” ble skrevet. De eldre odelseiendommene på Westray hadde praktisk talt forsvunnet.⁸⁹ Når det gjelder skatteprotokollene (“the Orkney Rentals”) for Westray, er de ikke lite forvirrende. De avdekker spesielle kuriositeter av særlig unik interesse, men samtidig er store deler av øya omtrent ikke nevnt i det hele tatt. Mye av landet var kirkens eiendom, og på det resterende jarlelandet ble noe gitt til Sir William Sinclair av Warsetter (†1735), bror til Lord Henry Sinclair (†1513 ved Flodden, 20. generasjon i rekken, 1379–1471 Sinclairlinjen, etter Ragnvald Mørejarl) som var skatteinnkreveren (“Tacksman of Orkney” 1489–1513⁹⁰) i jarledømmet på den tiden. Bildet vi sitter igjen med av øya, er derfor ekstremt vagt og forvirrende. Av omtrent 13 eller 14 eyrisland (beviset er mer motstridende på Westray enn noen annen plass på Orknøyene), var bare 9 pennyland odelsjord (Clouston, 1927, s. 333). Av det resterende var 26 pennyland unndratt skatt (“bordland”), 3½ pennyland anskaffet i løpet av eierens levetid, i form av kjøp eller gave (“conquest”) og nesten 43 pennyland var gammelt krongods (“kingsland”), som igjen peker mot konfiskert odelseiendom. Men på Westray var det kirken som hadde absorbert mesteparten av eiendommen. Alt i alt eide den fra 8½ til 9½ eyrisland (eller 153–171 pennyland); hvorav alt så nær som ½ eyrisland (= 9 pennyland) var bispegods (“bishopric”) (*ibid.*). Ser vi på sognene på Orknøyene, legger vi merke til den gamle inndelingen i øyresland, eller på nyere Orknøy-mål “urisland”. Et øyresland var delt i 18 peningland eller 4 skattland (hvert på 4½ peningland) og var en krets av gårder eller en enkelt gård — noen steder en part av en større gård —

⁸⁹ Situasjonen på nabøya Papay var en del annerledes: “The 1595 Rental informs us that sometime previously the King’s lands in Papay had been feued out by Earl Robert Stewart to the “umquhile Gilbert Balfour” of Westray. And the Uthell Book of 1614 tells us that at that date approximately 40 per cent. was still in odal possession” (Marwick, 1925, s. 37).

⁹⁰ Ifølge Hewison, 1998, s. 140.

som i sin tid skulle betale en avgift eller en skatt på 1 øyre (= 18 peninger hvert år).⁹¹ Denne avgiften var basert på bestemmelser som trolig fantes allerede i forveien. Inndelingen i øyresland kan derfor gi en anelse om hvordan folketallet var fordelt på de enkelte øyene og bygdene allerede i vikingtiden. Etter skattelister fra tiden omkring 1500 og senere er det utregnet at det på alle Orknøyene til sammen var noe under 200 øyresland.⁹²

Westray

Kirke	171	pennyland	67,7%
Jarl/konge	72 ½	pennyland	28,7%
Odel	9	pennyland	3,6%
Totalt	252 ½	pennyland [= 13–14 urisland] hvorav mindre enn 25% var “Ley Land” øde-lagt eller udyrket i 1492 R	

Papa Westray

Kirke	4 ¾	pennyland	6,6%
Jarl/konge	38 ½	pennyland	53,5%
Odel	28 ¾	pennyland	39,3%
Totalt	72	pennyland [= 4 urisland] “Ley Land” ikke kjent i 1492 R (Thomson, 1984, s. 128 Fig. 26) (jf. Seip, 1984, s. 244; Thomson, 1984, s. 125–42)	

Med enhver intensjon om å etablere seg på permanent basis, kunne Lord Henry Sinclair ta seg råd til å løse Orknøyenes økonomiske problemer i et langsiktig perspektiv. I 1501 ble hans “tack” fornyet, denne gangen med en leieperiode på 19 år. Da han tok over retten til å kreve inn skatt (“tack”), ble en stor del av den dyrkbare jorda lagt øde og situasjonen var spesielt alvorlig på West Mainland og på Nordøyene.⁹³ Agrarkrisen og den demografiske tilbakegangen i senmiddelalderen var ikke unik for Orknøyene, men et utbredt problem i Europa på den tiden. Øde-legging var den ytterste konsekvens av det som var den sakte gjenopprettingen i befolkningen etter den store mannedauden og andre utbrudd av pest og sott (over 60 % bare i Norge). Færre munnar å mette førte til et fall i kornprisene som nådde et bunnivå i tiåret 1460–70. Med korn som knapt var salgbart selv i de bedrestilte delene av Europa, var et marginalt korndyrkende område som Orknøyene spesielt hardt rammet, og denne situasjonen inntraff samtidig med klimaødeleggelsene og tapet av skandinaviske markeder.⁹⁴ De verst stilte av disse områdene, det hardt eroderte sandholdige jordsmonnet i deler av Nordøyene ble rett og slett avskrevet. Bønderne på “links”-landet på Westray fortalte Lord Henry i ironiske og bitre kommentarer at “jam thrid Part” (en tredjedel) av landet var blitt “blawn til Issland and mansworne down” (‘blåst til Island og erklært øde-lagt’) og “blawn to Birrowne” (‘blåst til Bergen’).⁹⁵ Situasjonen var ikke noe annerledes på naboøya Papay, der de 1500 innbyggerne på øya hevdet at så mye som en tredjedel av øya var “all our blawin (over-blown) with wattir et sand” og ble tillatt en skattereduksjon av det

⁹¹ I latinske kilder, jf. enkelte dokumenter i RMS, korresponderer *pennyland* med *denariata* (DSL *Penny-land*). Se for øvrig Marwick, 1952 [OFN], s. 191–2, 210.

⁹² Se Marwick 1952 [OFN], s. 196, 206–7, 212–4 og under de enkelte distriktsnavnene (Steinnes, 1955, s. 199).

⁹³ Thomson, 1996 [1492 R], s. xix

⁹⁴ Thomson, 1984, s. 125–42

⁹⁵ Jf. de to Noltlandene (gjengitt i Thomson, 1996 [1492 R], s. 60–1; OFN, s. 35).

eroderte landet (Peterkin, 1820, s. 85; Thomson, 1996, s. 63; Rendall, 2002, s. 3). På 1500-tallet finnes det til og med beskrivelser av fattige leilendinger på Westray som levde i såkalte “byre-dwelling” (‘fjøs-boliger’), dvs. bolig og fjøs under samme tak (Fenton, 1997, s. 114).

4.2.2 Reformasjonen og Stewart-jarlene

Reformasjonen på Orknøyene (årene 1560–8) var mindre traumatisk enn i store deler av Skottland, hevder W.P.L. Thomson (2001, s. 247), takket være påvirkningen fra to biskoper, Robert Reid (Bishop of Orkney 1541–58) og Adam Bothwell (1559–93). Reid var en stor katolsk autoritet etter den middelalderiske tradisjonen, kjent for sine byggeaktiviteter og for sin reorganisering av kapitlet om katedralen. Hans etterfølger, Adam Bothwell, var en av de få skotske biskoper som støttet reformatorene, og hans moderate lederskap ledet Orknøyene gjennom overgangsperioden (Thomson 2001: 247). Likevel skulle avviklingen av bispegodset gjøre biskopen til “et gissel for landhungrige slektninger” (Sandnes, 2003, s. 29).

Reformasjonen brakte med seg en ny klasse av jordeiere. Men den introduserte også en ny form for lensbesittelse, siden de nye eiendommene som ble skåret ut av bispegodset, ble eiet på bakgrunn av føydale dokumenter og privilegier. På denne tiden hadde føydalt eierskap (dvs. len som ble holdt mot naturalie- eller pengeytelse) blitt vanlig i Skottland, mens på Orknøyene hadde det vært få endringer fra den tradisjonelle odelsbesittelsen. To klaner som ble tatt opp blant høyadelen, var the Bellendens og the Balfours. En av de som bestandig tørstet etter eiendom, var Gilbert Balfour:

Gilbert Balfour var en av seks sønner av the Laird of Monquhanny i Fife. Sammen med to av sine brødre tok han del i drapet på Cardinal David Beaton i 1546, og etter at han falt i hendene til de franske troppene etter overgivelsen til the Castle of St Andrews, ble de tre brødrene senere sent som krigsfanger til Normandie, sammen med den store reformator John Knox, som kalte brødrene “men without God” (Schei & Moberg, 2000, s. 79). Da Mary Queen of Scots vendte tilbake til Skottland fra Frankrike, ble Gilbert Balfour hennes “Maister Household”. I det 16. århundre ble en eller to føydale eiendommer opprettet på Westray. De tidligste og det desidert største var Noltland og Trenabie i 1560. Gilbert giftet seg med Margaret, halv-søsteren til Adam Bothwell, den siste katolske og første protestantiske Bishop of Orkney, og ble av sin “halv-svoger” forlent (sammen med sin kone) det omfattende bispegodset på Westray og Papa Westray:

REX ET REGINA confirmaverunt cartam Adami episc. Orchardensis et Zetlandie,—[qua, cum consensu capituli Orchaden.,—pro grandi pecuniarum summa sibi magna debitorum mole oppresso in impetratione et publicatione bullarum provisionis ad episcopatus tumultibus bellicis et guerris, heresibus, erroribus, scismatibus per totam fere urbem vigentibus, itinere minime tuto, et pro variis auxiliis &c.,—ad feudifirmam dimisit GILBERTO BALFOURE (qui dictas bullas impetravit et ad patriam portavit suis in principio sumptibus cum maximo sui corporis periculo), et MARGARETE BOITHUILE ejus sponse,—terras de Kirbister-bewest (extenden. ad 3 denariatas terre), Noltland-bewest (ad 4 den.), Mydbe-bewest (ad 27 den.), Bakka (ad 9 den.), Forbo-bewest (ad 3 den.), Garth (ad 3 den.), Clett (ad 3 den.), South Burgh (ad 9 den.), Wa (ad 36 den.), *lie* Bow de Noltland et *lie* Dyksyde (ad 18 den.), Rakwik (ad 27 den.), Akernes (ad 18 den.),

Mabak in Papa-Westra (ad 4½ den.), in regalitate sua, insula de Westra, vic. Orchardie ; cum domibus, edificiis, ortis, toftis, croftis, [...] (1565 RMS, bd. IV, nr. 1668, s. 401–2)⁹⁶

I tillegg hadde Gilbert eiendommene Faray, en del av Stronsay, – Birsay og – Marwick. Det fantes omkring 3670 pennyland totalt på Orknøyene, og på det høyeste under det nittende århundres ekspansjon fantes det rundt 3373 bruk, “so it is useful as a rough guide to think of the pennyland as more or less equivalent to a croft or small farm” (Thomson, 2001, s. 206). Clouston (1932, s. 279–280) har kalkulert at den største odelseiendommen, tilhørende the Irvings of Sebay, til sammen utgjorde ca. 38 pennyland. Til sammenligning utgjorde Balfours forlening (“feu”) til sammen 164½ pennyland, med et tillegg på 211¾ pennyland i en separat forlening for Birsay og Marwick (REO, nr. 68; Thomson, 2001, s. 257) — hele 376¼ pennyland totalt(!).

Gilbert Balfour ble utnevnt til Sheriff of Orkney og Captain of Kirkwall Castle. Det mest imponerende historiske minne man kan se i dag, er Noltland Castle † (i delvis ruiner). Festningen særmerker seg med bl.a. 70 kanonåpninger. Man har lenge spekulert på hvem som bygget, eller fikk festningen bygget for seg. Enkelte har hevdet at byggingen av festningen eller slottet ble påbegynt rundt 1560 av Gilbert Balfour, men siden Jo. Ben i sin orknøybeskrivelse fra 1529 omtaler den som uferdig⁹⁷, har flere utpekt Thomas Tulloch (1422–55) som byggeren, i en svært urolig tid med sterk maktkamp, der det var hensiktsmessig å ha slottet ved en mulig tilbaketrekning. Noltland Castle er beskrevet som “built by a man with bad conscience, a man with fear in his heart” (Thomson, 2001, s. 255). Gilbert var motivert av “neither the fear of God, nor love of virtue, further than his present commodity persuades him” (Thomson, 2001, s. 254). I 1567 var Gilbert Balfour innblandet i konspirasjonsdrapet på Maria Stuarts ektemann, Lord Darnley. På plakaten som forelå etter hans død ved Tolbooth i Edinburgh, står en melding som peker mot James Hepburn, den 4. Earl of Bothwell, som morderen, men det tillegges, “and if this be not true, spier at Gilbert Balfour” (Schei, 2000, s. 79). Mens Noltland Castle hadde et godt festningsverk, var interiøret heller svært sparsomlig, noe som underbygger den åpenbare grunn at Gilbert Balfour måtte ha hatt behov for et trygt gjemmed, der han kunne forskanse seg hvis Marys menn ville ta ham. I 1571 fant Det skotske parlamentet ham skyldig i landsforræderi. Balfour, som hadde vært med i et mislykket opprør for eksil-dronningen sin, var tvunget til å flykte til Sverige, der han søkte tjeneste hos Johan III, svenskekongen, som en av lederne for de ca. 3000 skotske leiesoldatene. Isteden opplevde han på ny å delta i et mislykket kuppforsøk. Denne gang tok han del i et komplott for et planlagt attentat på kong Johan og dermed gjeninsette den dengang sinnssyke eksilkongen Erik XIV Vasa. Gilbert Balfour ble funnet skyldig i planleggingen av attentatet og ble henrettet i Stockholm i 1576: “Yet he of new committing huredom

⁹⁶ F.eks. 3 den[ariatas] = 3 pennyland.

⁹⁷ “Det ligger nu tildeels, forsaavidt den stærke Bygningsmaade ej har kunnet gjøre modstand, i Ruiner, og at det aldrig har været færdigbygget, sees av de mange Bygningsmaterialier, som endnu findes stablede omkring Allerede Jo. Ben, der i 1529 beskrev Orknøerne, siger herom: „est excellentissima arx sive castellum, sed nondum tamen adhuc completa.“ (Munch, 1852, s. 96; SAS, 1842, s. 123–4).

in our castell ... and syn did pretend to heff stolen away, did forfalt his lyff, and thairfore we causit executt him”.⁹⁸

På ein mirakuløs måte lyktes det Balfour-familien å beholde Noltland (og Westray), selv om familien til slutt byttet sete til Shapinsay. Mary ble avsatt før hun kunne gjennomføre noe besøk til Noltland, men Robert Stewart, Marias halvbror, greide å vinne til seg slottet og ville ikke gi slipp på det uten kamp. I 1597 ankom Earl Patrick Stewart Noltland Castle med 60 bevæpnede menn, for å erobre det fra Gilbert Balfours arving, nevøen hans Michael, i betaling i mot en angivelig gjeld. Medlemmer av Balfour-familien har hatt bosteder på Westray fra 1560 til 1959 (Scott, 1969).

Mary Queen of Scots' halvbror Earl Robert Stewart og hans sønn Earl Patrick of Orkney tok begge som mål av seg å ødelegge det orknøyske odelsystemet. De brakte til taushet og underkuet de motstandsdyktige odelsbøndene (“udaller”-ne) med sine bevæpnede menn, og de krevde sin rett over bispedømmets verdslige inntekter og eiendommer som et påskudd for å pålegge bøter og avgifter fra jordeiere hvis odelsbøndene reiste noen som helst kritikk av kirken. På den måten greide de å fratvinge mye arvegods fra sine rettmessige eiere, og skremte ikke så rent få odelseiere til å gi fra seg deres enkelte privilegier, gi en anerkjennelse av det føydale len og en akseptering av lensbesittelse (eiendom, feste) etter konsesjonsbrev (charter). Jarledømmets leie som ble betalt hovedsaklig i naturalytelser ble også økt ved at de satt opp verdien av vektene de brukte. Patrick jarl overgikk til og med sin far når det gjaldt tyranni. Jarlesønnen tvang folket til å arbeide som slaver på bygninger og andre verk for ham. Han konfiskerte landeiendommene til befolkningen ved hjelp av de simpleste anklager om lovbrudd. I tillegg bar han vekk alt flyttbart gods fra alle som våget å forsøke å forlate øyene uten spesiell tillatelse fra ham selv eller hans stedfortredere. Ved å krone sitt barbariske temperament og gjerrighet, bestemte han: ‘hvis noen forsøkte å gi unnsetning til skip, eller en annen farkost som var skadet av stormen, vil ha egenhendig avstraffe denne person og bøtlegge ham til Jarlens fornøyelse.’ Biskop Law derimot blandet seg inn, mer fordi Jarlens krav stred imot hans egne enn hans ønske om rettferdighet, og Patrick jarl ble ført til Edinburgh i 1609 og holdt fengslet der, og i Dumbarton til 1615. I 1614 hadde sønnene hans, Robert, erobret slottet i Kirkwall og tårnet i katedralen (St Magnus Cathedral), og holdt beleiringen med en bevæpnet hær. Men utbruddet ble slått ned av the Earl of Caithness, og både far og sønn ble henrettet i 1615 for forræderi.

4.2.3 Handelslorder og det store “kelp”-eventyret

Store eiendommer og naturalytelser fra leilendinger var ikke det som stod for den store verdiskapningen hos den nye adelen på Orknøyene. Handel har alltid vært den store inntektskilden på øyene. “Kelp” er en betegnelse for forskjellige tangarter som brukes til utvinning av jod etc. eller tangaske. Rester av såkalte “kelp pits” er et relativt vanlig syn. “Derhos beredes Soda af Strandens

⁹⁸ SHR, bd. I, 1904, her etter Hugh Marwick (1951, s. 184).

Tangaske (kelp)” (Brøgger, 1930, s. 12).⁹⁹ Folk begynte å livnære seg ene og alene fra 1700-tallet av å samle tang som de brente innenfor en ring av steiner som de la på bakken. “Kelp”-en ble eksportert til Skottland og England. Velstanden “kelp”-industrien skapte, hadde sine negative konsekvenser. “Kelp”-en forandret samfunnsforholdene ved å gjøre mer penger tilgjengelig. Resultatet var at mange “country gentlemen” begynte å dra inn til Kirkwall, spesielt om vinteren. Konsentrasjonen omkring “kelp” hadde gjort tilstanden i jordbruket, sett under ett, dårlig, og fisket ble forsømt. Mange innså faren for at “kelp”-en ville ruinere Orknøyene.

⁹⁹ Mellom 1740 og 1760 produserte Westray 280 tonn kelp i året (Fenton, 1997, s. 61), og situasjonen ser ikke ut til å ha vært særlig annerledes på Orknøyene enn i Norge på den tiden: “På 1700- og 1800-tallet ble store mengder tang og tare brent langs kysten, og asken ble brukt til utvinning av soda til glassfabrikasjon. Senere ble jod utvunnet av tangasken, og det var flere jodfabrikker i Norge. Enkelte år ble det eksportert opptil 6000 tonn aske, hvilket svarte til mer enn 100 000 tonn fersk tare. Tarebrenningen la en sur røyk over kystdistriktene og skapte en skarp diskusjon om dens skadelige virkninger, inntil den opphørte i 1930-årene etter at andre jodkilder var oppdaget. I det samme tidsrommet ble det etterhvert klart at de organiske innholdsstoffene i tang og tare, først og fremst alginat, kan utnyttes. År om annet høstes 160 000 tonn stortare ved taretråling i Norge (2004) og som i sin helhet benyttes av alginatindustrien.” (NSL *tang*)

5 Ordsemantisk og språkstrukturell analyse

5.1 Bebyggelsesnavn

Bebyggelsesnavn altså navn som betegner alle typer bebyggelse. På norsk brukes gjerne betegnelsen *bostedsnavn*, *bustadnamn* eller *busetnadsnamn*, på engelsk *habitative names*. Bebyggelsesnavn i mitt materiale er som nevnt alt ‘fra kve til slott’ (jf. “Termer og ordforklaringer”, 1.3 og 2.2.4).

Jeg deler bebyggelsesnavn i to hovedgrupper: primære og sekundære. Bebyggelsesnavnet er som nevnt primært når det fra begynnelsen av har siktet til en type bebyggelse, dvs. ved en bostedsbetegnelse, f.eks. *house*, *garth*, *-bea*, *bu*, *skail* eller gårdsbrukbetegnelse, f.eks. *quoy*. Alle disse betegnelse har det til felles at de betegner lokaliteter i kulturlandskapet. Et sekundært bebyggelsesnavn er et navn som opprinnelig har vært eller eventuelt også fremdeles er navn på en annen, ofte nærliggende lokalitet (jf. relasjonsnavn), dvs. en naturbetegnelse. F.eks. gårdsnavnene Noup (*noup/gnúpr*), Hammer ‡ (*hamarr*), Iphs (*ups*, *ufs*) og distriktsnavnet Rackwick (**Reka* + *vík*). Under sekundære bebyggelsesnavn kommer i tillegg oppkallelsestnavn. Goward ‡, Perth, Saintear † og Tirlot er oppkalt etter andre lokaliteter, personer eller slektsnavn der det ikke er noen topografisk sammenheng mellom primærnavnet og sekundærnavnet (jf. Schmidt, 1981, s. 114).

5.1.1 Primære bebyggelsesnavn

Av de 93 primære bebyggelsesnavnene er de fleste (80) sammensatte, dvs. består av et utmerkingsledd og et hovedledd, f.eks. Longhouse, Surrigarth (North Sourgarth ‡ og South Sourgarth ‡), Trenabie ‡, 13 er usammensatte, f.eks. Clouster ‡, Brough og Cott. I tilfeller hvor et navn kan tilhøre mer enn én gruppe, registreres det i begge eller alle gruppene. Det er grunnen til at noen navn kan forekomme i flere grupper. Jf. usikre tolkninger av hovedleddet som i f.eks. Cocklefist ‡ (eng. *fist* † eller norr. **fístr* eller *vist*).

5.1.1.1 Sammensatte primære bebyggelsesnavn

Omtrent like mange av de primære sammensatte bebyggelsesnavnene ser ut til å være norrøne (22) som skotske (23), og et betydelig antall (35) er usikre, dvs. de kan ha vært dannet i begge språk.

Det er en viss overvekt av norrøne kulturdenotende ord som hovedledd:

[14] Norrøne: *bólstaðr*, *borg*, *bygging*, **fístr*/*vist*, *garðr*, *hús*, (*kirkja*), *kví*, *lón*, *mylna*, *skáli*, *topt*/*tupt*, *tún*, *virki*

[12] Skotske: *bigging*, *burgh*/*broch*, *fist*, *garth*, *house*, (*kirk*), *loan*, *mill*/*milne*, *quoy*, *taft*/*toft*, *town*/*tun*, *work*

Utmerkingsleddene i de primære sammensatte bebyggelsesnavnene er ofte et personnavn eller slektsnavn (21) eller et annet stedsnavn (7), men kan også være et appellativ (25), et adverb (14) eller et adjektiv (13).

Personnavn eller slektsnavn uttrykker ofte eieren eller leilendingen på stedet. Av de 16 primære bebyggelsesnavnene med personnavn eller slektsnavn som et utmerkingsledd, ser 12 ut til å være skotske eller engelske slektsnavn. Ytterligere 3 navn ser ut til å være sammensetninger av personnavn og slektsnavn som utmerking. Skandinaviske eller "orknøynornske" personnavn har vi trolig i seks av navnene (jf. App. 3.5 i Del 2).

Appellativ er utmerkingsledd i 25 primære bebyggelsesnavn. Slike utmerkingsledd kan også være sekundære ledd til andre navn: Breckaskaill, Burrogarth, Cocklefist †, Curquoy †, Dikisquoy †, Grassquoy †, Habreck †, Halbreck †, Howatof †, Kirbist* †, Kirkhouse †, Milgarth †, Angerquoy (Quoyangrie), Quoybrekan, Quoybirse, Quoyburrigar †, Quoyskega †, Saverton, Skagarth †, Skeldiger †, Vassaquoy †, Wastbist †.

Det er en viss overvekt av norrøne kultur/bostedsdenoterende ord som utmerkingsledd:

[14] Norrøne: berg-sær (jf. sær (sjór)), borg, brekka, díki, gras, hall, kýr (pl. av kú), kirkja, mylna, skeið, skjöldr, sær (sjór), (v)angr, vatz

[11] Skotske: berg, broch/burgh, breck, cockle, dike, grass, hall, cows, kirk, mill/miln(e), shield

Et stedsnavn som inngår i et primært bebyggelsesnavn, uttrykker vanligvis bostedets forhold til stedet, dets beliggenhet. I Westray-materialet har jeg som nevnt 8 primære bebyggelsesnavn som inneholder et annet stedsnavn: Broughton, Bu, The/Bu of Rapness, The, Bull of Noltland †, Mill House Quoy †, Mill of Rapness, The, Pierowall, Ringsquoy †, Spanysquy † (Spo Ness + quoy).

Et adverb er uvanlig som utmerkingsledd i primære bebyggelsesnavn. Bare 14 navn ser ut til å gjøre det, og alle angir beliggenhet i forhold til andre gårder. For hvert av de antatte norrøne utmerkingsleddene som angir beliggenhet, finnes et tilsvarende skotsk adverb: Fribo, Midbea, Midbea †, Midhouse †, Nether Brough †, Nethergarth, Nistigar, Northetoun †, Outatown †, Outquoy †, Overtoun †, Overtown †, Ovirgarth † og Westmill †.

Fordelingen er med andre ord jevn mellom norrøne og skotske adverb som utmerkingsledd:

[9] Norrøne: fyrir, mið/meðal, neðri, neðsti, norðr, suðr, vestr, øfri, yttra

[9] Skotske: for, mid/middle, nether, niest(i), north, south, west, uver/over, outer

Et adjektiv er mindre vanlig (13) som utmerkingsledd: Brebuster †, Grimbust, Longhouse, Langskaill (2), Mekillquoy †, Neagarth †, Nearhouse †, Newark, Newbigging †, Quinagrina †, Sulland, Surrigarth og Swartmill †.

Fordelingen er jevn mellom norrøne og skotske adjektiv som utmerkingsledd:

[7] Norrøne: breiðr, grøen, langr, mikill, nýr, saurr/súrr, svart

[7] Skotske: breid/broad, green, long, muckle, new, sour, swart

5.1.1.2 Usammensatte primære bebyggelsesnavn

Bare et fåtall eldre primære bebyggelsesnavn på Westray er usammensatte (13): Bu, The/Bu of Rapness, The, Clouster ‡, Coatt ‡, Cot †, Cott, Daillie ‡, Garth, Gorn, Høfn †, Kestro, Manse †, Quina †, Quoyar ‡.

Fordelingen er jevn mellom norrøne og skotske kultur-/bostedsdenoterende ord:

[9] Norrøne: borg, bú, deild/deill, garðr, høfn, klaustr, kot, kví, kōstr,

[9] Skotske: burgh/broch, bu(II)/bow, deil/deld, garth, haven, cloister/kluster, cot, quoy, manse

5.1.2 Sekundære bebyggelsesnavn

Bebyggelsesnavn i denne kategorien er navn som opprinnelig har vært navn på en annen lokalitet og hvis hovedleddet betegner noe annet enn et bosted e.l. Alle de sekundære bebyggelsesnavnene (79) er opprinnelige naturnavn.

5.1.2.1 Sammensatte sekundære bebyggelsesnavn

De sammensatte sekundære bebyggelsesnavnene (48) i mitt materiale er som nevnt mer opprinnelige naturnavn enn opprinnelige kulturnavn. Slike naturnavnbaserte bebyggelsesnavn er ofte metonymiske: bostedet har fått navn etter en nærliggende naturlokalitet. Hovedleddet i slike navn betegner terrengformasjoner eller andre naturlokaliteter.

Utmerksleddet i de kulturnavnbaserte bebyggelsesnavnene er ganske varierende:

et stedsnavn:

Mill of Rapness, The, Powstink ‡

et mulig personnavn eller slektsnavn:

Musland, Trumland ‡, Todds Zir ‡

et appellativ:

Aikerness, Berriedale †, Breckowall, Cocklefist ‡, Corsland(?) ‡, Crowald ‡, Crowland ‡, Dykeside, Farrivald, Grindley, Habreck ‡, Halbreck †, Hildavale, Howatofte ‡, Howlon, Knugdale, Linaclatt/-clett ‡, Millburn, Musland, Noltland, Ousenness, Rackwick (2), Skelwick/Skello, Weatherness

et adjektiv:

Whitelet

og et ord for himmelretning (adverb):

Noltland Bewest †, Northetoun ‡, West Breck, Westmill ‡, Westray,

Fordelingen er jevn mellom norrøne og skotske ord:

[17] Norrøne: brekka, dalr, haugr, hvítr, jörð, klettr, kró, land, lón, nes, naut, rák, síða, topt/tupt, *tú-ek, *fístr (eller vist), vágr,

[17] Skotske: breck(s), dale, burn, how, white, earth, cleit, cru(e), land, loan, ness, nowt, side, taft, tuik, fist, voe

5.1.2.2 Usammensatte sekundære bebyggelsesnavn

Til denne gruppen hører 31 eldre bebyggelsesnavn som opprinnelig har vært eller også fremdeles er enten naturnavn eller andre kulturnavn enn bebyggelsesnavn, og som bare består av ett lokalitetsbetegnende ord. I mitt materiale finnes det 25 navn i denne kategorien: Are †, Bakka ‡, Breck, Brecks ‡, Cleat(?), Fiold, Gairy †, Gill, Glenna †, Grother, Hammer ‡, Howan †, Iphs, Kestro, Lean, Moa, Noup, Pool †, Pow (2), Ring, Vell, Wa †, Wattyn ‡, Woo †.

Det er en overvekt av norrøne naturdenoterende ord:

[22] Norrøne: aurr/arðri, bakki, brekka, klettr(?), fjall, geiri, geila, glenna, grjótt, hamarr, haugr, ups/ufs, kōstr, (h)líð, mór, gnúpr/gnípa, pollr, (h)ringr, vøllr, vágr, vatn, á

[15] Skotske: air/ayre, back, breck(s), cleit(?), fiold/fell, gair/geyr(o), gil/gill, hammer, how, lee/li, moor/muir, noup, noust, pool/pow, ring, voe

5.1.2.3 Oppkallingsnavn

Fire sekundære bebyggelsesnavn, oppkallelsestnavn i dette tilfellet, lar seg ikke videre dele inn og analysere: gårdsnavnene Goward ‡, Perth, Saintear † og Tirlot. Muligens kunne også Newark, Newbigging og Berriedale(?) passe inn her, siden navnene er (viden) kjent utenfor Westray og det ikke har noen topografiske ledd som kunne stemme overens med realia bortsett fra i det sistnevnte.

5.2 Karakteristiske trekk ved gårdsnavngrupper på

Orknøyene

Hugh Marwick har som nevnt benyttet primære bebyggelsesnavnklasser i sin 'kronologi' for den eldre bosetningshistorien på Orknøyene.¹⁰⁰ De mer omfattende undersøkelsene til Sandnes (2003) og denne på Westray derimot, avdekker et helt annet forhold, slik det også har vært antydnet tidligere:

It is thus not archaic habitative generics that are going to be able to help us to identify the oldest Scandinavian settlements in the Isles. On the contrary, there is some indication that the first settlements to be

¹⁰⁰ Blant Norges eldre gårdsnavnklasser (-vin, -heimr, -staðir, -land, -setr, -ruð) er det kun -vin (omdiskutert), -heimr og -ruð som ikke forekommer på Orknøyene.

established were not given primary habitative names at all but topographical names that must originally have described their sites. (Fellows-Jensen, 1984, s. 154)

En viktig årsak til dette er at svært mange gårdsnavn er topografiske navn (jf. naturnavn). Fellows-Jensen sin påstand (*ibid.*) stemmer godt overens med funnene til Sandnes (2003) på West Mainland og i undersøkelsen min på Westray. Svært ulikt situasjonen i Norge er det i begge navneområdene på Orknøyene blant de eldst belagt gårdsnavnene omtrent halvparten av hver i forholdet mellom naturdenoterende og kulturdenoterende hovedledd. Oversikten av gårdsnavn som forekommer i de eldste “rentals” for Westray i 1492 R og i 1497–1503 [1500 R] viser det følgende forholdet:

Sekundære gårdsnavn – naturdenoterende hovedledd: *á* f (1), *eyrr* m (1), *glenna* f (1), *haugr* m (2), *jǫrð* f (1), *klettr* m (2), *land* n (4), *melr* m (1), *mór* m (1), *nes* n (3), *vík* f (1), *vágr* m (1) = 19 totalt eller 50,0 %

Primære gårdsnavn – kulturdenoterende hovedledd: *bólstaðr* m (3), *borg* f (1), *bú* n (1), *garðr* m (3), *kirkja* f (2), *kví* f (4), *naust* n (1), *skáli* m (1), *tún* n (3) = 19 totalt eller 50,0 %

Av navneklassene Marwick (1952) tok med i sin navneleddskronologi, ser vi at følgende navn er med i materialet: *bólstaðr* (3), *borg* (1), *bú* (1), *garðr* (3), *kví* f (4), *land* (4), *skáli* m (1), noe som utgjør til sammen 16 navn eller 42,1 % av det totale eldre navneinventaret. Med nesten 60 prosent av alle gårdsnavnene med i teorien sier det seg selv at man ikke på noen som helt måte kan utlede en navneleddskronologi og oversikt over den eldre bosetningshistorien basert på stedsnavn alene. I tillegg vet vi at alle tunshipene så nær som bordland-eiendommene i Swartmeil og Wasbust ble skattlagt under ett, kan mange av de eldste gårdsnavnene ha forsvunnet. Krongods og bispegods (trolig også klostergods) var det også en stor del av på øya, der kun navnene unntaksvis nevnes i senere eiendomsoverdragelser, gjerne fra 1664 (jf. 1664 Ch) og senere. Utover det er kildegrunlaget svært dårlig ved at navn dukker opp sent og ofte av ulike årsaker med en annen verdi enn i de foregående.

“Landskyld-metoden” (Sandnes, 1973, s. 12–28) har vist seg å være et fruktbart skjema å studere stedsnavn på i Norge, og metoden som omtales som “fiscal analysis [in settlement studies]” (Johnston, 1995, s. 114n) blir også benyttet i Storbritannia. Der har metoden blitt tilpasset for å kunne gi en relativ datering for hver individuelle gruppe av bosetninger (jf. Thomson, 1995, s. 42–63 nedenfor). Ut ifra pennylandverdien på gårdene i middelalderen går det likevel an å si noe om kronologien på Westray. Hovedleddene på gårdsnavnene kan grupperes ut ifra gårdenes gjennomsnittlige årlige skatt i en gitt gruppe i relasjon til andre grupper av hovedledd, eldre var førstnevnte i relasjon til sistnevnte. Men igjen gjør kildesituasjonen det vanskelig å avgjøre forholdet. Verdien på hver gård varierer opp gjennom høy- og senmiddelalderen (av ulike årsaker, som nevnt ovenfor).

Tabell 5.2.1 Kvantitative trekk ved orknøyske gårdsnavn¹⁰¹

	<i>Boer</i>	<i>Bu of</i>	<i>Skáli</i>	<i>Bólstaðr</i>	<i>Staðir</i>	<i>Land</i>	<i>Garth</i>	<i>Sætr</i>	<i>Kví</i>	<i>All</i>
Total number	41	35	42	83	31	109	161	60	438	1000
Number with known pennyland value	14	22	15	52	22	47	54	26	73	325
Percent with known pennyland value	34.1%	62.9%	35.7%	62.7%	71.0%	43.1%	33.5%	43.3%	16.7%	32.5%
Average size (in pennylands)	14.4	13.2	5.1	8.2	8.0	7.0	5.9	2.5	2.0	6.2
Whole urislands (=18 pennylands)	4.9%	28.6%	2.4%	9.6%	9.7%	5.5%	5.0%	0.0%	0.2%	3.9%
Whole urislands plus regular fractions	29.3%	48.6%	11.9%	48.2%	54.8%	28.4%	18.0%	16.7%	3.7%	17.7%
Division and directional names	22.0%	14.3%	7.1%	19.3%	3.2%	3.7%	9.5%	10.3%	4.0%	7.7%
Average height above sea level	69 ft	38 ft	55 ft	68 ft	84 ft	107 ft	80 ft	112 ft	112 ft	87 ft
Median distance from the sea (yards)	500 yds	75 yds	300 yds	500 yds	900 yds	700 yds	400 yds	1000 yds	500 yds	600 yds
Median distance from the 'hill' (yards)	350 yds	775 yds	700 yds	500 yds	650 yds	400 yds	500 yds	200 yds	400 yds	450 yds
Pastoral or marginal specifics	0.0%	0.0%	9.5%	7.2%	0.0%	13.8%	8.7%	38.3%	18.0%	14.1%

Foruten *staðir* (m pl) og *setr/sætr* (n)¹⁰², som har karakteristikk som gjør dem uegnet for Westray; beliggende i høylandet og langt fra sjøen (jf. Illus. 0.6 og Tabell 5.2.1 ovenfor), forekommer alle de syv andre ovennevnte gårdsnavnklassene på Westray. Høystatusgårder av disse gruppene i Tabell 5.2.1 (jf. Illus. 0.4) har ofte hatt en tilknytning til et (privat) kapell på sin eiendom:

Tabell 5.2.2 Gårdsnavn assosiert med kapell-/kirkesteder¹⁰³

Place-name	Total in Orkney (Thomson 1995: 52 Table 1)	Associated Chapel / Church
Boer	41	22
Bu	35	27
Skáli	42	35
Bólstaðr	83	28
Staðir	31	7
Land	109	13
Garðr	161	8
Sætr/Setr	60	3
Kví	438	8

Westray var tidligere delt i to sogn (jf. nedenfor), som var delt etter "hill land" ('fjelland') og ubebodd land. Alle bosetningskapellene på øya er assosiert med de største gårdene og er fordelt på en slik måte at de inkluderer alle bosetningsområdene. Raymond Lamb (RCAHMS, 1983, s. 36–8) har laget en liste med opplysninger over ett usikkert og ni sikre kirke-/kapell-/klostersteder i tillegg til to mulige eremittiske/monastiske boplasser på Westray¹⁰⁴, som Gibbon (2006, 228–9; 2007, s. 235–50) har benyttet ved siden av nyere arkeologiske arbeider for sammenligning av gårdsnavnklassene, bosetningsmønsteret og dannelsen av sognene Lady og Cross på Westray (jf. Illus. 1.17 [Cross] og App. 2, Del 2)¹⁰⁵:

¹⁰¹ (Thomson, 1995, s. 52 Table 1). Jf. Illus. 0.4

¹⁰² Westray og Rousay er de eneste større øyene hvor gårder på *-setter* ikke forekommer (Marwick, 1995c, s. 40).

¹⁰³ "Table 8.1 Summary of place-names associated with Chapel/Church" (Gibbon, 2006, s. 236 Table 8.1).

¹⁰⁴ Disse ligger i hvert av sognene: Holm of Aikerness [WEL2] og Castle of Burrian [WEC1], som trolig kan ha blitt assosiert med den monastiske dannelsen på Papa Westray

¹⁰⁵ <WE> = Westray, <C> = Cross parish, <L> = Lady parish (forkortelser benyttet i Gibbon, 2006; 2007, s. 235–50). Ved Skelwick/Skello har Lowe (1987, 8 Westrey, s. 106–9) ikke fått med seg den lokalkjente informasjonen om gårdsnavnet 'Kirkhouse' sin forflytning fra plassen som er dokumentert i rentals [jf. og *Ovirkirk* og *Nethir Kirk* 1492 R] til dagens plass for 'Kirkhouse' [WEC5]. Denne faktaopplysningen påvirker tolkningen av assosierte bygninger relatert til kapellet og dens lokalisering innenfor boplassen. Det samme er

- [WEL0] Lady Kirk * (sognekirken); ved Storbritannias største norrøne (hedenske) gravplass, gravfunn av handelsvarer – en *kaupangr* ‘kjøpsted, handelssted, markeds plass’? (RCAHMS, 1983, s. 9), sentral (Gibbon, 2006, s. 237)
- [WEL1] Curquoy (kapell); pre-norrøn (Gibbon, 2006, s. 228)
- [WEL2] Holm of Aikerness (eremittisk/monastisk plass), rester av vegger etter et kapell assosiert med nonner bevart til ca. 1700 (RCAHMS, 1983, s. 41)¹⁰⁶; (Gibbon, 2006, s. 228) →Skeall
- [WEL3] Noltland (kapell); (Gibbon, 2006, s. 229)
- [WEL4] Noup (kapell); (Gibbon, 2006, s. 229)
- [WEL5] Skaill (gravplass, kapell?); (Gibbon, 2006, s. 229) →Skeall
- [WEC0] Cross Kirk * (sognekirken); ved et høystatus “hall-house” fra det 12. århundre, jf. the Bishop’s Palace i Kirkwall (Owen, 1982; 1983; 1993), som det trolig ble bygget etter (Lamb, 1997), (jf. *drykkjuskáli* m), ikke sentralt, jarlegods (Gibbon, 2006, s. 237); →Midbe-bewest (→Tuquoy, →Are, →Midbea)
- [WEC1] Castle of Burrian (eremittisk/monastisk plass); (Gibbon, 2006, s. 228)
- [WEC2] Cleat (kapell); (Gibbon, 2006, s. 229, 259–60) →Clait/Claite
- [WEC3] Kirbist (kapell) (Gibbon, 2006, s. 229); →Kirkbustir
- [WEC4] The Knowe of Burrestae (kapell); (Gibbon, 2006, s. 229) →Langskaill
- [WEC5] Skelwick Bay (kapell); (Gibbon, 2006, s. 229)
- [WEC6] Peterkirk (kapell); pre-norrøn (Gibbon, 2006, s. 229) →Rusland
- [WEC7] Bu of Rapness (kapell); (Gibbon, 2006, s. 229)

Ved å sammenligne de store bosetningsenhetene på øya med antall kapell, har Gibbon (2006, s. 229) funnet en god del korrelasjon. Hvert kapell på øya er dermed assosiert med en bosetning, slik de er også i resten av Orknøyene, likevel kan gårdsnavnet Skaill (jf. 5.2.3, teignavnet Kirk Toomal (, det tapte bebyggelsesnavnet *Clastre* 1654 K) og den uvanlige forekomsten av en isolert gravplass betraktes som bevis for at det kan ha vært et kapell assosiert med gården, som ble ødelagt under byggingen av låven og påbyggingen av huset (Gibbon, 2006, s. 229).

5.2.1 Bær/býr–navn

Furbou/-bon [?] (1492, R), (< usikkert både hov.l. og utm.l.), 6 pennyland

Midbe-bewest (1565, RMS), (< **Mið*/**Meðal*- ‘midtbø’), 27 pennyland el. 1½ urisland (tunship) [WEC0]

Midbie (1664, Ch), (< **Mið*/**Meðal*- ‘midtbø’), 1 ½ pennyland

Tren(n)a-/Tren(n)ibie and Yell-/Yellshouse/Zelshous (1664 Ch), (< **Práandar/Prænd/Prændir*), 6 pennyland

Tabell 5.2.1 viser at bare et fåtall (34,1 %) av *bær/býr*-navnene har pennylandverdi, mens dette kan skyldes at Thomson m.fl. ikke har undersøkt senere kilder godt nok for å få oversikt. Vi ser at navnene i materialet ligger godt under gjennomsnittsverdien (14,4 pennyland), med unntak av tunshipet (*Midbe-bewest*) som var på nesten det doble. Gårdene på Westray lå, i likhet med resten, sentralt,

tilfelle ved Kirbist der lokal informasjon oppgir en annen lokalisering for kapellets plass og som er langt ‘gunstigere’ i forhold til bosetningskonteksten og topografien [WEC3] (Gibbon, 2006, pkt. 3.3.5 Lowe).

¹⁰⁶ “As also in the Same Sound [Papa Sound] a little to the North of this Harbour [Pierowall] lyes a holm wherein there hath been a little Chapel, whereof some of the ruinous Walls are yet to be seen.” (Brand, 1883, s. 59–60), “On the West side of *Papa Westra*, between it and *Westra* there is an Holm, wherein once there was a little Chappel, whereof some of the side-walls are only now standing, in which they say, there were Nuns, and desired to ly in this Holm, about whose Graves this Chappel was built: About a Year ago, there were seen several times at midday, about 20. Men walking on that Holm, among whom there was one higher and greater than the rest, who sometimes stood and looked unto the Chappel, this my Informer with a hundred People in the Isle of *Papa* saw, who could attest the same: After which appearance there was a Boat cast away on that Holm with 4 Men in Her, who were all lost.” (ibid., s. 77).

mens verken Trenabie † eller Midbea ligger langt fra sjøen. En stor andel kan knyttes til kirke-/kapellsteder (53,7 %), mens på Westray er det kun en gård eller tunship som med sikkerhet gjør det. Trenabie † var hovedbølet i tunshipet Rackwick. De to nordlige tunshipene — Rackwick og Aikerness — var på henholdsvis 36 og 25 pennyland. Der de to tunshipene møtes, er det en nesten innelukket sandet havn eller “uiss” (norr. *óss*), og like ovenfor denne ligger den gamle gården Trenabie †. Denne gården tilhører som nevnt tunshipet Rackwick, men grenser også innpå Aikerness. Denne situasjonen mener Marwick (1995, s. 48) indikerer at en eldre *bær* har blitt delt opp i to tunship.

På den vestre delen av Westray i de søndre bakkene av Fitty Hill ligger et stort distrikt kalt Midbea, et navn som helt enkelt impliserer den midtre delen av et større og oppdelt *bær* (*ibid.*). Navnet på hele tunshipet var i eldre rentals “Nouteland bewest Hay” (jf. 5.2.5); “Hay” er norrønt *ey* (‘øy’), og utmerkingsleddet har blitt lagt til for å skille denne “Noutland” fra det andre fortsatt eksisterende “Noutland”. “Wester Nouteland” ser ut til å ha vært et tunship på to urisland, og det er uklart hvorvidt det var det opprinnelige navnet for den opprinnelige bosetningen eller et senere tilegnet navn (*ibid.*). Midbea var tilknyttet sognekirken i Cross. Sognekirkene som ikke lå på sentrale plasser er nesten alltid assosiert med høystatus bosetninger (ofte jarlegods) med Bu, Skaill, Holland og Bær som deres vanligste stedsnavn (Gibbon, 2006, s. 236, jf. Tabell 5.3.3 ovenfor). Midbea indikerer ifølge Raymond Lamb (RCAHMS, 1983, s. 8; OFN, s. 34–5) at *bær*-gården utgjorde sentrum for tunshipene Noltland Be-west †, Midbea og Tuquoy, og at den en gang har vært en enkel eiendom med den kolossale verdien av 4½ urisland (eller 116 pennyland), (jf. Illus. 1.15, Del 2). Fribo er kanskje Westrays største “navnegåte” blant de eldre bebyggelsesnavnene, siden etymologien av både hovedleddet og utmerkingsleddet er usikker. Navnet ser ut til å være et relasjonsnavn, jf. norr. *fyrir* prep. **fyrir bær(inn)* ‘framfor, utenfor, overfor Midbea(?)’.

5.2.2 “Bu of ...”-navn

Bull of Noltland (1560 Ch); 12 pennyland, →Noup [WEL4] ovenfor.

Bull of Rapness (1492 R); 27 pennyland? bordland el. ½ urisland, jf. [WEC2], [WEC5], [WEC7] ovenfor

“Bu of ...”-navn er en sjelden gårdsnavngruppe (3,5 %). Samtidig utgjør de den nest største gruppen navn som kan knyttes til kapell-/kirkesteder (77,1 %), og hvor langt over halvparten (62,9 %) har en kjent verdi, som i gjennomsnitt er den nest største på hele 13,2 pennyland. I tillegg ligger gårdene nærmest (22,9 m) og lavest havet (11,6 moh.). De er dessuten sentralgårder og hovedbøler, som ligger lengst fra fjellandet (236 m) og på den best dyrkbare jorden eller beitelandet.

Bu (< norr. *bú* n, *ból* m ‘gård, bebodd jordbruk’) er kjent som appellativ på Westray i dag, noe som kan bekreftes også hos mine informanter (jf. Killick, 1986; 1987, s. 24–6). Navnedannelsene (“X of Y”-konstruksjonene, jf. 2.1) ovenfor er da også dannet i skotskspråklig tid. Det som i dag er ruiner av Noltland Castle, rett vest for Pierowall, utgjorde Bull of Noltland †, som for øvrig ser ut til å være en benevning av slottet mer enn et ekte “Bu of ...”-gårdsnavn. Det ligger da også et stykke opp fra sjøen og nærmere fjellandet. Det eneste kjente kapellet/kirken i nærheten, ser ut til å ha ligget ved gården

Noup (jf. [WEL4]), perifert i tunshipet (jf. Del 2, Illus. 1.5 og 1.6). Tar vi derimot Bu, The/Bu of Rapness, The i betraktning, ser vi alle karakteristika av et “Bu of ...”-gårdsnavn. Den lå sentralt i eller på “Hreppisnesi” (Rapness), som utgjorde høvdingesetet for Kuge ca. 1136/7 (jf. ca. 1200 OrknS og pkt. 4.1.2 ovenfor) der Orknøy-jarlene kom på besøk regelmessig for skatteinnkreving.¹⁰⁷

5.2.3 Skaill/skáli–navn

Breckaskaill (1664 Ch); (< **Brekka*- f), 2½ pennyland
Langscale (1492 R); (**Lang*- adj.), 0,67 pennyland, jf. [WEC5] Skelwick/Skello
Langskaill (1665 Ch); (**Lang*- adj.), 7 pennyland, jf. [WEC3] Kirkbustir nedenfor.
Skeall (1632 RMS); (**Skáli* m), 4½ pennyland, jf. [WEL2]
Smerskeal (1740 R); (**Smjor*- f + *skáli* m), uskattet enhet, jf. [WEL0] Lady Kirk

Tabell 5.2.1 ovenfor viser at navn med dette elementet er den sjettede største gårdsnavngruppen (42 av 1000). Samtidig utgjør de den største gruppen navn som kan knyttes til kapell-/kirkesteder (35 av 42), men hvorav kun 15 har en kjent verdi (jf. pennyland). De er høystatusgårder nær kysten på den beste/bedre jorden, men med oppsiktsvekkende lav verdi i pennyland.

5.2.4 Bólstaðr–navn

Brabustir (1492 R); (< **Breiði*-, *breiðr* adj.), 0,5 pennyland
Grannabustir (1492 R); (< **Græni*- , *grænn* adj.) 0,83 pennyland
Kirkbustir (1492 R); (< **Kirkja* f), 4,5 pennyland, jf. [WEC3]
Wasbuster (1492 R); (< **Vatz* n) 1 pennyland

Dette er den typiske sentralgården i tunshipet (jf. Illus. 0.4) og har en gjennomsnittsverdi på hele 8,2 pennyland, det tredje høyeste. De ligger ca. 500 meter fra både fjellandet og sjøen på den bedre dyrkbare jorden og beitelandet. På Westray ligger alle *bólstaðr*-gårdene i Rapness, bortsett fra kirkegodset Kirkbustir som dannet et eget tunship (nåværende sydvestre Westside) hvori det stod et kapell.

5.2.5 Land–navn

Bull of Noltland (1560 Ch); 18 pennyland, jf. [WEL3], [WEL4], 5.2.2, 5.2.8, →Nuip
Corsland(?) (1696–7); klostergoods?
Crowall (1664 Ch), *Crowland* (1740 R, 1794 R); 3 pennyland
Mobis-land (1492, R); 1 pennyland (bordland)
Nouteland Be Wast-Hay/Wester-Nouteland (1492 R); 2 urisland el. 36 pennyland (Marwick, 1995, s. 42)
Roveland (1696–7); 3 pennyland (skattlagt i tre enheter)
Rusland (1750 K); [WEC5] Peterkirk
Suyirland (1492 R); ½ pennyland (bordland)
Trebland (1696–7); 3½ pennyland

¹⁰⁷ Stedsnavnet Snaky Noust (/ˈsneki ˌnoust/; = 1882 K; = 1897 OSNB) rett i nærheten (HY 502 407), har vært tolket som **Snekkja* + *naust*, utm.l. < norr. *snekkja* f ‘et slag rasktgående langskip, krigsskip, i vikingetiden’. Trolig pleide ett av de mange leidangskipene å bli trukket på land akkurat her, jf. Shetland (Sneckerem). Stedsnavn med *snekkja*-element finnes også ellers i Skandinavia og Normandie (Forte et al., 2005, s. 167). Stedsnavnene fra Nordøyene denoterer båtnaust, mens i de andre forekomstene denoterer det trolig en havn (ibid.).

Trum(ma)land (1664 Ch); 1 pennyland bispegods + ½ pennyland krongods

Navn i denne gruppen er sentralgårder, som ikke forekommer mot havkanten. Kun 43,1% har en kjent pennylandverdi, mens på Westray har 80 % det. Marwick (1995, s. 42) har notert 35 navn på *-land* i eldre rentals, som er jevnt fordelt over hele Orknøyene. Flesteparten er tunship-navn som varierer mye i størrelse. Noltland Be-West † er/var det desidert største, og var med all sannsynlighet et senere navn på en *bær-gård* eller *-tunship* (*ibid.*), (jf. 5.2.1).

5.2.6 Garth/garðr-navn

Burrogarth (1492 R); ½ pennyland
Garth (1492 R); 3 pennyland
Gorn (1492 R); 5 pennyland
Mylgarth (1492 R); 1/6 pennyland
Neagarth (1492 R); 1/6 pennyland
Nistiger (1740 R); (1 av 9 kvegårder i Fribo)
North Sourgarth (1492 R); (< **Saurr*- adj. 'sur') ⅔ pennyland
Skeldergay (1696–7); kvegård
South Sourgarth (1492 R); (< **Saurr*- adj. 'sur') ⅔ pennyland

Tabellen viser at denne gruppen er sentralgårder i tunshipet, med 5,9 i gjennomsnittlig pennylandverdi, hvis den oppgis (33,5 %). Gårdene er sjelden assosiert med kirker/kapeller (5 %). Vi ser at ingen av Westrays *garth/garðr*-navn har noen tilknytning til kapell-/kirkesteder og at deres verdi er beskjeden. Utmerkingsleddet kan ha en pastoral eller marginal karakter, jf. ovenfor.

5.2.7 Quoy/kví-navn

Outquoy (1664 Ch); 3 ½ pennyland, jf. [WEC1]
Quina/Queena (1740 R); 1 pennyland
Quinagrina (1664 Ch); 2 pennyland
Tukquoy (1492 R); 18 pennyland, jf. [WEC0] Cross Kirk

Gårdsnavn av denne gruppen er de mest frekvente på Orknøyene (43,8 %), hvorav kun et fåtall har noen pennylandverdi (16,7 %), som for øvrig er på 2 pennyland i gjennomsnitt; invertert leddstilling ('Quoy-x') 1,0 pennyland og 'X-quoy' 2,7 pennyland (jf. Illus. 0.4 og 5.4.2). Gårdene okkuperer likevel en sentral posisjon i tunshipet på god dyrkbar jord og beiteland. Ytterst sjelden, trolig bare i ett tilfelle, som vi skal se, er *quoy/kví*-navn assosiert med kapell/kirke (1,8 %). Til sammenligning er navnet svært sjeldent i Norge og opptrer, så vidt jeg har kunnet bringe på det rene, aldri med invertert leddstilling. På Westray forekommer elementet i 34 navn (19,88 %); hvorav trolig 13 har personnavn eller slektsnavn som utmerkingsledd. Kun de fire ovennevnte har pennylandverdi (11,76 %). Det er ett navn av denne gruppen som påkaller oppmerksomhet, siden *Tukquoy* er det mest atypiske *quoy/kví*-navnet på hele Orknøyene. Årsaken til at navnet har en slik høy verdi, sentral plass og er knyttet til sognekirken har trolig sine naturmessige forklaringer ved at området har vært, og fremdeles er, sterkt utsatt for erosjon. Det har vært antatt (jf. 4.1) at øya forut for etableringen av sognene var delt i en

trening, med tre maktsentre: Pierowall [WEL0], Bu, The/Bu of Rapness, The [WEC7] og *bær/byr*-bosetningen [WEC0] i dag delvis tapt til havet og oppdelt (Tuquoy, Air/Are og Midbea). I Tuquoy lå også Bakka ‡ (kirkegods på 9 pennyland), som inngikk i Midbea (27 pennyland), og kan ha lidd samme skjebne. En lignende trening finner vi også på Sanday og Stronsay, selv om sognene viser forskjeller, men av en eller annen grunn ble det kun etablert to sogn. Gibbon (2006, s. 230) postulerer med at disse øyene en gang enkeltstående enheter med tre hovedbosetninger og senere delt opp i mindre sogn. På Westray har dette trolig hendt da Bu, The/Bu of Rapness, The ikke lenger var så viktig som Pierowall og Tuquoy, derav dannelsen av to sogn.

5.2.8 Cleat og andre navneklasser

Clait/Claite (1492 R); (kapell), 6 pennyland, jf. [WEC2]
Linaclatt/-clett (1664 Ch); 1 pennyland (krongods)
Noltclet (1595 R) “(an obvious error)” (OFN, s. 34) = *Bull of Noltland* (1560 Ch), jf. 5.2.2
Quhiteclet (1492 R); 0,33 pennyland (bordland)

Navneleddet *cleat* inngår, som vi ser av det foregående, ikke i noen gårdsnavnkronologi og har fått liten oppmerksomhet i forskningen, siden det er blitt regnet som en sekundær bostedsbetegnelse, og dets status, betydning og denotasjon i gårdsnavn ser ut til å mangle sidestykke utenfor De britiske øyer. Navneleddet forekommer usammensatt i entall (Cleat) på fem steder av Orknøyene (jf. OFN, s. 7, 24, 32, 96, 170), og i fire av tilfellene finnes det et kapell på eiendommen (Gibbon, 2006, s. 260).¹⁰⁸ Marwick antok at navnet kom av norrønt *klettr* i betydningen “klett, bergknatt, koll” (NorrO, s. 241), jf. norrønt *steinn*, selv om dette sjelden, om i det hele tatt, stemmer mot realia på eller i nærheten av en Cleat-gård. I kapitlet “The ‘Cleat’ type Place-Names of Orkney” diskuterer Gregor Lamb (2004, s. 169–73) muligheten av at navnelementets betydning er ‘stenbygning’ (jf. gælisk *cleit* på St. Kilda, jf. App. 2 i Del 2), og spesielt assosiert med kirkelige byggverk inklusive kapeller og bedehus. Selv om det ikke finnes noen norrøn betydning av *klettr* som kan knyttes til en ‘stenbygning’, er Lambs hypotese om etymologien av Cleat-navn og forekomsten av kapeller på alle som nær som ett sted likevel bemerkelsesverdig.

Cleat-kapellet på Westray ligger bare 80 meter fra Cleat-gården. Det har en sterk tradisjon som gravplass og er nært knyttet til gården på 6 pennyland. Det finnes ingen innlysende forklaring på stedsnavnet Cleat på denne gården, og en tilknytning til kapell er ikke desto mindre forunderlig (Gibbon, 2006, s. 261).¹⁰⁹ Det er lite som tyder på en betydningsendring av norrønt *klettr* og navn på *cleat* bør derfor karakteriseres som uekte eller avviste *klettr*-navn.

¹⁰⁸ *Cleat* usammensatt forekommer til sammenligning kun to steder på Shetland (jf. Stewart, 1987, s. 181), jf. utbredelsen i Norge (App. 3.6, Del 2). Jf. *Brough* på Westray og tre andre steder på Orknøyene, også brukt om større og eldre gårder: *Brugh, Brught* 1500 R (Sanday), *Brugh* 1503 R (Rousay), *Borgh* 1329 (South Ronaldsay) (OFN, s. 7, 62, 170).

¹⁰⁹ Det samme kan også sies om de andre Cleat-gårdene og -kapellene: “Lady in Sanday [...] Nicholas in Stronsay and St Ola on Mainland.” (ibid.). Jf. Shetland: “Prestieclatt (*presta klaet*, priest *klaet*) and Mongraclett (*múnkar klaet*, monks’ *klaet*). Binyaclaith [...] in Harray [...] Benzieclatt in Sandwick [...] *baena-klaet*, prayer *klaet*. The Orkney Benzieclatt name shows quite clearly that this type of building was a chapel or at least an

Den finnes en gruppe av navn som Marwick (1995, s. 51) regner med var av samme høye alder som *bær*-navnene (“the Baes”), disse var navn på tunship langs kysten med topografiske (naturdenoterende) betegnelser, og hvorav størsteparten av navnene er bevart i dag, f.eks. Wa † (Pierowall) på Westray. Denne samme alderen mener Marwick må tillegges gårdsnavnene Brough, navn som gir oss et hint av de pre-norrøne tunshipene som de norrøne bosetterne tilegnet seg og omdøpte. Nesten alle “broch”-ene (rominndelte bygdeborger) på Orknøyene ligger i nærheten av god jord, og det stadig voksende arkeologiske bevismaterialet peker i retning av at jorden var oppdyrket og i bruk lenge før nordmennes ankomst.

Ekte navn på *vin* (0–800) og *heimr* (0–600/800) ser ikke ut til å forekomme verken på Shetland eller Orknøyene, da disse appellativene ikke lenger var produktive som navneelement i Norge (jf. Harsson, 2002, s. 138–9) ved utvandringen til Vesterhavsoyene ca. 800/850(?).

5.3 Interferens

Det finnes mange nivåer å analysere språklig interferens i et materiale; fonologisk, morfologisk, syntaktisk og leksikalsk eller semantisk. Jeg har valgt å begrense denne studien av interferens til kun leksikalsk og syntaktisk interferens. Grunnen er at materialet inneholder ytterst få morfologiske trekk, og det faktum at lydendringer kun skjer sporadisk i stedsnavnene (jf. Sandnes, 2003, s. 260–6). Dessuten må “norn” betraktes som et eget selvstendig kreolspråk (jf. Davis, 2007), og ikke kun som en form for norrønt (jf. Jakobsen; Marwick etc.). Å kartlegge utviklingstrekk i norrønt, sydvestlandske dialekter i Norge (jf. Hægstad; Indrebø; Lehmann etc.) og i lavskotsk har derfor, etter min mening, lite for seg i alle de tilfeller der navnedanningen er skjedd på basis av shetlandnorn og orknøynorn, siden vi ikke har nok skriftlig belegg fra “norn” til å kartlegge dette unike språket.

5.3.1 Leksikalsk interferens

Det er umulig med sikkerhet å fastslå hvor stort det orknøyske ordforrådet er av keltiske lånord. Dessuten inneholder det totale navnematerialet jeg opprinnelig samlet inn på bortimot 1100 stedsnavn, tilsynelatende kun ett bebyggelsesnavn som kan synes å være keltisk, ikke “superstrat-” eller “substratnavn”, men senere “adstratnavn”, belagt første gang etter 1800, og som derfor faller utenfor oppgaverammen (jf. 1.3), *Airy* (< gælisk *àirigh* ‘sæter, sætergressgang’). Jakobsen (1897 [ShetN], s. 63; 1901, s. 219) oppfattet i begynnelsen under sine mange besøk til Orknøyene i perioden 1905–19, som nevnt (jf. 3.1 og 3.2), at det knapt nok fantes stedsnavn som kunne føres tilbake til andre språk enn norrønt. Men fire år senere endret han oppfatning i det han publiserte en liste med over 40

oratory. In Old Norse a *boena-hús* was a chapel: *boena-klaet* would have been a variation of this. The Benziecot names of Westray [ved Bu, The/Bu of Rapness, The], Sanday and Rousay demonstrate that they were also prayer houses.” (Lamb, 2004, s. 171–2).

shetlandske navn som han antok hadde keltisk opphav (Jakobsen, 1901, s. 219–50)¹¹⁰, og Marwick (1923, s. 251–65) fulgte opp med en liste på opp imot 30 navn eller appellativer fra Orknøyene. Innen Jakobsens siste tur til Orknøyene hadde han opparbeidet en så stor entusiasme for keltiske navn at han på spørsmål fra Marwick kom med et estimat på mellom 5 og 10 % orknøyske stedsnavn med keltisk opprinnelse – en overdrivelse etter Marwicks syn (*ibid.*).

Av de få eldre bebyggelsesnavnene i materialet (172), forekommer det ikke et eneste navn, bestående av kun keltiske elementer, men enkelte navn med utmerkingsledd dannet av det som ser ut som gæliske lånord eller som ikke uten videre har noen klar etymologi i skotsk eller norrønt: Cleat (jf. 5.2.8), Crowald ‡ og Crowland ‡ (jf. 5.2.5), Gill, Linaclatt/-clett ‡ (jf. 5.2.8 og Del 2), Trebland † (jf. 5.2.5), Tuquoy (jf. 5.2.7) og Whitelet (jf. 5.2.8 og Del 2).

Norrønt *krú*, *kró*, norsk og shetlandnorn *kru* og *krö* † (f) er et lånord fra gælisk *crò*, irsk *cró* ‘fold, inngjerding, (saue-kve)’ (DSL), jf. skotsk *crue*, *cru*, *croo*, *kru(e)* og *kro* (DSL). *Kru* i Norge er kun kjent fra Namdalen i betydningen ‘fe-fold (krøtter-), kve’ (NEO, s. 327); ‘fold, liten omgjerdet plass for krøtter’ (Aasen, 2003, s. 371), jf. *kvi/kve* (f). Berit Sandnes (2003, s. 308) kjenner appellativet fra hjemplassen i betydningen “‘liten inngjerding’ helst om kvia foran seterfjøset.” (Sandnes, 2003, s. 308). Trolig er ordet lånt inn i norsk fra Vesterhavskoloniene. På Shetland og Orknøyene forekommer ofte appellativet i sammensetninger, jf. *plantiecrue* ‘inngjerding til kålplanter’.

På Orknøyene og Shetland er de vanligste appellativene som har vært brukt til å betegne de eldre gjerdene eller jordvollene (gårdsvollene): *gersty* eller *gorsty* (< norr. *garð* + *støð* el. *staðr* ‘gardstød, gardstad’) og mindre vanlig og i dag forsvunnet *gerbick* eller *gorback* (< *garð* + *bálkr* ‘gardbol, stykke av et gjerde’).¹¹¹ Disse er utvilsomt norrøne betegnelser. Men en tredje betegnelse, på Orknøyene, kan ha hatt en keltisk opprinnelse. Den høye alderen på vollene støtter helt klart denne teorien. Dette elementet er *treb*, *treve* eller *thrive*, funnet på de nordre Orknøyene: Westray, North Ronaldsay, Sanday og Stronsay. Det er så vanlig på Sanday at appellativet *trebdyke* er i bruk der (Fenton, 1997, s. 14). Marwick (1923a, s. 63–4; 1995, s. 55–6; 1952 [OFN], s. 3–5, 34, 43) tenker seg som nevnt at appellativet *treb* er av pre-norrønt piktisk opphav, og foreslår walisisk *tref* ‘selvstendig gårdsbruk’, jf. gammelwalisisk eller -bretonsk “*treb*”, irsk *treabh*, *treibh* (gir. *treb*) ‘bolig, tilholdssted’ og verbet “*trebain*”(?), jf. verbet *treabh* ‘(1) å ploge (land), (2) å dyrke eller bebo’ (Ó Dónaill, 1998, s. 1263). Fenton (1997, s. 14) peker på at Treb-gårdene vanligvis er svært dyrkbare, og således kan markere bosetning i piktiske tider. Likevel kamuflerer skriftformen av det tapte og gårdsnavnet Trebland † den egentlige uttalen av utmerkingsleddet, (jf. irsk <bh> /bw/, /v/), og likheten med keltiske ord kan ha oppstått ved en tilfeldighet. Med den flerspråklige situasjonen på Orknøyene er et piktisk element mindre sannsynlig. (1) En flerspråklig gæler (sk. *gaedheal*) kan ha dannet navnet i norrøn tid (eller frem til i dag), eller (2) det er dannet av en norskættet med et gælisk innlån eller (3)

¹¹⁰ “XI. Norrøne stednavne, som indeholde minder om tidligere keltisk befolkning på Shetland. Andre folkenavne som første led i stednavne” (Jakobsen, 1901, s. 213–28); “C. Keltiske stednavne på Shetland” (Jakobsen, 1901, s. 219–50).

¹¹¹ Jf. OFN, s. 3–5 *Treb*; Fenton, 1997, s. 14

det er rett og slett et norrønt appellativ, jf. norr. *þref* n ‘trev, loft’ eller norr. *þrep* n “1. noko som skyt fram el. står ut; [...] 2. pall, opphøgt og breitt underlag (under eit gjerde t.d.)” (NorrO, s. 454; jf. Fenton, 1997, s. 14).

Utmerkingsleddet i Tuquoy (*Tukquy* 1492 R) er svært usikkert. Eldre skriftformer antyder skotsk *tug*, *tueg*, *tuik* eller shetlandnorn. *tug* ‘tue, veldig liten jordhaug, alm. tueg’ (ShetN, s. 932), jf. “TŪIK, n. a very small hillock” (Angus, 1914, s. 145). Appellativet ser ut til å være norrønt med et gælisk diminutivsuffix: **tú-ek* av *þúfa* f ‘tue’ (+ *ek*), jf. lavskotsk *-ack*, *-ick*, *-ock* (som svarer til norrønt *-ingr*, *-ungr*), (Jakobsen, 1901, s. 75–6n). På Westray forekommer også *Bloody Tuaks*; “blod-tuvene eller hvad vi nå vilde bruke for et ord på norsk” (Brøgger, 1930, s. 170); “„de blodige Tuer”” (Munch, 1853, s. 96).

5.3.2 Morfosyntaktisk interferens

Numerous Goidelic personal names are evidenced in place-names, many obviously of Scandinavian origin. Examples are: *Corc* in Corby (Cu), *Duban* in Dovenby (Cu), *Glassan* in Glassonby (Cu), *Mael Maire* in Melmerby (Cu, 2 Y), *Maelchon* in Melkingthorpe (We), *Beccan* in Beconsall, Bekansgill (La), *Dubgall* in Duggleby (Y), *Colman* in Comondale (Y), *Crossan* in Corsenside (Nb)¹¹².

That the Norwegian settlers were to no small extent Celticised is seen from other remarkable facts. The Norwegians in Cumberland to some extent used the Goidelic way of forming patronymics, as is seen by the expression *Thorfynn Mac Thore*, ‘Thorfinn· son of Thore,’ found in an eleventh century charter (Gospatric’s charter). They also adopted the Celtic way of forming compounds with the defining element last (cf. p. 27), as shown by certain compound place-names in Cumberland and Westmorland, also, though more rarely, in Lancashire. Examples are: *Bek Troyte*, later Troutbeck, ‘the beck of Troite’; *Briggethorfin*, ‘Thorfinn’s bridge’; *Brigsteer*, ‘Styr’s bridge’; *Setforn*, ‘Forni’s shieling.’ Some formations of this kind have a Scandinavian first and a Goidelic second element, as *Gillcamban*, *Setmurthy*, *Becmelbrid*.

It is possible that with the Norwegian immigrants were a number of Irish people, presumably as serfs or servants. But it seems improbable on general grounds that such an element could have been very strong. If there had been a very strong Goidelic admixture in the Scandinavian population we should also expect a considerable number of purely Goidelic names in the north-west. But this is not so. The Goidelic element in the place-nomenclature is bound up in a very marked way with a Scandinavian one. (Ekwall, 1969, s. 35)

I skandinaviske stedsnavn vil man forvente å finne navn med leddstillingen (etter navnegranskeres ulike benevning): utmerkingsledd/forledd/adledd/overledd + hovedledd/underledd. I Storbritannia derimot er situasjonen annerledes, der såkalt “inversion compounds”, inverterte sammensetninger, forekommer i et stort antall og over et stort utbredelsesområde (jf. Ekwalls sitat ovenfor). Det antas at denne ordstillingen ble utviklet under keltisk påvirkning også på Orknøyene, men Sandnes (2003, s. 294–300) avviser dette, og peker på en norrøn konstruksjon der substantivet er etterfulgt av et personnavn i genitiv, og argumenterer overbevisende for at dette fortsatte å være produktivt i den skotske perioden, særlig i navn som inneholder elementet *quoy* (jf. 3.3.2, 5.1.1.1, 5.2.7 og Del 2).¹¹³

Av de 14 navnene i materialet med ‘invertert leddstilling’, foreligger to av dem med navnekonstruksjonen ‘X of Y’; Bu, The/Bu of Rapness, The og Bull of Noltland †. Sandnes (2003, pkt. 8.3.2.) fremholder det hun mente også tidligere om at denne konstruksjonen er kommet som et

¹¹² “On names found in early sources reference may be made to Bugge, *Vikingerne*, II, 278 f.” (Ekwall, 1969, s. 35n).

¹¹³ Jf. de 11 *quoy/kví* med invertert leddstilling (‘Quoy-x’) i materialet (se Del 2, reg. 3.2).

resultat av franskens påvirkning på skotsk, jf. artikkelen “The Bu of Orphir, Burn of Gueth—a Gaelic pattern in Orkney place-names?” (Sandnes, 1997, s. 125–8).¹¹⁴ Dette har ikke overbevist Simon Taylor (2005, s. 123–4), som viser til Richard Cox’ artikkel “The Norse element in Scottish place names: syntax as a chronological marker”(Cox, 1994, s. 37–49), der Cox (*ibid.*) foreslår en like god skandinavisk modell som støtte for denne konstruksjonen.¹¹⁵

5.4 Resultater – navnedannelse etter språklig opphav

Tabell 5.4.1 Resultater – eldre bebyggelsenavn, frekvens og dannelsespråk

	Primære bebyggelsesnavn				Sekundære bebyggelsesnavn				Totalt	%
	Sms		Usms		Sms		Usms			
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%		
S	23	13,4	1	0,6	8	4,7	3	1,7	35	20,4
N	22	12,8	7	4,1	18	10,4	16	9,3	63	36,6
U	35	20,3	5	2,9	22	12,8	8	4,7	70	40,7
O	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	2,3	4	2,3
	80	46,5	13	7,6	48	27,9	31	18,0	172	

Tabell 5.4.1 viser for det første at det er en stor diskrepans mellom Marwick sitt anslag på 99 % norrøn navnedanning og Westrays 36,6 % minimum (N) og 76,6 % maksimum (N + U). Den lave andelen norrøne navnedanninger har flere årsaker. Man ville kanskje tro at kontinuiteten generelt er høy for bostedsnavn siden den norrøne perioden, men overgangen til føydalt eierskap med konfiskering av land og diverse eierskifter. I tillegg har språkdød, omlegginger i jordbruket og stor migrasjon på De britiske øyer gjort sitt til å viske ut det aller meste fra middelalderen. Vi vet at Westray etter jakobitteropprøret fikk besøk av hevngjerrige lorder som ødela fullstendig en del av gårdene og husene på øya i 1746.¹¹⁶ Westrays innbyggertall har som nevnt endret seg drastisk gjennom årene. Etter “kelp”-eventyret på 1700-tallet, utviklingen av kommersielt fiske og

¹¹⁴ Berit Sandnes (*ibid.*) har påpekt fraværet av en passende lokal modell for navn av typen “X of Y” på Nordøyene (Shetland og Orknøyene). Sandnes retter oppmerksomheten mot forekomsten av «X of Y»-navn i engelske former som *Isle of Man* og *Isle of Wight* [*sic*] og påpeker at de generelt kan tilskrives franske modeller og franskens påvirkning på skotsk (jf. *Île de France* og *Baie de la Seine*), med henvisning til «the Auld Alliance» mellom den skotske lederklassen og Frankrike, jf. Rapness-eiendommene på Westray: *How le Bull* 1492 R, *le borland de Snartmall* og *le bordland de Snartmall* 1500 R. Både *The Bull of Ropness* og *Bordland of Swartmall* tilhørte William Sinclair, bror av Earl Henry Sinclair, adelsslektene på Shetland og Orknøyene hadde røtter i distriktene Fife og Kinross. Sandnes peker på fellestrekket mellom Nordøyene og de nevnet distrikter i Skottland, ved fraværet av “Burn of”-navn, den eneste “X of Y”-typen som mangler.

¹¹⁵ Navnekonstruksjoner i form av “X of Y” viser seg ifølge Simon Taylor å være vanlig også i områdene Sandnes trekker frem (Fife og Kinross), jf. *Coalton of Wemyss*, *Coalton of Balgonie*, *Milton of Balgonie*, *Morton of Blebo*, *Newton of Falkland*, *Hill of Beath* etc. (Cox, 2007, s. 16n).

¹¹⁶ Jakobitter, “tilhengerne av Jakob 2 av England (som ble drevet bort fra England 1688) og hans slekt, først og fremst hans sønn Jakob Edvard Stuart og dennes sønn Karl Edvard Stuart. Det var særlig katolikker i England og Irland og den skotske høyadel som holdt på kongehusetts arverett. De fikk delvis støtte fra Frankrike og søkte flere ganger å vinne makten igjen for det gamle kongehuset, også etter Jakob 2s død, til de led endelig nederlag ved Culloden (1746)” (SNL). 12 orknøyske jakobittere, offiserer fra prins Charles Edwards [Karl Edvard Stuarts] armé, søkte tilflukt på Westray, og pendlet i tre måneder mellom gjemmestedene (oppkalt etter seg) Gentlemen’s Cave (ved Noup Head) og Gentlemen’s Ha’ (i Rapness) under opprøret i 1745.

forbedringer i landbruket, opplevde Westray et synkende innbyggertall på slutten av 1800-tallet. Den store nedgangen og fraflyttingen har også gjort stort nedslag i de eldre bebyggelsesnavnene. Svært mange gårder, småbruk og hus er blitt stående tomme og er blitt til ruiner. Navn har gått tapt og kun teignavnene vitner om en stor ‘gullalder’. Marwicks estimat av norrøne dannelser på 99 % (OFN, s. 227) tegner et helt feil bilde av tingenes tilstand. Det store misforholdet har flere årsaker. For det første valgte Marwick for det meste ut navn som med rimelig sikkerhet inneholdt elementer av norrønt opphav, selv der skotske tolkninger er mer nærliggende. Sjelden refererte han til skotske etymologiske ordbøker og integrasjonen ordene og navnene har hatt allerede lenge forut for hans tid.

For å gå tilbake til det som var utgangspunktet i denne undersøkelsen, valget av en av de nordlige øyene, Westray, og dens fjerne beliggenhet fra Kirkwall og Mainland og dens innbyggere som snakker en “bred dialekt” av “Insular Scots” (øyskotsk) fra Lowland Scots (lavskotsk, engelsk)—rik på ord fra norn. Hvor konservativt, arkaisk, lakonisk og særegent er Westray i forhold til resten av øyene? Vil vi finne noen navnekontinuitet fra norn? Det eneste klare sammenligningsgrunnlaget har vi, som nevnt, i Sandnes’ (2003) seneste undersøkelse på West Mainland.

Tabell 5.4.2 Resultater – Westray vs. West Mainland

—1 Westray:¹¹⁷

	Primære bebyggelsesnavn				Sekundære bebyggelsesnavn				Totalt	%
	Sms		Usms		Sms		Usms			
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%		
S	23	13,4	1	0,6	8	4,7	3	1,7	35	20,4
N	22	12,8	7	4,1	18	10,4	16	9,3	63	36,6
U	35	20,3	5	2,9	22	12,8	8	4,7	70	40,7
O	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	2,3	4	2,3
	80	46,5	13	7,6	48	27,9	31	18,0	172	

—2 Firth, Evie & Rendall totalt etter mine kriterier (U = S?+N?+U):¹¹⁸

	Primære bebyggelsesnavn				Sekundære bebyggelsesnavn				Totalt	%
	Sms		Usms		Sms		Usms			
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%		
S	4	3,5	0	0,0	2	1,8	1	0,9	7	6,2
N	26	23,0	7	6,2	33	29,2	13	11,5	79	69,9
U	9	8,0	5	4,4	3	2,7	10	8,8	27	23,9
O	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	39	34,5	12	10,6	38	33,7	24	21,2	113	

¹¹⁷ Resultatene i tabellene 5.4.2.1, 5.4.2.2 og 5.4.2.6 er etter mine kriterier. Prosentenes første desimaler har blitt avrundet når dette viste seg nødvendig for å komme frem til ligningen $172 = 100\%$. Første desimal har blitt avrundet oppover dersom andre desimal var fem eller høyere.

¹¹⁸ Jf. Sandnes’ resultater og metode. Der det mangler kode, er dette å regne som <U> etter min metode (Sandnes, 2003, s. 227–8, 239 Figur 7.2).

Tabellene 5.4.2.3–5.4.2.6 nedenfor viser hvordan jeg har kommet frem til prosentene for Firth Evie og Rendall (jf. 5.4.2.2) ved å bruke mine kriterier på Sandnes' relevante materiale, (jf. eldre bebyggelsesnavn belagt første gang før 1800).

—3 Firth, Evie & Rendall totalt etter Sandnes' (*ibid.*) metode (N=N+N? og S=S+S?):¹¹⁹

	Primære bebyggelsesnavn				Sekundære bebyggelsesnavn				Totalt	%
	Sms		Usms		Sms		Usms			
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%		
S	6	5,3	0	0,0	2	1,7	3	2,6	11	9,6
N	30	26,5	10	8,8	36	31,8	17	15,0	93	82,1
U	3	2,6	2	1,7	3	0,0	4	3,5	9	7,8
O	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	39	34,4	12	10,5	38	33,5	24	21,0	113	

—4 Sandnes' (*ibid.*) resultater (etter hennes metode og koder):

	Primære bebyggelsesnavn				Sekundære bebyggelsesnavn				Totalt	%
	Sms		Usms		Sms		Usms			
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%		
Sk	4	3,5	0	0,0	2	1,7	1	0,8	7	6,0
Sk?	2	1,7	0	0,0	0	0,0	2	1,7	4	3,4
N	26	23,0	7	6,1	33	29,2	13	11,5	79	69,8
N?	4	3,5	3	2,6	3	2,6	4	3,5	14	12,2
U	3	2,6	2	1,7	3	0,0	4	3,5	9	7,8
O	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	39	34,3	12	10,4	38	33,5	24	21,0	113	

—5 West Mainland (uten å ta i betraktning pri/sek og sms/usms):

ALLE SOGN	Sandnes		Sandnes' tall i detalj	
N	93	82,3 %	79	69,9 %
N?			14	12,3 %
Sk	11	9,7 %	7	6,1 %
Sk?			4	3,5 %
O	0	0,0 %	0	0,0 %
O?			0	0,0 %
U	9	7,9 %	9	7,9 %
Totalt	113	99,9 %	113	99,7 %

¹¹⁹ Vær oppmerksom på at i tabellene 5.4.2.3, 5.4.2.4 og 5.4.2.5 har jeg forholdt meg til Sandnes' kriterier også når det gjelder beregning av prosenter: Sandnes (2003, s. 227–8) avrunder ikke prosenter i tabellene selv om dette betyr at totalen ikke når 100 %.

—6 Derfor, etter mine kriterier:

ALLE SOGN (Firth, Evie & Rendall)	Nye tall (etter mine kriterier)	
N	79	69,9 %
Sk	7	6,2 %
O	0	0,0 %
U (=N?+Sk?+O?+U)	27	23,9 %
Totalt	113	100,0 %

Diskrepansen mellom Sandnes' resultater og mine skyldes som nevnt to forhold. For det første har jeg valgt ulike kriterier enn Sandnes' metode (jf. 2.1; Sandnes, 2003, 239 Figur 7.2). Kriterier får likevel ingen konsekvenser hvis vi opererer med et absolutt maksimum og et absolutt minimum i statistikken. For det andre skiller Westray seg markant fra Firth, Evie og Rendall når det gjelder eierskapet. Odel (< norr. *óðal*) eller odelsrett har vært brukt om (1) dyrket jord (i motsetning til utmark) og (2) om jord som var undergitt odelsrett (SNL). Odel er generelt forbundet med høy bosetningskontinuitet. Dette prinsippet for eierskap har holdt seg, likevel modifisert opp gjennom årene, fra norrøn middelalder (eller tidligere) på Shetland og Orknøyene frem til i dag. Odelseiendommer må sies å være det mest naturlige sted en kan lete etter røttene tilbake til den norrønættede bosetningen. Ved å kartlegge omfanget av dette innenfor et sogn, vil man kunne se en sammenheng mellom utbredelsen av odel og norrøne bebyggelsesnavn:

Tabell 5.4.3 Resultater – korrelasjon mellom odel og norrøne bebyggelsesnavn¹²⁰

Sogn	Kirke	Jarl/ konge	Odel	Antall navn totalt	Antall norrøne navn	Prosent norrøne navn
Westray	67,7 %	28,7 %	3,6 %	172	63	36,6 %
Evie	72,3 %	16,4 %	11,3 %	36	25	69,4 %
Firth	16,2 %	25,9 %	57,9 %	25	21	84,0 %
Rendall	9,0 %	54,7 %	36,3 %	52	33	63,5 %

Tabellen ovenfor viser en klar sammenheng mellom høy andel odelsjord og høy frekvens av norrøne bebyggelsesnavn. Det er bare Stronsay (1,0 %) som har lavere andel odelsjord enn Westray med sine

¹²⁰ Jf. Thomson, 1984, s. 137 "Table 2: The Conquest Lands (pennylands)":

	Odal Land 1492–1500	Conquest Land	Previous Odal Land	Bordland & Auld Earldom	Conquest as Percent of Previous Odal
Westray	9	3.5	12.5	26	28 %
Evie	16.5	22	38.5	1	57 %
Firth	33	6.75	39.75	0.5	17 %
Rendall	34.33	9.17	43.5	0	21 %

3,6 % (jf. Thomson, 1984, s. 137; Seip, 1984, s. 244).¹²¹ Rendall ser ut til å være et unntak, men her er andelen navn høyere (52) enn de to andre sognene i Sandnes' materiale og utvalget navn med flere senere belegg er med på å trekke ned tallet på norrøne navn. Ved oppløsningen av bispegodset i 1560 kom langt mer av Westrays eiendommer på skotske hender da Gilbert Balfour ble forlent 164 ½ pennyland (av totalt 252 eller 261 pennyland) eller omlag 65 % eller 62,8 % av alle jordeiendommene på Westray (jf. 4.2.2). Lav andel odelsjord, tidlig overdragelse av all eiendom til skottene og hyppige eierskifter må være noen av forklaringene på Westrays (36,6 %) lave andel av norrøne navn i forhold til West Mainland (72,3 % i gjennomsnitt i Firth, Evie og Rendall).

¹²¹ Andelen odelsjord, utregnet etter de eldste "rentals" (1492–1500 R), oppgitt i 23 sogn på Orknøyene, er (i synkende rekkefølge): Harray 82,1 %, South Ronaldsay 62,3 %, St. Andrews 61,5 %, Stromness 60,1 %, **Firth 57,9 %**, Stenness 54,0 %, North Sandwick 50,0 %, Greamsay 43,5 %, South Sandwick 41,2 %, Papa Westray 39,9 %, Walls 36,5 %, **Rendall 36,3 %**, Deerness 35,2 %, Holm/Paplay 35,0 %, Orphir 24,5 %, Rousay 18,5 %, Sanday 13,4 %, Birsay 13,2 %, Shapinsay 11,8 %, **Evie 11,3 %**, St. Ola 4,7 %, **Westray 3,6 %** og Stronsay 1 % (jf. Seip, 1984, s. 243–4).

6 Sammenfatning og konklusjoner

Bakgrunnen for denne oppgaven har vært sentrale forskeres ignorans av andre språklige dannelser på Shetland og Orknøyene enn de norrøne. Øyene har gjennom deres strategiske plass vært en korsvei og en smeltedigel for en rekke språk. For å komme nærmere et svar på hvor stor den norrøne navnedanningen faktisk er i eldre bebyggelsesnavn, har jeg måttet foreta en del avgrensninger og vurderinger av dannelseskriterier for språklig opphav (jf. Sandnes, 2003, s. 239 Figur 7.2). Avgrensningen til eldre bebyggelsesnavn på Westray belagt for første gang før 1800, har gitt et materiale på 172 navn med relativt godt kildegrunnlag fra ca. 1200 (OrknS) til 1794 (R). Flere forskningsarbeider i dag som gir seg ut for å behandle vikingtiden (ca. 700–1050), behandler egentlig norrøn (sen)middelalder (fra 1100-tallet til 1500-tallet), på grunn av den totale mangelen på skriftlige kilder fra den eldre perioden. Tilsynelatende norrøne navn i dag som oppviser norrøn kasusmorfologi er ikke tilstrekkelig uten eldre belegg, og blir også dannet av lokale skotter med sans for eldre saganavn. Samtidig oppviser de eldre kildene mange merkelige skriftformer som kan kamuflere opphavet. Den fonemiske transkripsjonen i oppgaven av den nedarvede lokale uttalen kan derfor bøte på noe av uvissheten, men “norn” var allerede utdødd da en ga seg i gang med å kartlegge dens uttale og bøyninger, og er ikke dekkende nok til å gi en oversikt over utviklingstrekk på Orknøyene og Shetland. Siden øyene har en befolkningskontinuitet på omkring 5,000 år, er det derfor nødvendig med en metode av kriterier som er åpen for å fange opp de ulike språkene (som har påvirket “norn” til å bli et selvstendig språk og ikke bare en form for norrønt) som kan ha ligget til grunn for navnedanningen. I innledningen setter jeg opp fem arbeidshypoteser eller problemstillinger (jf. 1.1):

(1) Orknøyenes fremste navnegransker og den største premissleverandør for senere forskning på orknøyske stedsnavn, Dr. Hugh Marwick (1881–1965), har anslått at så mange som 99 % av de 1500 orknøyske gårdsnavnene er av norrønt opphav (Marwick, 1952 [OFN], s. 227). Til tross for at dette er tilbakevist (jf. Sandnes, 2003, s. 227–8), blir Marwicks påstand stadig trukket frem, og forskere er lite villige til å gi slipp på den. Denne undersøkelsen har tatt utgangspunkt i det materialet som vil kunne teste Marwicks påstand fullt ut, eldre bebyggelsesnavn (belagt første gang før 1800), men selv i denne gruppen av navn ligger den mest nøkterne prosentatsen på 36,6 % og den mest optimistiske (jf. N og U til sammen) på 67,3 % mulige norrøne navnedannelser. Motsatt kan man si for skotsk navnedanning mest nøkternt 20,4 %, og den mest skotske (S, U og O til sammen) 63,4 % skotsk navnedanning(!). Sammenligner vi resultatet av norrøne navnedannelser med tilsvarende (113) eldre bebyggelsesnavn på West Mainland (Firth, Evie og Rendall) viser Sandnes’ (2003) norrøne navnedannelser minimum 69,9 % (etter mine kriterier) og maksimum 82,3 % (etter hennes metode). Den store diskrepansen mellom Marwicks anslag på 99 % og prosentene i min undersøkelse kan både sees i lys av hans utvalg

av navn (som oftest de mest norrøne) og vår forskjellige tolkningspraksis, da Marwick kun unntaksvis brydde seg om at norrøne lånord i skotsk også fungerte proprialt i nye navnedanninger. Diskrepansen i andelen norrøne navn mellom Sandnes' undersøkelse (69,9%) og min egen (36,6 %) skyldes to forhold; vi benytter ulike kriterier for navnedanning etter språklig opphav og vi finner en vesentlig høyere andel odel i hennes undersøkelsesområde (35,16 % i gjennomsnitt) enn på Westray (3,6 %).

(2) En del av navneinventaret gir indikasjoner på å ha blitt dannet og utviklet i et flerspråklig samfunn. Interferensen kan observeres så vel leksikalsk som morfosyntaktisk. Av innlånte skotske og skotsk-gæliske appellativer forekommer trolig *cru(e)*, *tuik*, *treabh*. Vi ser også at en rekke appellativer får endret donotasjon på øyene. Dette gjelder bl.a. *klettr/cleit*. 14 av navnene forekommer med invertert leddstilling, en arkaisk leddstilling i norrønt, men svært utbredt i Skottland, særlig 'Quoy-x'. To av disse navnene forekommer med den høyfrekvenete 'X of Y'-konstruksjonen, (jf. 'Bu of X'). Det er stor grad av korrelasjon mellom antall mulige norrøne kontra skotske appellativer for navnedanningen.

(3) Marwick har i likhet med skandinaviske navnegranskere forsøkt å utlede en navneleddskronologi og datering av gårdsnavn. Materialet av eldre bebyggelsesnavn derimot viser at hovedleddet i Westrays eldre (sekundære) bebyggelsesnavn ofte består av naturdenoterende ledd, noe som det også gjør på West Mainland: 69 navn (eller 40,1 %) på Westray imot 52 (eller 46 %) på West Mainland. Alle de vanlige gårdsnavnklassene er representert på Westray, med unntak av gårdsnavn på *setr/sætr* (31 totalt) og *staðir* (60 totalt). Fraværet av disse gruppene har sin naturlige forklaring i deres upassende karakteristiske trekk i forhold til landskapet; beliggende i høylandet og langt fra sjøen, noe som ingen deler av Westrays bebyggelse gjør. Samtidig ser vi at Orknøyenes mest frekvente navneledd, *quoy/kví*, også forekommer i det desidert høyeste antallet på både Westray (34 eller 20,3 %) og i West Mainland (9 eller 9,8 %). Årsaken til den høye forekomsten av dette elementet på Orknøyene, som kun finnes i beskjeden utstrekning i Norge, er at det fremdeles er produktivt og at det ofte tillegges en sekundær betydning ('undratt skatt'). Det sekundære betydningen gjør elementet vilkårlig, og det kan forekomme både som 'X-quoy', 'Quoy-x' og 'Quoy of X'. Det er særlig 'Quoy-x' som er spesielt produktiv med personnavn eller slektsnavn som utmerking.

(4) Det har vært hevdet at Orknøyene er et stereotyp navneområde der de fleste bebyggelsesnavn er direkte overført fra Norge (jf. Nicolaisen, 1987, s. 75–85). Hele 59 av de 172 (eller 34,3 %) av de eldre bebyggelsesnavnene har paralleller i Norge. Til tross for dette kan ikke alle navnene sies å være direkte overført. Dette gjelder spesielt i navn med naturdenoterende hovedledd der elementet passer med realia på Westray. Hele 27 navn av de 59 navnene faller inn i denne kategorien. Vi ser også at andelen paralleller og utbredelseområde er (i synkende rekkefølge): Rogaland (33), Hordaland (31), Møre og Romsdal (23), Sør Trøndelag (21) osv. I tillegg ser vi, slik situasjonen også er ellers på Orknøyene, at visse navnegrupper er høyfrekvente på Westray, mens de kun finnes i beskjeden utstrekning og oppviser langt mindre variasjon i utmerkingsleddet i Norge. Dette gjelder *bólstaðr* m (4 eks.), *quoy/kví* f (30 eks.) og *skáli* m (7 eks.), sistnevnte også brukt om høystatusgårder til forskjell fra

i Norge, med unntak av Gildeskål. 'Invertert leddstilling' er også, om ikke et stedeget mønster, så i hvertfall høyfrekvent på Orknøyene (21 eks. eller 13,1 %).

(5) Navneinventaret er ikke fast og uforanderlig, men i stadig endring. Nye navn kommer til mens andre går ut av bruk, blir glemte og dør ut. De skifter også betydninger, jf. navnebytte, navnedød etc.¹²² Navnedød eller navnetap er ikke et fenomen som kun inntreffer i gamle norske koloniområder, men er en utbredt og naturlig prosess overalt, og inntreffer i så vel norrøne som skotske navn på Orknøyene. Dette skjer til tross for at stedsnavn er monoreferensielle og at navn kan fungere godt uten at de blir forstått av folk i alminnelighet. Det ville være nyttesløst å forsøke å bevare samtlige navn, selv om f.eks. navneprosjektet som har vært utført med tilhørende CD-ROM og oppgaver à la denne o.l. kan bidra til å opplyse folk om navnetradisjoner i øysamfunnet. Det er en lang rekke faktorer som har virket inn på navnedøden: den generelle avfolkningen i middelalderen, liten andel odelsjord (3,6 %) til å sikre kontinuitet, kirkens sentralisering og sekularisering som førte til gårdenes kapeller fikk mindre rolle, overdragelsen av øyene til den skotske tronen (1469), "norns" død (før 1800?), bispegodsets oppløsning, konfiskering av land, ødeleggelse av eiendom som hevn for jakobitteropprøret (1746), diverse eierskifter, omlegginger i jordbruket (teigblanding; oppruting av eldre teiger osv.), endring av odelsreglene, stor migrasjon på De britiske øyer, endringer i næringsveiene og infrastruktur, fraflyttingens ødegårder etc. virket inn på navneinventaret. Hele 107 av de 172 (eller 62,2 %) eldre bebyggelsesnavnene er i dag helt eller delvis utdødd(!). Fåtalet av bebyggelsesnavn som kun er delvis borte, har dessuten gjennomgått en denotasjonsendring: (a) noen forekommer som teignavn eller ødegårdsnavn (b) enkelte er navn på villaer oppkalt etter eldre bebyggelser andre plasser på Westray eller (c) der kun det primære naturnavnet i nærheten av bebyggelsen som fortsatt er i bruk. Samtidig ser vi mange lån og særegenheter i materialet, noe som gjør orknøyske stedsnavn svært sammensatte og unike med en egen identitet.

Orknøyenes største forfatter, George MacKay Brown (1921–96), ble en gang spurt om hva en orknøyning er av herkomst. Hans svar (sitert her etter minne) kunne neppe være mer treffende, slik vi har sett, også for stedsnavnene på Westray — "a fine mixter-maxter!" — en fin blanding. Den store majoriteten av Westrays eldre bebyggelsesnavn, trolig omkring 40,7 %, er av usikker opprinnelse og det er disse navnene og kreolspråkene "norn" og skotsk vi bør beskjeftige oss med.

¹²² Jf. bl.a. NGIndl., s. 4; Hovda, 1944, s. 104; Olsen, 1978, s. 8; 1971, s. 15, 19).

Litteratur, kilder, forkortelser og symboler

Litteraturliste og forkortelser

- Andersen**, P.S. 1984, "Peter Andreas Munch and the beginning of Shetland place-name research", i Crawford, B.E. (red.), 1984, *Essays in Shetland history: Heiðursrit to T.M.Y. Manson 1904 9th February 1984*, The Shetland Times Ltd., Lerwick, s. 18–32.
- 1991: "When was regular taxation introduced?", i *Scandinavian journal of history* 16, No. 2, 1991, s. 73–83.
- Angus**, J.S. 1910, *Glossary of Shetland place-names: An etymological glossary of some place-names in Shetland*, T & J Manson, Lerwick.
- 1914: *A glossary of Shetland dialect*, Alexander Gardner, Paisley.
- Bach**, A. 1953, *Deutsche Namenkunde II: Die deutschen Ortsnamen* 1, Carl Winter, Heidelberg.
- Bailey**, P. 2007, *Orkney*, Pevensey Island Guides, Newton Abbot?
- Baldwin**, J.R. 2005, "Names around *Da Burn a Ham* and its catchment, Foula", i Gammeltoft *et al.* (red.) 2005: [...], s. 25–41.
- Balfour**, D. (red.) 1859, *Oppressions of the sixteenth century in the islands of Orkney and Zetland: from original documents*, Edinburgh.
- 1860, *Odal rights and feudal wrongs: A memorial for Orkney*, Edinburgh.
- Barclay**, R.S. (red.) 1962, *The court book of Orkney and Shetland 1612–1613*, W.R. Mackintosh, Kirkwall.
- Barnes**, M.P. 1991, "Reflections on the structure and the demise of Orkney and Shetland norn", i Ureland & Broderick (red.), 1991, *Language Contact in the British Isles*. [...]. Tübingen, s. 429–60.
- 1993a, "Norse in the British Isles", i *Viking revaluations: Viking society centenary symposium 14–15 May 1992* (red. A. Faulkes & R. Perkins 1993, Viking Society for Northern Research, University College London), s. 65–84.
- 1993b, "Towards an edition of the Scandinavian runic inscriptions of the British Isles—some thoughts", i *Twenty-eight papers presented to Hans Bekker-Nielsen on the occasion of his sixtieth birthday 28 april 1993* (red. H.F. Nielsen *et al.*, Odense), s. 21–36.
- 1994, *The runic inscriptions of Maeshowe, Orkney*, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Uppsala.
- 1998, *The Norn language of Orkney and Shetland*, The Shetland Times Ltd., Lerwick.
- 2000, "Norse and Norn", i Price, G. 2000, *Languages in Britain and Ireland*, Blackwell Publishers, Oxford, s. 171–83.
- & R.I. Page 2006, *The Scandinavian runic inscriptions of Britain*, Runrön 19, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Uppsala.
- Barrett**, J. & R. Moore 2001–, *Excavations at Quoygrew, Westray Orkney: Interim report 2001 [2002, 2003, 2004, Excavation summary 2005]*, Dept. of Archaeology, The King's University of York, York. Tilgjengelig fra: <<http://www.mcdonald.cam.ac.uk/projects/Quoygrew/interim.html>> [15.1.2008].
- Barry**, G. 1805, *The history of the Orkney Islands: in which is comprehended an account of their present as well as their ancient state : together with the advantages they possess for several branches of industry: and the means by which they may be improved*, printed for the author by D. Willison Craig's Close, and sold by Archibald Constable, Edinburgh. [se **Ben**, J.]
- Bonaa**, V. 2001, "Norse words in present-day Orcadian: An investigation into the knowledge and use of a selection of Norse words in present-day Orcadian English", [upublisert] hovedoppgave i engelsk, 2001 II, Universitetet i Bergen.

- Brand**, J. 1883, *A brief description of Orkney, Zetland, Pightland-Firth & Caithness*, [“reprinted verbatim from the original edition of 1701”], William Brown, Edinburgh.
- Brøgger**, A.W. 1930, *Den norske bosetningen på Shetland-Orknøyene: Studier og resultater*, A.W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo.
- Christensen**, V. & J. K. **Sørensen** 1972, *Stednavneforskning, 1. afgrænsning, terminologi, metode, datering*, Universitetsforlaget i København.
- Cleasby & Vigfusson** = **Cleasby**, R., G. **Vigfusson** [1874] & W. **Craigie** 1957, *An Icelandic-English Dictionary*. [2nd edn. with Supplement by Sir William Craigie], The Clarendon Press, Oxford. Tilgjengelig fra Northvegr <<http://www.northvegr.org/vigfusson/index002.php>> [15.8.2006].
- Clouston**, J.S. 1914, *Records of the earldom of Orkney, 1299–1644*, T & A Constable for The Scottish Record Society, Edinburgh. [se **REO**]
- 1927a, “The Orkney Bus”, i *POAS* V, (1926–7), s. 41–9.
- 1927b, *The Orkney Parishes*, The statistical account of Orkney, 1795–1798, W.R. Mackintosh, *The Orcadian* Office, Kirkwall.
- 1931, *Early Norse castles*, Kirkwall.
- 1932, *A history of Orkney*, W.R. Mackintosh, Kirkwall.
- Coates**, R. 2007, “Yell”, i *JSNS* 1, s. 1–12.
- Cooper**, J. 1989, *Anither pot o’ broth*, The Orkney View, Kirkwall.
- Coull**, J.R. 1966, “Population trends and structures on the island of Westray, Orkney”, i *Scottish Studies* 10, part I, s. 69–77.
- 2003, “Fishing”, i D. Omand (red.) 2003, *The Orkney book*, Birlinn, Edinburgh, s. 144–55.
- Cox**, R.A.V. 1989, “Questioning the value and validity of the term ‘hybrid’ in hebridean place-name study”, i *Nomina* XII (1988–9), s. 1–9.
- 2007, “The Norse element in Scottish place-names: syntax as a chronological marker”, i *JSNS* 1, s. 13–26.
- Crawford**, B.E. & T.M.Y. **Manson** (red.) 1984, *Essays in Shetland history: Heiðursrit to T.M.Y. Manson: 1904, 9th February, 1984*, The Shetland Times, Shetland.
- Crawford**, B.E. (red.) 1987, *Scandinavian Scotland*. (Studies in the Early History of Britain: Scotland in the Early Middle Ages, Vol. 2), Leicester University Press, Leicester.
- (red.) 1995, *Scandinavian settlement in Northern Britain: Thirteen studies of place-names in their historical context*, Leicester University Press, London – New York.
- “**Cultural heritage**”, 2008, *Orkney communities*, Westray, Orkney, “... the Queen o’ the Isles ...”, Westray Development Trust, “Westray words and phrases”. Tilgjengelig fra <<http://www.westray-orkney.co.uk/updates/culturalheritage.htm>> [15.1.2008].
- Dalen**, A. 1996, “Kru/kruvi – eit lånord i Nord-Trøndelag”, i *Mål i sikte: Studier i dialektologi tillagnade Lennart Elmevik*, Uppsala, s. 53–9.
- Davis**, G. 2007, *The Early English Settlement of Orkney and Shetland*. John Donald Publishers Ltd, Edinburgh.
- DIABAS** = dialektgeografisk databas, ledet av professor Lars-Erik Edlund 1984–, Umeå Universitet.
- Dietrichson**, L. 1906, *Monumenta Orcadica*, Alb. Cammermeyers Forlag, Kristiania.
- Dinneen**, P.S. 1996, *Foclóir Gaedilge agus Béarla: An Irish-English dictionary*. [Compiled and edited by Rev. Patrick S. Dineen, M.A.], Irish Texts Society, Dublin.
- DN** = *Diplomatarium Norvegicum* I–XXII. Lange, Chr. C.A. *et al.*, 1849–, Christiania/Kristiania/Oslo: Mallings/Kommisjonen for Diplomatarium Norvegicum, tilgjengelig fra Dokumentasjonsprosjektet, Universitetet i Oslo <http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html> [15.8.2006].
- Dorward**, D. 2001, *Scotland’s place-names*, the Mercat Press, Edinburgh.
- DOST** = the *Dictionary of the Older Scottish Tongue*, (se **SND**, **DSL**).
- DSL** = The Dictionary of the Scots Language. Består av elektroniske utgaver av de to større ordlistene over det skotske språk: the *Dictionary of the Older Scottish Tongue (DOST)* og the *Scottish National Dictionary (SND)*. (Består av: DOST, DOST Additions, SND (SND1), SND Supplement (1976), (SNDS), SND New Supplement (2005), (SNDS2)). Tilgjengelig fra DSL <<http://www.dsl.ac.uk/dsl/>> [1.8.2007].
- Edmondston**, T. 1866, *An etymological glossary of the Shetland and Orkney dialect*, Adam and Charles Black, Edinburgh.

- Ekwall**, E. 1969, "The celtic element", i *Introduction to the survey of english place-names*. Being the second part of the Introduction to the Survey of English Place-names. A. Mawer & F.M. Stenton (red.), the University Press. Reprint, (English Place-Name Society 1:1.), Cambridge, s. 14–54.
- EPNS = The English Place-Name Society**
- Fellows-Jensen**, G. 1984, "Viking settlements in the Northern and Western Isles – the place-name evidence as seen from Denmark and the Danelaw", i Fenton, A. & H. Pálsson 1984, *The Northern and Western Isles in the viking world: Survival, continuity and change*, John Donald Publishers Ltd., Edinburgh, s. 147–68.
- 2001, "In the steps of the Vikings", i J. Graham-Campbell, R. Hall, J. Jesch og D. Parsons (red.) 2001, *Vikings and the Danelaw: Selected papers from the proceedings of the thirteenth viking congress, Nottingham and York, 21–30 August 1997*, Oxbow, Oxford, s. 281–8.
- 2004, "2. opponent, Fra Starafjall til Starling Hill: Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene. Doktordisputas ved NTNU – Trondheim 3. mai 2003", [2. Opposition. Berit Sandnes, From Starafjall ...], *Namn og nemne* 20/21, s. 40–5.
- Fenton**, A. 1997, *The Northern Isles: Orkney and Shetland*, Tuckwell Press, Edinburgh.
- Fereday**, R.P. 1980, *Orkney feuds and the '45*, Kirkwall Grammar School, Kirkwall.
- 1990, *The Orkney Balfours 1747–99: Trenaby and Elwick*, [Tempvs Reparatum monographs series, J.W. Hedges (red.)], Tempus Reparatum, Oxford.
- Field**, J. 1973, *English field-names: A dictionary*, Gale Research Co, Detroit.
- 1993, *A history of english field-names*, Longman, London and New York.
- Forte**, A., R. Oram & F. Pedersen 2005, *Viking empires*, University Press, Cambridge.
- Friis**, P.C. 1632, *Norriges oc omliggende øers sandfærdige bescriffuelse: Indholdendis huis vært er at vide, baade om landsens oc indbyggernis leilighed oc vilkor, saa vel i forðum tid, som nui vore dage / korteligen tilsammen fattit aff Peder Claussøn*, Hos Melchior Martzan: paa Moltken Bogførers Bekostning, Københaffn.
- Fritzner** = **Fritzner**, J. 1883–96, *Ordbog over det gamle norske sprog* (3 bd.) [2. Utg.], Den Norske Forlagsforening, Kristiania, Dokumentasjonsprosjektet, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: <<http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi?appid=86&tabid=1275>> [16.8.2006].
- Gammeltoft**, P. 2000, "Om brugen af gammelnorsk bólstaðr i Norge og Nordatlanten", i Sandnes, B. et al. (red.), *Oluf Rygh: Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999*. NORNA-rapporter 70 B, Uppsala, s. 77–94.
- 2001, *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area*, C.A. Reitzels Forlag A/S, København.
- , C. Hough & D. Waugh (red.) 2005, *Cultural contacts in the North Atlantic region: The evidence of names*, NORNA, SPNS, SNSBI, Edinburgh.
- , & B. Jørgensen (red.) 2006, *Names through the Looking-Glass, festschrift in honour of Gillian Fellows-Jensen July 5th 2006, navnestudier udgivet af Afdeling for Navneforskning 39*, C.A. Reitzels Forlag, København.
- Gibbon**, S.J. 2006, "The origins of the early development of the parochial dystem in the Orkney Earldom", PhD thesis, 2005, Open University, Milton Keynes [Microfiche].
- 2007: "Medieval parish formation in Orkney", i Smith, B.B., S. Taylor & G. Williams (red.) 2007, *West over sea: Studies in Scandinavian sea-borne expansion and settlement before 1300*, Brill, Leiden – Boston, s. 235–50.
- Graham-Campbell**, J. & C.E. Batey 2001, *Vikings in Scotland: An archaeological survey*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- 2006, "Some reflections on the distribution and significance of Norse place-names in northern Scotland", i Gammeltoft & Jørgensen, s. 94–118.
- Hall**, J.R.C. 2000, *A concise Anglo-Saxon dictionary*, with supplement by H.D. Meritt, Medieval Academy Reprints for Teaching, 14, University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London.
- Hansen**, Å.K. (se også Wagner nedenfor) 1996, "Navneforskning og nasjonsbygging. 1800-tallets forskning på nordiske språkminner i Normandie", i Schmidt, T. (red.) 1996, *Norsk Stadnamnarkiv 75 år 1921–1996*, årsmelding 1995, Avdeling for namnegransking, Oslo, s. 61–70.
- 1998: *Språkkontakt i et gammelt koloniområde*. En studie av normanner-befolkningens stedsnavn, med særlig vekt på navnegruppa *-tuit*. Avhandling til dr.art.-graden. Nordisk Institutt. Universitetet i Bergen.

- Harsson**, M. 2002, “Gardsnamn som kjelde i bygdehistoria”, i Sprauten, K. (red.) 2002, *Å kallast med sitt rette namn: Person- og stadnamn i lokalhistoria*, Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo, s. 138–71.
- Historia Norvegiae**. 1. 1950. Den eldste Noregs-historia frå latin ved H. Koht / Med tillegg: Meldingane fra Noreg hos Adam af Bremen – 2. utg., *Den Eldste Noregs-Historia*, 1921, bd. IVb overs. H. Koht, Det Norske Samlaget (Landsmålslaget), Oslo. 2. 1990 [1969], *Norges historie, Historien om de gamle norske kongene, Danenes ferd til Jerusalem*, overs. og kommentert av A. Salvesen, Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo. 3. *Historia Norvegie*. Edited by I. Ekrem and L.B. Mortensen; translated by P. Fisher, 2003, Museum Tusculanum Press, København.
- HMSO = Historical Monuments of Scotland**
- Hoad**, T.F. (red.) 1996, *The concise Oxford dictionary of English etymology*, Oxford University Press, Oxford.
- Hoff**, I., M. **Oftedal** & L. **Ekre** (red.) 1978, *Frå hav til hei: Heidersskrift til Per Hovda på 70-årsdagen 17. oktober 1978*, Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø.
- Holmberg**, B. 2005, (Rec.), “Sandnes, B. 2003, *Fra Starafjall til Starling Hill: Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene*”, i *Namn och bygd* 93, s. 176–8.
- Hovda**, P. 1944, *Stadnamn frå sjøen i Austre-Ryfylke*. Særtrykk av Maal og Minne 1.–2. hefte 1944. Det Mallingske Boktrykkeri, s. 1–115.
- 1961, *Norske fiskeméd landsoversyn og to gamle médbøker*, Universitetsforlaget, Oslo & Bergen.
- 1966, *Norske elvenamn*, Oslo & Bergen.
- Hægstad**, M. 1900, *Hildinakvadet: Med utgreiding um det norske maal paa Shetland i eldre tid*. Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1900. No. 2, [i *Gamle norske maalføre*] i kommission hos Jacob Dybwad, Grøndahl & Søns Bogtrykkeri, Christiania, s. 99–106.
- Imsen**, S. 1999, “Public life in Shetland and Orkney c.1300 – 1550”, i *New Orkney antiquarian journal.*, vol. 1, Orkney Heritage in association with Orkney Archaeological Trust, Kirkwall, s. 53–65.
- & H. **Winge** 2001, *Norsk historisk leksikon kultur og samfunn ca. 1500 – ca. 1800*. 2. utg., 2. oppl., Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Indrebø**, G. 1938, “Norsk stadnamngransking”, i *Namn och Bygd*, 26, s. 103–23.
- Jacobsen**, M.A. & C. **Matras** 1961, *Føroysk-donsk orðabók: Færøsk-dansk ordbog*, 2. útgáva, nógv broytt og økt. Latið úr hondum hevur, Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn.
- 1974, *Føroysk-donsk orðabók: Færøsk-dansk ordbog*. Eykabind Supplementsbind. Latið úr hondum hevur Jóhan Hendrik W. Poulsen, Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn.
- Jakobsen**, J. 1886–91, *Færøsk anthologi*, 2 bd., Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København.
- 1896, *Shetland og shetlænderne*, København.
- 1897a, *The dialect and place names of Shetland: Two popular lectures*, T. & J. Manson, Lerwick.
- 1897b, *Det norrøne sprog på Shetland*, Vilhelm Prior, København.
- 1901, “Shetlandsøernes Stednavne”, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, II række, 16, s. 55–258.
- 1908–21, *Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland*, Vilhelm Prior(s Kgl. Hofboghandel), København (overs. av A. Horsbøl 1928–32, *An Etymological Dictionary of the Norn Language in Shetland*, David Nutt (A.G. Berry), London). [se **ShetN**].
- 1911, “Nordiske minder, især sproglige, på Orknøerne”, i [*Festskrift til H.F. Feilberg fra nordiske sprog- og folkeminddeforskere på 80 års dagen den 6. august 1911*] *Maal og Minne*, Bymaalslaget, Kristiania, s. 318–47.
- 1922, “Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland med indledende bemærkninger om elvenavne på Island, Færøerne og Orknøerne”, i *Namn och Bygd*, 10, s. 20–54.
- 1926, *Old Shetlandic dialect and place-names of Shetland*, 2nd edition, Lerwick.
- 1957, “Nøkur orð um Hetlands søgu”, i *Varðin* 32, Felagið Varðin, Tórshavn, s. 32–57.
- [1936] 1993, *The place-names of Shetland*, [Vilhelm Prior, København/David Nutt, London], opptrykk The Orcadian Ltd., Kirkwall.
- Johnston**, A.W. & A. **Johnston** 1908–42, *Old-lore miscellany of Orkney, Shetland, Caithness and Sutherland*, Viking Society For Northern Research, University of London. [se “**Sas.**”, under “Trykte kilder” nedenfor]

- JSD I–IV** = **Jamieson, J., J. Longmuir & D. Donaldson** [1887] 1966, *An etymological dictionary of the Scottish language* / by J. Jamieson. – A new ed., carefully rev. and collated, 4 bd., AMS Press, New York.
- JSNS** = *The Journal of Scottish Name Studies*, 1–, 2007–, Clann Tuirc, Tigh a’ Mhaide, Ceann Drochaid, Perthshire.
- Killick, J.** 1986, “How dead is Orkney Norn?”, reaserch notes for a BA Dissertation. [Orkney Room, Orkney Library / moo08923OR].
- 1987, “How dead is Orkney Norn?”, i *English today*, Cambridge, s. 24–6.
- KLNM I–XXII** = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder: Fra vikingtid til reformasjonstid*, bd. I–XXII, 1956–78, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Lamb, G.** 1981, *Orkney surnames*, Paul Harris Publishing, Edinburgh.
- 1992, *Naggles o Piapittem: The placenames of Sanday*, Byrgisey [Birsay], Orkney.
- 1993, *Testimony of the Orkneyingar*, Byrgisey [Birsay], Orkney.
- 2003a, *Orkney family names*, Bellavista, Kirkwall.
- 2003b, “The Orkney tongue”, i Omand, D. (red.) 2003, *The Orkney book*, Birlinn, Edinburgh, s. 248–56.
- 2004, *Orcadiana: Pen portraits of the past*, Bellavista Publications, Kirkwall.
- 2006: *The place-names of South Ronaldsay and Burray*, Kirkwall.
- Lamb, R.G.** 1980, *Iron Age promontory forts in the Northern Isles*, B.A.R. British Series 79, 1980, Oxford.
- 1981, “The Hall of Haflidi”, i *Orcadian*, 23 July 1981.
- 1983, *The archaeological sites and monuments of Scotland, 19. Papa Westray and Westray* (with adjacent small islands) Orkney Islands Area, RCAHMS, Edinburgh. [se **RCAHMS, 1983**]
- Landnámabók** = 1. *Sagan Landnama um fyrstu bygging Islands af Nordmønnum*, 1969, Bokautgafan Fornrit, Reykjavík [1688, Skalholltae]. 2. *Landnámsboken: Beretningen om landnåmet på Island ca. 870–930* [etter Sturla Þorðarson], innledning og noter av H. Pálsson, oversatt av L.K. Schei, Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for sprog og litteratur, Oslo.
- Lárusson, Ó.** 1939, “Island”, i *NK V*, s. 60–75.
- Lárusson, M.M.** 1962, “Hreppr”, i *KLNM VII*, sp. 17–22.
- LAS** = *Linguistic Atlas of Scotland*, Vol. III Phonology, J.Y. Mather & H.H. Speitel (red.) 1986, Croom Helm, London, Sydney & Dover, New Hampshire.
- Lassure, C.** 2007, “The *cleitean* of the St. Kilda archipelago in the Outer Hebrides, Scotland”. Tilgjengelig fra: <http://www.pierreseche.com/cleitean_of_saint-kilda.htm> [15.4.2008].
- Leather, D.** 2006, *Westray flagstone: Guide to the geology of an island*, Westray Heritage Trust.
- Lind, E.H.** 1915, *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*, Lundequistiska bokhandeln, Uppsala – Leipzig.
- 1921, *Norsk isländska personbinamn från medeltiden*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Low, G.** 1978 [1879], *A tour through the islands of Orkney and Schetland: containing hints relative to their ancient modern and natural history collected in 1774 / Georg Low ; with illustrations from drawing by the author ; and with an introduction by John Hunter*, Melven Press, Inverness.
- 1915, “A tour through the North Isles of Orkney in 1778”, i *Old-Lore Miscellany* 8, s. 131–53.
- 2001, *History of Orkney*, edited by O.D. Cuthbert, The Orcadian Limited, Kirkwall.
- Lowe, C.E.** 1987, “Early ecclesiastical sites in the Northern Isles and Isle of Man: An archeological field survey”, 2 vols, unpublished PhD thesis, Durham University.
- 1990, “St Boniface Church (Papa Westray parish), broch, cliff section, farm, mound”, i *Discovery and Excavation, Scotland* [DES], s. 45–7.
- *et al.* 1998, *Coastal erosion and the archaeological assessment of an eroding shoreline at St. Boniface Church, Papa Westray, Orkney*, Historic Scotland, Edinburgh.
- MacDonald, I.** 2006, *On holy ground: A guide to the ecclesiastical sites of Westray and Papa Westray*, Seabridge, Westray.
- Mackenzie, J.B.** 1904, “Antiquities and old customs in St. Kilda, compiled from notes by the Rev. Neil Mackenzie, Minister of St. Kilda, 1829–43”, i *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland* 39, s. 397–402.

- Marstrander**, C.J.S. 1932a, “Det norske landnám på Man”, i *Historisk tidsskrift for sprogvidenskap* VI, s. 40–356.
- 1932b, “Remarks on the place-names of the Isle of Man”, i *Tidsskrift for sprogvidenskap* VII, s. 287–334.
- 1937, “Treen og keeill: Et førnorsk jorddelingsprinsipp på de britiske øyene”, i *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 8, Oslo, s. 287–500.
- Marwick**, H. 1921, “Notes on weather words in the Orkney dialect”, i *Old-Lore Miscellany* I, s. 23–33.
- [1923a] 1995a, “Antiquarian notes on Sanday”, [i *POAS* I (1922–3), s. 21–9] i *Selected papers*, Vol. 1, opptrykk Brinnoven, Livingston, s. 53–66.
- 1923b, “The place-names of North Ronaldsay”, i *POAS* I (1922–3), s. 53–64.
- 1923c, “Celtic place-names in Orkney”, i *PSAS* LVII (1923), s. 251–65, tilgjengelig fra: <http://ads.ahds.ac.uk/catalogue/adsdata/PSAS_2002/pdf/vol_057/57_251_265.pdf> [15.8.2006].
- 1924, “Antiquarian notes on Rousay”, i *POAS* II (1923–4), s. 15–21.
- 1925, “Antiquarian notes on Papa Westray”, i *POAS* III (1924–5), s. 31–48.
- [1927] 1995b, “Antiquarian notes on Stronsay”, [i *POAS* V (1926–7), s. 61–84] i *Selected papers*, Vol. 1, opptrykk Brinnoven, Livingston, s. 97–130.
- 1929, *The Orkney Norn*, Oxford University Press, Oxford.
- [1931c] 1995c, “Orkney farm-name studies”, [i *POAS* IX (1930–1), s. 25–34] i *Selected papers*, Vol. 1, opptrykk Brinnoven, Livingston, s. 37–52.
- 1935, “Leidang in the west”, i *POAS* XIII (1934–5), 15–29.
- 1947, *The place-names of Rousay*, W.R. Mackintosh, Kirkwall.
- 1949, “Naval defence in Norse Scotland”, i *SHR* XXVIII (1949), s. 1–11.
- 1951, *Orkney*, Hale, London.
- 1952, *Orkney farm-names*, W. R. Mackintosh, Kirkwall. [se **OFN**]
- 1964, “Dr. Jakob Jakobsen”, i *Fróðskaparrit* 13, s. 14–7.
- 1970, *The place-names of Birsay*, redigert av W.F.H. Nicolaisen 1970, Aberdeen University Press, Aberdeen.
- Matras**, C. 1932, *Stednavne paa de færøske Nordøuroyar*, i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab, 1932, III. Række, 22. Bind, H.H. Thieles Bogtrykkeri, København.
- 1957, “”, i , s. 7–21.
- Melchers**, G. 1994, “Shetland, Orkney och Caithness – tre skandinaviske utposter”, i L.-E. Edlund (red.), *Kulturgränser – myt eller verklighet?*, DIABAS 4, s. 329–43.
- Moseng**, O.G., E. **Opsahl**, G.I. **Pettersen** & E. **Sandmo** 1999, *Norsk historie 750–1537 I*, Tano Aschehoug, Oslo.
- Munch**, P.A. 1839, “Geografiske og historiske Notitser om Orknøerne og Hetland”, i *Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie*, bd. VI, Christiania, s. 79–133, s. 475–524.
- 1852, “Erindringer fra Orknøerne”, [i *Norsk folkekalender* 1853, s. 8–34], opptrykt i: *Samlede afhandlinger* [...], utg. av G. Storm III. 1851–1856, Cammermeyer, Christiania, s. 52–79.
- 1853, “Geografiske oplysninger om de i sagaerne forekommende skotske og irske stedsnavne”, [i *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, (1852), (1. del av avhandlingen)], opptrykt i: *Samlede afhandlinger* [...], utg. av G. Storm III. 1851–1856, Cammermeyer, Christiania, København, s. 44–103.
- & G. **Storm** 1875, *Samlede afhandlinger: Udgivne efter offentlig foranstaltning af Dr. Gustav Storm, III, 1851–1856*. [Opprinnelig trykket i *Annaler for nordisk oldkyndighed og historie*, bd. 17] Forlagt af Alb. Cammermeyer, Trygt hos A.W. Brøgger, Christiania.
- NEL** = Veka, O. 2001, *Norsk etternamnleksikon: Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- NEO** = Torp, A. 1963, *Nynorsk etymologisk ordbok*, Uforandret opptrykk, Det Mallingske Boktrykkeri 1919, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Kristiania/Oslo.
- New Orkney Antiquarian Journal*, Orkney Heritage in association with Orkney Archaeological Trust, Kirkwall, 1999–.
- NG** = Rygh, O. *et al.* (red.) 1897–1924, *Norske gaardnavne*, bd. I–XVIII, *Fællesregister* ved

- A. Kjær, Oslo 1936. I versjonen fra 1999 er det mulig å søke i bind 1–17. Disse bindene omfatter alle de moderne fylkene uten Finnmark], Dokumentasjonsprosjektet, Universitetet i Oslo. [også med engelsk søkegrensesnitt.] Tilgjengelig fra: <http://www.dokpro.uio.no/rygh_ng/rygh_felt.html> [15.8.2006].
- NGInndl.** = Rygh, O. 1898, *Norske gaardnavne: Forord og indledning*, W.C. Fabritius & Sønners Bogtrykkeri, Kristiania.
- **Inndl.** = *Norske gaardnavne: Forord og indledning*, O. Rygh 1898).
- **I** = Østfold fylke (bd. I, *Smaalenes amt*, O. Rygh (red.) 1897).
- **II** = Akershus fylke og Oslo fylke (bd. II, *Akershus amt*, O. Rygh (red.) 1898).
- **III** = Hedemark fylke (bd. III, *Hedemarkens amt*, O. Rygh (red.) 1900).
- **IV₁** = Oppland fylke (bd. IV₁, *Kristians amt*, Første Halvdel, O. Rygh (red.) 1900).
- **IV₂** = Oppland fylke (bd. IV₂, *Kristians amt*, Anden Halvdel, A. Kjær (red.) 1902).
- **V** = Buskerud fylke (bd. V, *Buskeruds amt*, H. Falk (red.) 1909).
- **VI** = Vestfold fylke (bd. VI, *Jarlsberg og Larviks amt*, A. Kjær (red.) 1907).
- **VII** = Telemark fylke (bd. VII, *Bratsberg amt*, A. Kjær (red.) 1914).
- **VIII** = Aust-Agder fylke (bd. VIII, *Nedenes amt*, A.B. Larsen (red.) 1905).
- **IX** = Vest-Agder fylke (bd. IX, *Lister og Mandal amt*, A. Kjær (red.) 1912).
- **X** = Rogaland fylke (bd. X, *Stavanger amt*, M. Olsen (red.) 1915).
- **XI** = Hordaland fylke (bd. XI, *Søndre Bergenhus amt*, M. Olsen (red.) 1910).
- **XII** = Sogn og Fjordane fylke (bd. XII, *Nordre Bergenhus amt*, A. Kjær (red.) 1919).
- **XIII** = Møre og Romsdal fylke (bd. XIII, *Romsdal amt*, K. Rygh (red.) 1908).
- **XIV** = Sør-Trøndelag fylke (bd. XIV, *Søndre Trondhjems amt*, K. Rygh (red.) 1901).
- **XV** = Nord-Trøndelag fylke (bd. XV, *Nordre Trondhjems amt*, K. Rygh (red.) 1903).
- **XVI** = Nordland fylke (bd. XVI, *Nordlands amt*, K. Rygh (red.) 1905).
- **XVII** = Troms fylke (bd. XVII, *Tromsø amt*, K. Rygh (red.) 1905).
- **XVIII** = Finnmark fylke (bd. XVIII, *Finmarkens amt*, J. Quigstad & M. Olsen (red.) 1924).
- **Fælles.** = *Norske gaardnavne: Fællesregister*, A. Kjær 1936.
- Nicolaisen**, W.F.H. 1969, “Norse settlement in the Northern and Western Isles”, i *Scottish Historical Review* 48, s. 6–17.
- 1980, “Early Scandinavian naming in the Western and Northern Isles”, i *Northern Scotland* 3, (1979–80), s. 105–21.
- 1987, “Imitation and innovation in the Scandinavian place-names of the Northern Isles of Scotland”, i *Nomina* XI, s. 75–85.
- 1989, “Place-name maps – how reliable are they?”, i *Studia Onomastica* (Festskrift til Thorsten Anderson). L. Peterson & S. Strandberg (red.), Stockholm, s. 261–8.
- 1991, “Scottish analogues of Scandinavian place-names”, i Albøge, G. et al. (red.), *Analogi i navngivning, NORNA-rapporter* 45, Uppsala, s. 147–55.
- 2001, *Scottish place-names: Their study and significance*, John Donald, Birmingham.
- 2004, “1. opponent, Fra Starafjall til Starling Hill: Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene. Doktordisputas ved NTNU – Trondheim 3. mai 2003”, [1. Opposition. Berit Sandnes, From Starafjall ...], *Namn og nemne* 20/21, s. 37–40.
- NK V** = Olsen, M. (red.) 1939, *Nordisk kultur*, V, *Stedsnavn*, Aschehoug & Co.s Forlag, Stockholm – København – Oslo.
- NORNA** = Nordiska samarbetskommittén för namnforskning.
- NORNA-Rapporter 17**, *Ortnamn i språkkontakt*, Handlingar från NORNA:s sjätte symposium i Uppsala 5–7 maj 1978, T. Andersson, E. Brylla & A. Rostvik (red.) 1980, Uppsala.
- NorrO** = Heggstad, L., F. Hødnebø & E. Simensen 1997, *Norrøn ordbok*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- NOWELE** = *North-Western European language evolution*, 1–, 1983–, Odense.
- NRG** = Faarlund, J.T., S. Lie & K.I. Vannebo 2006 [1997], *Norsk referansegrammatikk*. 4. opplag. Oslo: Universitetsforlaget.
- NSL** = Sandnes, J. & O. Stemshaug (red.) 1997, *Norsk stadnamnleksikon*, 4. utg., Det Norske Samlaget, Oslo.
- OED** = *Oxford English Dictionary (Online)*, tilgjengelig fra: <<http://dictionary.oed.com>> [1.1.2008].

- Olsen**, M. 1915, *Hedenske kultminder i norske stedsnavne* 1. (Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-filos. Klasse 1914. No. 4), Jacob Dybwad, Kristiania.
- 1932, “Orknø-norn og norrøn diktning på Orknøerne”, i *Maal og Minne*, s. 137–53.
- (red.) 1939, “Norge”, i *NK V*, s. 5–52.
- *et al.* (red.) 1941–, *Norges innskrifter med de yngre runer* I–VI, Oslo.
- 1953, “Orknøske gårdnavne”, (Rec.), “Marwick, H. 1952, *Orkney farm-names* [...]”, i *Maal og Minne*, s. 109–23.
- [1934] 1971, *Hvad våre stedsnavn lærer oss*, [Stenersen, Oslo], Universitetsforlaget, Oslo.
- [1926] 1978, *Ættegård og helligdom*, Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst, Institutt for sammenlignende kulturforskning, Serie A: Forelesninger IXa, Leipzig – Paris – London – Cambridge, Mass., H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.
- Olson**, D. 1983, “Norse settlement in the Hebrides: An interdisciplinary study”, [upubliseret] hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- ONC** = **Hanks**, P., **F. Hodges**, **A.D. Mills** og **A. Room** 2002, *The Oxford names companion*, Oxford University Press, Oxford.
- “Orkney Islands”, 1885**: “A historical perspective, drawn from the *Ordnance Gazetteer of Scotland: A Survey of Scottish Topography, Statistical, Biographical and Historical*, edited by Francis H. Groome and originally published in parts by Thomas C. Jack, Grange Publishing Works, Edinburgh between 1882 and 1885. The Editors of the Gazetteer for Scotland, 2002–2008”. Tilgjengelig fra <<http://www.geo.ed.ac.uk/scotgaz/features/featurehistory1763.html>> [15.1.2008].
- OrknN** = Marwick, H. 1929, *The Orkney Norn*.
- OrknS** = 1. *Orkneyinga saga*. Utg. av F. Guðmundsson (red.), bd. XXXIV, utgitt 1965, Íslenzk Fornrit, Reykjavík. 2. Unormalisert utgave, sitert etter H. Marwick 1952. 3. *Orknøyingasoga*, Norrøne bokverk, nr. 25, overs. G. Indrebø, 1929, Det Norske Samlaget, Oslo. 4. *Orknøyingenes saga*, overs. A. Holtsmark, 1970, Thorleif Dahls Kulturbibliotek, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.
- Owen**, O.A. 1993, “Tuquoy, Westray, Orkney”, i Batey, C., J. Jesch & C.D. Morris (red.) 1993, *The viking age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, s. 318–39.
- Pálsson**, H. 1999, “Aspects of Norse names in the Western Isles”, i *Northern Studies* 31 (1996), s. 7–24.
- Peterkin**, A. 1822–, *Notes on Orkney and Shetland* : illustrative of the history, antiquities, scenery, and customs of these islands, printed by John Moir, for Macredie, Skelly, and Company, Edinburgh.
- Petersen**, J. 1953, (Rec.), “Marwick, H. 1952, *Orkney farm-names* [...]”, i *Stavanger Aftenblad*, publisert 12.3.1953, gjengitt på engelsk i *The Orcadian* 2.4.1953, tilgjengelig fra: <<http://www.orcadian.co.uk/fromfiles/paststories/1953/farmnames.htm>> [15.8.2006].
- POAS** = Proceedings of the Orkney Antiquarian Society.
- PSAS** = Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland.
- Price**, G. (red.) 2000a, *Languages in Britain & Ireland*, Blackwell Publishers, Oxford.
- 2000b, “Pictish”, i Price, G. (red.) 2000, *Languages in Britain & Ireland*, Blackwell Publishers, Oxford, s. 127–31.
- Pulsiano**, P. & **K Wolf** (red.) 1992, *Medieval Scandinavia: An encyclopedia*, Garland, New York.
- RCAHMS** = The Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland, 54 Melville Street, Edinburgh.
- RCAHMS, 1946**, *Twelfth report with an inventory of the ancient monuments of Orkney and Shetland, vol. I, introduction*, HMSO, Edinburgh.
- 1946b, *Twelfth report with an inventory of the ancient monuments of Orkney and Shetland, vol. II, Orkney* (1946), HMSO, Edinburgh.
- RCAHMS, 1983**, [= Lamb, R.G. 1983,] *Papa Westray and Westray (with adjacent small islands), Orkney Islands area: an archaeological survey*, RCAHMS, Edinburgh.
- Rekdal**, J.E. 1987, “Den nordiske innflytelse på irsk og skotsk-gælisk språk, særlig i ordforråd og stedsnavn”, i *Maal og Minne*, Hefte 1–2, Det Norske Samlaget, Oslo, s. 39–50.
- Rendall**, J. 2002, *A jar of seed-corn: Portrait of an island farm*, The Orcadian Limited, Kirkwall.
- Ross**, D. 2001, *Scottish place-names*, Birlinn, Edinburgh.

- Ross**, H. 1895, *Norsk ordbog: Tillæg til «Norsk Ordbog» af Ivar Aasen*, Cammermeyer, Christiania/Oslo.
- Rygh**, O. 1897–1936, *Norske gaardnavne*. Bd 1–18, Fællesregister, Kristiania/Oslo. [se NG ovenfor]
— 1901, *Gamle personnavne i norske stedsnavne*, W.C. Fabritius & Sønner A/S, Kristiania.
- RSE** = The Royal Society of Edinburgh.
- RSE 2007** = “The Vikings and Scotland – Impact and Influence”, report of a conference organised by The Royal Society of Edinburgh 20–22 September 2006, tilgjengelig fra: <http://www.royalsoced.org.uk/events/reports/2005-2006/the_vikings_in_scotland.pdf> [14.3.2007].
- Sandnes**, B. 1996, “Bimbister og Brae of Bilinga: En studie av norrøne stedsnavn i et språkkontaktområde, Harray på Orknøyene”, [upublisert] hovedoppgave i nordisk språk, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- 1997a, “The Bu of Orphir, Burn of Gueth—a Gaelic pattern in Orkney place-names?”, i *Northern Studies* 32, s. 125–9.
- 1997b, “Teignavn som forskningsobjekt: Problemer og perspektiver”, i *Namn og nemne* 14, Alvheim og Eide, Øvre Eiker, s. 59–68.
- 1998, “Stedsnavn av norrønt opphav på Orknøyene”, i *Namn och Bygd*, Tidsskrift för nordisk ortnamnforskning, T. Andersson (red.), årg. 86, 1998, Kungl. Gustav Adolfs Akademien Uppsala, s. 41–63.
- 1999, “Place-names in Orkney as evidence for language contact”, i *Northern Studies* 34, s. 23–34.
- 2000, “Språkkontakt i stedsnavn – eksempler fra Orknøyene”, i *Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11.–12. mai 2000, namn gjennom 2000 år – namn i år 2000*. K. Bakken & Å. Wetås (red.), Seksjon for navnegransking, Universitetet i Oslo, s. 123–35.
- 2002, “Integrasjon av lånenavn”, i Ainiåla, T. & P. Slotte (red.) 2002, *Avgrænsning av namnkategorier*, rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001, Tallinn, s. 149–62.
- 2003, *Fra Starafjall til Starling Hill: Dannelselse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene*. [From Starafjall to Starling Hill: The coining and development of Norse placenames in the Orkney Islands.] Avhandling (dr.art.) – Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU, Trondheim, 392 s. Tilgjengelig fra: <<http://www.diva-portal.org/ntnu/theses/abstract.xsql?dbid=523>> [15.7.2007].
- 2004a, “Fra Starafjall til Starling Hill: Dannelselse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene”, doktordisputas ved NTNU, i *Namn og nemne* 20/21, s. 31–52.
- 2004b, “Personnavn i kontakt i de skandinaviske vikingetidskoloniene”, i *Studia anthroponymica Scandinavica* 22, s. 43–58.
- 2005a, “Fra norn til skotsk: Det norrøne språkets skjebne på Vesterhavsoyene ca. 1300–1750”, i Imsen, S. (red.), *Grenser og grannelag i Nordens historie*, Cappelen, Oslo, s. 163–75.
- 2005b, “What is Norse, what is Scots in Orkney place-names?”, i Gammeltoft, P., C. Hough & D.J. Waugh (red.) 2005, *Cultural contacts in the North Atlantic region: The evidence of names*, The Shetland Times Ltd, Lerwick, s. 173–80.
- 2006a, “Stol ved veien og spekk i dalen? Endringer i stedsnavn og annet språklig materiale”, i *Namn och bygd* 94, s. 71–85.
- 2006b, “Toponyms as settlement names – of no relevance in settlement history?”, i Gammeltoft, P. & B. Jørgensen (red.) 2006, [...], s. 230–50.
- 2007, “Old Norse and Scots in Orkney: Place-name evidence”, i *Nowele* 50/51, twenty-fifth anniversary volume, proceedings of the international symposium on Language History and Language Contact on the North-Sea Littoral held in the University of Southern Denmark at Odense on 4–5 November, 2004, University Press of Southern Denmark.
- Sandnes**, J. 1973, “Datering av navneklasser ved landskyld-metoden”, i *Maal og Minne*, 1–2, s. 12–28.
- “**Saxon**”, 2008, *Encyclopædia Britannica*. [Online]. Encyclopædia Britannica Online. Tilgjengelig fra: <<http://www.britannica.com/eb/article-9065977/Saxon>> [15.1.2008].
- Schei**, L.K. & G. **Moberg** 1985, *The Orkney story*, B.T. Batsford Ltd., London.
- & G. **Moberg** 2000, *The islands of Orkney*, Colin Baxter Photography Ltd, Granton-on-Spey.
- 1998: “Huseby- og Holland-gårdene på Orknøyene”, i *Historisk tidsskrift*, bd. 77, nr. 3, s. 336–44.

- Schmidt**, T. 1981, *Fagordliste for norsk namnegransking*, Universitetet i Oslo, Institutt for namnegransking, Oslo.
- 1985, “Om bruk og betydning av gno. *mið-* og *meðal-* i norske gårdsnavn”, i Hallberg, G. *et al.* (red.), *Nionde nordiska namnkongressen Lund 4 – 8 augusti 1985*, NORNA-rapporter 34 (1987), Uppsala, s. 317–45.
- 1994, “Vikingetidas by- og bø-gårder på Vestlandet i Norge”, i Fellows-Jensen, G. & B. Holmberg, *Vikingetidens sted- og personnavne*, NORNA-rapporter 34, s. 89–112.
- 2000, *Norske gårdsnavn på -by og -bø med personnavnforledd*, Del 1 og 2, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- 2002, (Rec.), “Gammeltoft, P. 2001, *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area*. Copenhagen 2001 (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning. Nr. 38)”, i *Nytt om namn* 36, s. 60–2.
- 2003, (Rec.), “Gammeltoft, P. 2001, [...]”, i *Amsterdamer Beiträge zur Älteren Germanistik*, Band 58, Amsterdam – New York, s. 270–3.
- Scott**, D. 1969, Replicated from an article in “The Orcadian” of 30 January 1969. Tilgjengelig fra: <http://www.orkneybalfours.atfreeweb.com/HTM/david_scott's_article.htm> [27.5.2007].
- Seip**, D.A. 1955, *Norsk språkhistorie til omkring 1370*, 2. utg., Aschehoug Forlag, Oslo.
- Seip**, E. 1984, “Bispegodset på Orknøyene fra ca 1100 til reformasjonen”, [upublisert] hovedoppgave i historie – Universitetet i Oslo, “Westray”, s. 180–8.
- Shetelig**, H. (red.) 1877–1955, *Viking antiquities in Great Britain and Ireland*. Vols.
- 1937: *Scandinavian archaeology*, Oxford University Press, Oxford.
- ShetN** = Jakobsen, J. 1908–21 (eng. utg. 1928–32).
- SHJ** = *Scottish Historical Journal*.
- SHR** = *Scottish Historical Review*.
- Sigmundsson**, S. 1984, “A aritcal review of the work of Jakob Jakobsen and Hugh Marwick”, i Fenton, A. & H. Pálsson 1984, *ibid.*, s. 280–91.
- 1991, “Analogi i islandske stednavne”, i *NORNA-rapporter* 45, s. 189–98.
- 2005, “Place-names in Iceland and Shetland: A comparison”, i Gammeltoft, P. *et al.*, 2005, [...], s. 209–15.
- Smith**, B. 2001, “The picts and the martyrs or did vikings kill the native population of Orkney and Shetland?”, i *Northern studies* 36, s. 7–32. Orkneyjar The heritage of the Orkney Isles. Tilgjengelig fra: <<http://www.orkneyjar.com/history/vikingorkney/warpeace/index.html>> [1.7.2007].
- **Smith**, B.B., **S. Taylor** & **G. Williams** (red.) 2007, *West over sea: Studies in Scandinavian sea-borne expansion and settlement before 1300*, [a festschrift in honour of Dr. Barbara E. Crawford], Brill, Leiden – Boston.
- **Smith**, B.B., 2007, “Norwick: Shetland’s first viking settlement”, i **Smith**, B.B. *et al.* (red.) 2007a, s. 287–97.
- SND** = **Grant**, W. & D.D. **Murison** (red.) 1931–76, *The scottish national dictionary*, 12 bind, Scottish national dictionary association, Edinburgh. [se **DOST**, **DSL**]
- SNL** = *Store norske leksikon*, 4. utg., 2005–2007, Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug og Co (W. Nygaard), Gyldendal ASA, Oslo, tilgjengelig fra: <<http://www.snl.no/index.html>> [16.8.2006].
- SNSBI** = Society for Name Studies in Britain and Ireland.
- SPNS** = The Scottish Place-Name Society (Comann Ainmean-Àite na h-Alba).
- Steinnes**, A. 1936, “Mål, vekt og verderekning i Noreg i millomalderen og ei tid etter”, i *NK*, XXX *Maal og Vægt*, s. 84–154.
- 1955, *Husebyar*, Den norske historiske forening, i kommisjon hjå Grøndahl & Søn, Oslo.
- 1959, “The ‘huseby’ system in Orkney”, i *Scottish historical review* 38, s. 37–46.
- Stemshaug**, O. 1973, *Namn i Noreg: Ei innføring i norsk stadnamngransking*, Samlaget, Oslo.
- Stewart**, J. 1970, “Place-names of Foula”, i *Fróðskaparrit* 18, Tórshavn, s. 307–19.
- 1987, *Shetland place-names*, Shetland library and museum/The Shetland Times Ltd., Lerwick.
- Svavar Sigmundsson**, se **Sigmundsson**, S.
- Særheim**, I. 2001a, *Namn og gard: Studium av busetnadsnamn på -land*, Skrifter; humaniora, kunst og estetikk [Nr. 38], Høgskolen i Stavanger.
- 2001b, “Settlement names of two millenniums: The dating of the *land*-names and the semantics of the ending *-land*”, i *Northern studies* 36, s. 91–107.

- 2001c, (Rec.), “Gammeltoft, P. 2001, *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area* [...]”, i *Namn och Bygd* 90, s. 172–5.
- 2005, “Norse settlement names in -land in Shetland and Orkney”, i Gammeltoft *et al.* (red.) 2005, [...], s. 216–28.
- 2007, *Stadnamn i Rogaland*, Fagbokforlaget, Stavanger.
- Taylor**, S. 2005, (Rec.), “Sandnes, B. 2003, *Fra Staraffjall til Starling Hill* [...]”, i *Northern studies*, 39, Edinburg, s. 118–24.
- Thomson**, W.P.L. 1981, “Common land in Orkney”, i *Orkney heritage* 1, Orkney heritage society, Kirkwall, s. 73–91.
- 1983, *Kelp making in Orkney*, The Orkney Press, Stromness.
- 1984, “Fifteenth century depression in Orkney: The evidence of lord Henry Sinclair’s rentals”, i Crawford, B.E. & T.M.Y Manson 1984, *Essays in Shetland history: Heiðursrit to T.M.Y. Manson: 1904, 9th February, 1984*, The Shetland Times Ltd., Lerwick, 125–42.
- 1987, *A History of Orkney*, The Mercat Press, Edinburgh.
- 1990, “Settlement patterns at Tuquoy, Westray, Orkney”, i *Northern studies* 27, The Scottish Society for Northern Research, University of Edinburgh, s. 35–49.
- 1993, “Some settlement patterns in medieval Orkney”, i Batey, C., J. Jesch & C. D. Morris (red.), 1993, *The viking age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, s. 340–8.
- 1995, “Orkney farm-names; a re-assessment of their chronology”, i Crawford, B.E. (red.) 1995, *Scandinavian settlement in Northern Britain: Thirteen studies of place-names in their historical context*, Leicester University Press, London – New York, s. 42–63.
- (utg.) 1996, *Lord Henry Sinclair’s 1492 rental of Orkney*. (Utgave av Lord Henry Sinclair, 1492: Mss Rental, Orkney Archives, D2/7 [et annet eksemplar i Scottish Record Office, GDI/236/1]), The Orkney Press Ltd, Kirkwall.
- 2001, *The new history of Orkney*, Mercat Press, Edinburgh.
- 2003, “Agricultural improvement”, i Omand, D. (red.) 2003, *The Orkney book*, Birlinn, Edinburgh, s. 93–101.
- 2007, “The Orkney Pappar-names”, i *West over sea: Studies in Scandinavian sea-borne expansion and Settlement before 1300*, B.B. Smith, S. Taylor & G. Williams (red.), Leiden – Boston, Brill, s. 515–37.
- Thorson**, P. 1954, (Rec.), “Marwick, H. 1952, *Orkney farm-names* [...]”, i *Namn och Bygd* (1953–4), Uppsala, s. 178–81.
- 1959, “Stadnamn av norrønt opphav i Nord-Skotland”, i *Fram daa, frendar* VI, s. 29–40.
- Thorsteinsson**, A. 1965, *The viking burial place at Pierowall, Westray, Orkney*, reprint from report of the fifth viking congress in Tórshavn, July 1965.
- Thuesen**, N.P. 1978, “Gardsbosetningen på Orknøyene i norrøn tid: Et studium av South Ronaldsay, Rousay, Harray og Deerness”, [upubliseret] hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Towsey**, K. (red.) 2002, *Orkney and the sea: An oral history*, Orkney heritage, the Orcadian Limited, Kirkwall.
- Tudor**, J.R. 1883, *The Orkneys and Shetland: Their past and present state*, Edward Stanford, London.
- Turville-Petre**, G. 1953, *The origin of Icelandic literature*, Clarendon Press, Oxford.
- Wagner** (se Hansen ovenfor), Å.K.H. 2003, (Rec.), “Gammeltoft, P. 2001, *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area* [...]”, i *Northern Studies*, 37, edited by A. Kruse & B.T. Thomsen, s. 113–9.
- Wainreich**, U. 1953, *Languages in contact: Findings and problems*, Linguistic Circle of New York.
- Wainwright**, F.T. (red.) 1962, *The Northern Isles*, Nelson, Edinburgh – London.
- 1962, “The scandinavian settlement”, i Wainwright, F.T. (red.) 1962, [...], s. 117–62.
- Wallace**, J. 1883 [1684], *A description of the Isles of Orkney*, The Orkney Library and Archives MS (DO88), tilgjengelig fra: <http://www.scan.org.uk/researchrtools/wallace_chapter1.htm> [16.8.2006].
- 1693, *A Description of the Isles of Orkney by Master James Wallace, published after his death by his son, to which is added, An essay concerning the Thule of the ancients* [by Sir Robert Sibbald], John Reid, Edinburgh.
- Watson**, W.J. 1926, *The history of the Celtic place-names of Scotland: Being the Rhind lectures on archaeology (expanded) delivered in 1916 / by William J. Watson*, Blackwood, Edinburgh.

- Waugh**, D.J. 1994, “Shetland place-names and dialect: A tribute to Jakob Jakobsen”, i Fellows-Jensen, G. & B. Holmberg (red.) 1994, *Vikingetidens sted- og personnavne*. (NORNA-rapporter 54), Uppsala, s. 9–29.
- 1995, “Settlement names in Caithness with particular reference to Reay parish”, i Crawford, B.E. (red.) 1995, *Scandinavian settlement* [...], s. 64–79.
- & B. **Smith** (red.) 1996, *Shetland’s northern links language and history*, Scottish Society for Northern Studies, Edinburgh.
- (red.) 1998, “From the inside: The value of local knowledge in onomastic research”, i Cox, R.A.V. et al. (red.) 1998c, *Proceedings of the XIXth international congress of onomastic sciences Aberdeen, August 4–11, 1996*, Vol. 2, Department of English, University of Aberdeen, s. 378–83.
- 2003, “Orkney place-names”, i Omand, D. (red.) 2003, *The Orkney book*, Birlinn, Edinburgh, s. 115–26.
- Whaley**, D. 2006, *A dictionary of Lake District place-names*, regional series (English Place-Name Society) vol. 1, English Place-Name Society, Nottingham.
- WBPT** = Westray Buildings Preservation Trust.
- WBPT**, 2003, *Fae quoy tae castle: An Orkney island’s snapshot in time*, N. Scott, C. Stevenson & A. Stout (red.), Highland Printers, Inverness.
- 2004, *The heritage of Westray past, present and future*, G. Wilson & H. Moore.
- Westra**, P. 1985, “Verslag van een speurtocht naar Westray en Papa Westray”, “Summary”, s. 65–9. [Orkney Room, Orkney Library, 910Y].
- Westray – Queen o’ the Isles**, inneholder bl.a. kilder for “cultural heritage”, “dialect”, [Dialektord samlet inn og redigert av Samuel Harcus. Materialet er tenkt å utgis som ordbok med tiden.] Tilgjengelig fra: <<http://www.orkneycommunities.co.uk/WESTRAY/index.asp>> [16.8.2006].
- Westray Roots** 1988–, the family newsletter for Westray folk at home and abroad, (ISSN: 1368-3969), G.M. Rendall, Purley, Surrey.
- Westray Sailing Club** 2006, *Tight skiffs – traditions and tales*.
- Worsaa**, J.J.A. 1851, *Minder om de danske og nordmændene i England, Skotland og Irland: Med 3 kort samt forskjellige træsnit og chemitypier*, Reitzel, Kjøbenhavn.
- 1852, *An Account of the Danes and Norwegians in England, Scotland, and Ireland*, John Murray, London.
- Zilliacus**, K. 2002, *Forska i namn*, (Skrifter [...] nr. 640), Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Zoëga**, G.T. [1910] 2004, *A concise dictionary of old icelandic*, opptrykk Toronto University Press, Toronto, tilgjengelig fra: <<http://www.northvegr.org/zoega/index002.php>> [15.8.2006].
- Øien**, T. 2002, “Orknøyene og Shetland i norsk og skotsk historieforskning”, [upublisert] hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo.
- 2005, “The Northern Isles – between two nations”, i *Northern Studies* 39, Edinburgh, s. 80–104.
- Aasen**, I. [1873] 2003, *Norsk ordbog med dansk forklaring*, ny utg. ved K. Kruken & T. Aarset. [Cammermeyers Forlag, Christiania] Det Norske Samlaget, Oslo.

Kildeliste og forkortelser

Enkelte av kildene som her står oppført, forekommer også under “Litteraturliste og forkortelser”, dette fordi en del av verkene som er publisert, inneholder en del navneforekomster fra eldre kilder.

Trykte kilder

- Ben** = **Ben**, J. 1468, *Descriptio Insularum Orchadiarum* (“Descriptions of Orkney”). (her sitert i Barry, G. 1805, *The History of the Orkney Islands* [...]).
- Blaeu** = Blaeu, J., ‘*Scota Regnum*’, ‘*Orcadum et Schetlandiæ*’ [...] V. Blaeu og J. Bleau, i *Atlas Major*, Amsterdam 1662.

- Brand** = Brand, J., 1883 [1701], *A brief description of Orkney, Zetland, Pightland-Firth & Caithness*. William Brown 149 Princes Street, Edinburgh
- Cogadh** = *Cogadh gaedhel re gallaibh: The war of the gaedhil with the gaill, or, the invasions of Ireland by the danes and other norsemens*. [Rerum britannicarum medii ævi ascriptores [48], or Chronicles and memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages]. The original Irish text, edited with translation and introduction, by J.H. Todd. [Published by the authority of the Lords Commissioners of Her Majesty's Treasury, under the direction of the Master of the Rolls]. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer, [1867], 1965, Kraus Reprint, London.
- DI** = *Diplomatarium Islandicum = Íslenskt fornbréfasafn* (I–XVI, 16 bind), 1857–1976. Utgitt av J. Sigurðsson og J. Þorkelsson *et al.*, Det Islandske Litterære Selskab/Hið Íslenska Bókmentafjelag, København & Reykjavík, tilgjengelig fra: <<http://www.heimildir.is/ugla.php?verk=fornbr>> [6.8.2007].
- Diplomatarium Orcadense et Hialtlandense = Orkney and Shetland Records = Fornbréfasafn Orkneyinga og Hjaltlandinga**. Collected and edited by A.W. Johnston and A. Johnston; with introduction and index by A. Johnston, *Old-Lore Series*, 7, Viking Society for Northern Research, London, 1907–13, [se **OSR** nedenfor].
- Diplomatarium Norvegicum. Regesta Norvegica: Kronologisk Fortegnelse over Dokumenter Vedkommende Norge, Nordmænd og den Norske Kirkeprovins**. Udgivet for det Norske Historiske Kildeskiftfond, 1898, Thronsen & Co.s Bogtrykkeri, Christiania. [se DN ovenfor]
- Grote**, G. 1914, *Protocol book of Mr. Gilbert Grote, 1552–1573*. [Edited by William Angus. Scottish Record Society; Publications; 43], Scottish Record Society, Edinburgh.
- Irvine**, J.M. 2003, *The Orkney Poll Taxes of the 1690s*, The Orcadian Limited, Kirkwall.
- , 2006: *Blaeu's Orkneys and Shetland*. Edited by J.M. Irvine, The Orcadian Limited, Kirkwall.
- “Jordeboksregister”**: “Katalog over norske jordebøker for tiden inntil ca 1660”, Tilgjengelig fra T.H. Vigerust <<http://www.vigerust.net/jord/jordeboksregister.html>> [1.8.2007].
- Low**, G. 1915, A Tour through the North Isles and part of the Mainland of Orkney in the year 1778. I: *Old-Lore Miscellany* VIII, 1915.
- , 1979 [1978], *A Tour through the Islands of Orkney and Schetland: containing hints relative to their ancient modern and natural history collected in 1774 / Georg Low; with illustrations from drawing by the author; and with an introduction by John Hunter, Melven Press, [Kirkwall] Inverness*.
- Marshall**, D. 1889, “Notes of the Connection of the Earls of Morton of Braid and Craighouse; with the Earldom of Orkney and Lordship of Zetland, with Rental, Inventory, &c., 1653”, from Original Documents in the Charter Room of Kinross House, i *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, (May 13, 1889), s. 275–313, [se **ca. 1653 R** nedenfor], tilgjengelig fra: <http://ads.ahds.ac.uk/catalogue/adsdata/PSAS_2002/pdf/vol_023/23_275_313.pdf> [6.6.2007].
- NSA 1841** = *The New Statistical Account*. Rev. J. Armit, 1841
- NSA 1842** = *The Statistical Account of the Orkney Islands*, 1842
- NSAS 1842** = *The New Statistical Account of Scotland, Parish of Westray*, s. 114–32.
- OFN** = Marwick, H. 1952, *Orkney farm-names*. Kirkwall: W.R. Mackintosh. [VI + 268 sider]. Boken inneholder bl.a. Marwicks samlinger av navn(eformer) fra en del av de eldre kildene.
- OS-kart** = *Ordnance Survey-kart*, som finnes i en rekke utgaver, med ulik målestokk. Karthensvisninger er fra både Pathfinder-serien 1:25 000 (kartblad 23 (HY 45/55), 24 (HY 45/55), 26 (HY 33/43 & part of HY 53)), Landranger-serien 1:50 000 (Northern Isles Map 5) og Explorer-serien nr. 646 (2003), 1:25 000, ved avvik, basert på synfaringer fra 1882, tilgjengelig fra: <<http://www.old-maps.co.uk/>> [15.6.2006] og 1964–76, revidert 1979–87 (og Landranger revidert 2002).
- OSA** = Old Statistical Account, Clouston, J.S. 1928, *The Orkney Parishes*. Kirkwall (selected repr. of Sinclair, J. (red.), *The Statistical Account of Scotland 1791–99*).
- OSR** = *Orkney and Shetland Records*. Volume I. Utgitt av **Johnston**, A.W. & A. **Johnston** 1907–13. Viking Society for Northern Research. Inneholder de eldste saisines (Sas.) fra 1617–, dvs. dokumenter som gjelder overdragelse av føydal eiendom, (se **Diplomatarium Orcadense et Hialtlandense** ovenfor).
- Peterkin**, A. 1820, *Rentals of the ancient earldom and bishoprick of Orkney; with some other explanatory and relative documents*, Edinburgh (se 1500 R, 1595 R nedenfor).

- RB** = *Biskop Eysteins Jordebog (Den Røde Bog) Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400*. Efter offentlig Foranstaltning utgivet ved H.J. Huitfeldt. Tilgjengelig fra: <<http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=biskop>> [28.6.2007].
- REO** = *Records of the Old Earldom of Orkney*. J.S. Clouston (red.), Publications of the Scottish History Society. Second Series. Vol. VII. 1914.
- Retours** = *Retours Inquisitionum ad Capellam Domini Regis Retornatarum, quae in publicis archivis Scotiae adhuc servantur, abbreviatio*. [Sammendrag av materiale fra skotske arkiver]. Edited by T. Thomson. 1811–16. Edinburgh: Great Britain Record Commission.
- RMS** = Thomson, John Maitland, et al. (red.) 1882–1914: *Registrum Magni Sigilli Regnum Scotorum = The Register of the Great Seal of Scotland*, H.M. General Register House, Edinburgh.
- Rotuli Scaccarii Regum Scotorum** = *The Exchequer Rolls of Scotland*. Edited by John Stuart, George Burnett, Ae. J.G. Mackay, and George Powell MacNeill, 1878–1908, H.M. General Register House, Edinburgh.
- RRS** = Barrow, G.W.S. et al., 1960–, *Regesta Regum Scottorum*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- RSS** = Livingstone, Matthew et al. (red.), 1908–: *Registrum Secreti Sigilli Regum Scotorum = The Register of the Privy Seal of Scotland*. Edinburgh: H.M. General Register House.
- SAS 1791–99** = *The Statistical Accounts of Scotland 1791–99*. Number XIV. Parish of Westray (County and Synod of Orkney, Presbytery of North Isles.), By the Rev. Mr James Izat, Minister, s. 251–64.
- SAS 1795–98** = *The Statistical Account of Orkney, 1795–1798*. By Sir John Sinclair. A general introduction and notice by Joseph Storer Clouston. Kirkwall: W.R. Mackintosh, 1927.
- SAS 1834–45** = *The Statistical Accounts of Scotland 1834–45*. Parish of Westray. Presbytery of North Isles, Synod of Orkney. The Rev. John Armit, Minister. Vol. XV, s. 114–32. Tilgjengelig fra: <<http://stat-acc-scot.edina.ac.uk/sas/sas.asp/?twoup=&county=Orkney&parish=Westray&account=2&monospace=&pagesize=&navbar=&nohighlight=&transcript=&accountrec=015048&naecache=3&action=publicdisplay>> [21.6.2007].
- SAS 1978** = *The Statistical Account of Scotland*, xix, Orkney and Scotland. Withrington, D. J. & I.R. Grant, 1978.
- Sas.** = Johnston, A.W. & Johnston, A. (red.) 1908–42, Orkney and Shetland Sasines. *Old Lore Miscellany* XIII. Viking Society for Northern Research, University of London.
- SRO** = **Scottish Record Office**.
- SRS** = **Scottish Record Society**.
- Thomson**, W.P.L. 1996, *Lord Henry Sinclair's 1492 Rental of Orkney*. Kirkwall [se 1492 R].
- Torfæus** [Torfason], Thormodus [Thormod], 1715 [1697]: *Orcades seu rerum orcadensium historiae libri tres, quorum primus, praeter insularum situm numerumque, comitum, procerum, incolarumq; origines, familais, gesta & vicissitudines, a[m] primis Monarchia Norveciae incunabulis ad annum M. CCXXII, [...] secundus primos orcadum episcopos eorumq; successores, et qui postea vixerunt, comites sub Regibus Norvegiae fiduciarions, [...] Havniae [København]: Høg.*

Arkivalia

- C** = Census (folketellinger). 1841 C, 1851 C, 1861 C, 1871 C, 1881 C, 1891 C, 1901 C. De trykte utgavene basert på mikrofiche av originalene i Orkney Archives har mange skrivefeil, men muligens færre enn de man finner i digitaliserte utgaver på Internett: Westray Census Search. Tilgjengelig fra Bostwick Family Site: <<http://tilley.dynodns.net:8000/modules.php?name=Census>> [1.8.2007].
- Ch** = Charters and deeds. [se “Termer og ordforklaringer”]
- Com** = “commonty”-kart, dvs. kart laget i forbindelse med utskiftningen av allmenning (common land) på 1840-tallet, en del skiftekart fra mindre områder.

- Com 1859** = Plan of the Commonty of Westray as divided in 1859. Surveyed by J.D. Miller. (OA SC/11/58/88)
- CTK** = The Charge of the Temporality of the haill Kirklandis... (i NAS og OA).
- K** = kart (en rekke kart er også digitalisert og publisert på Internett)
- NAS** = National Archives of Scotland. [The National Archives of Scotland, H.M. General Register House, 2 Princes Street, Edinburgh, EH1 3YY].
- DI 85/13. f.113**: Letters of Horning for arrears, crop 1697, executed 1701/2. [se **Irvine** 2003, s. 96].
- OA** = Orkney Archives. [Orkney Library & Archive, 44 Junction Road, Kirkwall, Orkney, KW15 1AG].
- DO88, 1684 Wallace**, se Wallace 1883 [1684] ovenfor.
- D1/30, ca. 1765–1820 R**. Orkney valuations and rentals. Valuations of Orkney, 1653 and 1820 (copies, c1810–1820); Bishopric lands rental, c1765; Earldom lands rental, c1795.
- D1/30/4, 1794 R**. Mss rental, 1794. [se **Peterkin** nedenfor].
- D1/47, 1977**. Heddle; Miss; Joan (–1988): Index of Orkney Place Names and Antiquities. Index of Orkney Place Names and Antiquities as given on 1 inch to a mile OS maps, 1977.
- D1/397, 1994 T. Harcus**, Sam, 1994: Maps of Rapness and Skelwick. Photocopies from Ordnance Survey 1:10,000 maps, 1985, sheets numbered HY 54 SW, HY 53 NW and HY 44 SE showing Rapness and Skelwick areas of Westray. Field names annotated, 1994. [Materialet inneholder også resten av Westray].
- D1/453, 1847–1905 K**. Brough, Westray: plans. Plan of the farms of Brough and Gallowhill, Westray, as referred to in the lease between William Baird of Elie, Fife, heritable creditor, and Margaret Sutherland Sinclair or Rendall, widow of Robert Rendall, farmer, in Brough, and Walter Sinclair Rendall, c1900; Sketch plan showing fields and acreages of the farm of Brough, c1900; Sketch map of the Brough area including Broughton, Braehead, Loch Saintear, Gallow Hill, Knucker Hill, etc., c1900; Plan of Brough in Westray, the property of Thomas Traill, Esquire, by F Taylor, 1847.
- D1/509, 1653–1750**, Valuation of Earldom and Bishopric lands in Orkney. Bound volume containing scroll copy of 1653 valuation of Earldom and Bishopric lands in Orkney, c1750.
- D2/7, 1492 R**, Lord Henry Sinclair, Mss. 1492 Rental (extant only as copy). [Se **Thomson**, 1996].
- D2/9/5, 1768**, Proposed division in Westray, Balfour Papers, 1768.
- D7/4/18, ca. 1885 K**, OS (1st edition, 6" to 1 mile) plan of Westray, coloured to show Estate of Rapness, Estate of Brough, and allotments of commonty.
- D7/4/19, ca. 1880 K**, Scroll plan of property of Col. Balfour of Balfour and Trenabie, at Burness and Pierowall in the island of Westray.
- D7/4/20, ca. 1887 K**, OS (1st edition, 25" to 1 mile) plan of Midbea area of Westray, coloured to show farms.
- D7/4/22, 1888 K**, Plan of the Estate of Brough in the island of Westray, showing the boundaries of the farms and crofts – coloured OS (25" to 1 mile) plan. M. Heddle, surveyor, dated 1888, but with later additions.
- D7/4/23, 1873 K**, Traced plan of proposed straightening of the marches between the lands belonging to the Stewart's Trustees and Thomas Traill of Holland, in Rapness in the island of Westray. J.D. Miller, surveyor.
- D7/4/24, ca. 1885 K**, OS (1st edition, 6" to 1 mile) plan of Rapness in the island of Westray, coloured to show farm boundaries.
- D7/4/25, 1905 K**, OS (2nd edition, 25" to 1 mile), sheets LXXX.1 and 5, Westray, lodged with the Crofters' Commission with an application for fixing boundaries by William Miller, Taftend, Rapness.
- D7/4/26, 1886 K**, Plan of the estate of Rapness, island of Westray, showing the boundaries of the farms and crofts – coloured O.S. plan. M. Heddle, surveyor.
- D7/4/27, 1848 K**, Plan of Rapness in the island of Westray, the property of Thomas Traill Esq.
- D7/4/28, ca. 1900 K**, Sketch plan showing proposed division of Free Church feu at Rapness, island of Westray.
- D7/4/29, 1859 K**, Copy plan of the commonty of Wall in the island of Westray (badly torn). J.D. Miller, surveyor.

- D7/4/30, ca. 1885 K**, OS (1st edition, 6" to 1 mile) of Brough in the island of Westray, coloured to show farms.
- D8/14, 1601 UB**, 1) Copy rental of Orkney c1601 ("The Uthel Buik"), c1850, [se **UB**].
- D8/N/12, ca. 1769 K**, Fribo in Dykeside, Westray. Dundas estate, William Aberdeen.
- D8/N/13, 1855 K**, Midbea and Noltland Be'west, Westray, Earl of Zetland.
- D8/N/15, 1830 K**, Plan of the lands of Midbea, Tuquoy and Fitty Hill, Westray, showing land belonging to Dr. Traill of Tirlet.
- D10/15, ca. 1742**, *Westray Bailie Court Book*, MSS.
- D23, 1489–1957**, Joseph Storer Clouston papers: Westray, 1667–1696.
- D23/6/60–66, 1489–1957**, Joseph Storer Clouston papers: Westray, 1667–1696. Titles and deeds etc., relating to land in Westray.
- D29, Notebook** – 'Miscellaneous Orkney place names'
- D29/1/1, 1562–1965**, Dr Hugh Marwick papers: circa 1935 Notebook – 'Miscellaneous Orkney place names'. [se **ca. 1935 Marwick**].
- D38/1682 (a)** to Thomas Traill of Holland of land in Papa Westray and Westray; **(b)** to George Bellfhour of Pharay of lands in Westray. [The George Balfour of Pharay Feu-Charter of 1664–65]; **(d)** to George Balfour of Pharay of lands in Westray [Copies of charters by the factor of Orkney and Shetland] [se 1664 Ch, 1665 Ch].
- D38/2016/8, 1726–1746**, Lists of 'rests' (se E29).
- D38/2015A/49**, Rental for Crop 1696; with additions form. [se **Irvine**, 2003, s. 96].
- D38/2016/8**, Mss Account with Andrew Ross, 1757. Lists of 'rests' (arrears), 1726–1746.
- E29, 1769 K**, Map of Orkney. Commissioned by Sir Laurence Dundas.?
- SC/11/58/88, 1859 K**, Plan of the Commonty of Westray as divided in 1859. Surveyed by J.D. Miller.
- OSNB** = 1:2500 Name Book of the Parish of Westray, Orkney, 20.4.1897. [Ordnance Surveys fortegnelse og korte forklaringer om alle navnene som var med på førsteutgaven av OS-kartene på Westray og Papa Westray. (Mikrofiche i National Archives of Scotland, Edinburgh)].
- Particular register of Saisines for Orkney 1617–1656** (upublisert), (NAS, OA).
- R** = Rentals, jordebøker, skatteregistre el. skatteprotokoller. De eldste er Lord Henry Sinclair's 1492 Rental, utgitt av W.P.L. **Thomson** 1996 og rentals av 1500 og 1595, utgitt av A. **Peterkin** 1820. I tillegg er formen fra rental i 1794 ofte oppgitt, etter OFN.
- 1492 R** = Lord Henry Sinclairs rental (Marwick, 1952 [OFN], s. 191) [se **Thomson**, 1996]
- 1500 R** = Lord Sinclairs matrikkel (rental) over jarledømmets land på Orknøyene. Oppført i 1502, 1503 og 1504, og representerer forholdene omkring ca. 1500 e.Kr. [se **Peterkin**, 1820]
- 1595 R** = Rental of the Earldom and Bishopric lands. [se **Peterkin**, 1820]
- 1614 R** = Bishop Law's Rental of Bishopric lands.
- 1642 R** = A rental of Bishopric lands = en ukjent skatteprotokoll
- ca. 1653 R** = **Marshall**, 1889.
- 1727 R** = Rental (OFN, s. 34)
- 1739 R** = Bishopric Compt Book.
- 1754 R** = Mss rental, 1754 (Thomson, 1990, s. 49n)
- RS** = Register of Sasines (Register House, Edinburgh)
- SC** = Session Court Records (finnes i Orkney Archives).
- SCR** = Sheriff Court Records fra 1601–. (finnes i OA).
- SRO** = Scottish Record Office
- Thomson**, W.P.L., 1996, *Lord Henry Sinclair's 1492 Rental of Orkney*. Kirkwall: The Orkney Press.
- Torfæus** [Torfason], Thormodus [Thormod] 1715 [1697], *Orcades seu rerum orcadensium historiae libri tres, quorum primus, praeter insularum situm numerumque, comitum, procerum, incolarumque; origines, familias, gesta & vicissitudines, a[m] primis Monarchia Norveciae incunabulis ad annum M. CCXXII, [...] secundus primos orcadum episcopos eorumque; successores, et qui postea vixerunt, comites sub Regibus Norvegiae fiduciarions, [...]*, Høg, Havniae [København].
- Traill** = D. Traills regnskapsbøker fra 1720- og 30-årene. Referert etter H. Marwicks notater (OA D29/6/1).
- UB** = *Uthell Buik*. (I Mackenzie Mss, upublisert Rental of Orkney, 1601), Orkney County Library, Kirkwall. (OA D8/14).

Valuation of Orkney, 1653; (upublisert).

VOSM = Victorian Ordnance Survey Maps. Scottish editions 1896– later

Muntlige kilder – lokale informanter

Harcus, Samuel (f.d. 27.7.1961). Sam var fra starten en crofter, jordbruker på bruket Cotterochan, Rapness og fisker, deretter ingeniør i oljeindustrien i Nordsjøen, fra 2000 Local Development Officer for Westray & Papa Westray Development Trusts, fra 2007 Councillor for Northern Isles hvor han er engasjert med the Highlands and Islands Community Energy Company hvor han bidrar med subsidier til lokalsamfunn for utvikling av fornybare energikilder. Lokalhistoriker og slektsgranker. Sitter i diverse styre og komiteer (Development Trust Association Scotland, Orkney Marinas Ltd, Elder and Property Convenor for Westray Parish Kirk, Westray Development Trust etc.), Secretary of Westray Sailing Club (med båttypen “Westray skiff”). Bosatt: Rannabrae, Rapness, Westray.

Harcus, Scott (f.d. 28.1.1934). Gift med Nan **Scott** (se nedenfor)

Rendall, Thomas D. (f.d. 20.5.1938). Fra Bucklesberry, Aikerness, Westray. Samlet inn 39 stedsnavn fra nærmiljøet i distriktet Aikerness, som er plottet inn på OS 1882 K med kommentarer. Utgitt i *Orkney and the sea: An oral history* (jf. Towsey, 2002, s. 12–3).

Scott, Nancy (f.d. 20.12.1940). Gift med Scott **Harcus** (se ovenfor). Pensjonert lærerektepar. Nancy er bl.a. Secretary ved Westray Heritage Centre, Pierowall. Tilgjengelig fra: <<http://www.westrayheritage.co.uk/>> [15.7.2007]. Begge bosatt: 9 Gill Pier (Yrabyr), Pierowall, Westray. Nan vokste opp på gården Skaill, Aikerness, Westray.

Andre forkortelser¹²³

For forkortelser brukt i DSL og NG, se det enkelte bind i utgaven.

AAG	= Aust-Agder fylke
adj.	= adjektiv
adv.	= adverb
Akh	= Akershus fylke
akk.	= akkusativ
app.	= (1) appellativ (2) appendiks (vedlegg)
bd.	= bind
bf.	= bestemt form
bl.a.	= blant annet
Bus	= Buskerud fylke
ca.	= lat. circa (omtrent)
cas. obl.	= casus obliquus (oblik kasus)
d.	= “davach”/“davochoch”/“pennyland”
dat.	= dativ
d.e.	= det er
dial.	= dialekt
dss.	= det/den samme som
dvs.	= det vil si
eg.	= egentlig
eks.	= eksempler
e.l.	= eller lignende
eng.	= engelsk (moderne)
<i>et al.</i>	= lat. et alii (jf. m.fl.)

¹²³ Jf. litteratur- og kildeforkortelser ovenfor.

etc.	= et cetera (osv., og så videre)
ev.	= eventuelt
f	= (1) (etter et substantiv): femininum (2) “farthing”
f.eks.	= for eksempel
Fin	= Finnmark fylke
fom.	= fra og med
fær.	= færøysk
gen.	= genitiv
geng.	= gammelengelsk, angelsaksisk (700–1100)
germ.	= germansk
gfra.	= gammel fransk
gfær.	= gammel færøysk
gir.	= gammelirsk (jf. gæl. = skotsk-gælisk)
gsv.	= gammel svensk
gty.	= gammel tysk
gæl.	= (1) gælisk (q-keltisk) jf. gir. (2) skotsk-gælisk
Hed	= Hedmark fylke
hhv.	= henholdsvis
hov.l.	= hovedledd
Hrd	= Hordaland fylke
HY	= koordinatrområde i lengdegrad og breddegrad for Ordnance Survey -kartseriene (National Grid Reference). Tallkoden referer nøyaktig lokalisering. Koordinatene angir også lokaliteter over navn som ikke finnes på OS-kartene.
ibid.	= lat. ibidem (‘samme sted’, dvs. det sist siterte verk)
i.eur.	= indoeuropeisk
illus.	= illustrasjon (figur)
inkl.	= inklusive
isl.	= islandsk (moderne)
jf.	= jevnfør
K	= kart
kap.	= kapittel
km	= kilometer
(Kv.)	= kvinnenavn
lat.	= latin
lsk.	= lavskotsk
lty.	= lavtysk
m.	= (etter et substantiv): maskulinum
(M.)	= mannsnavn
mao.	= med andre ord
meng.	= mellomengelsk
m.fl.	= med flere (jf. et al.)
mht.	= med hensyn til
m.m.	= med mere
mno.	= mellomnorsk (1370–1525)
mod.	= moderne
moh.	= meter over havet
MoR	= Møre og Romsdal fylke
MS	= manuskript
MSS	= manuskripter
n.	= (1) (etter et substantiv): nøytrum (2) (etter et tall): note (fotnote)
N	= (1) nord (2) norrøn navnedanning i tabeller
<u>N</u>	= til venstre for navnet markerer indikasjon på norrøn navnedannelse
NAS	= National Archives of Scotland, Edinburgh
ndf.	= nedenfor
ned.	= nederlandsk (moderne)

NLS	= National Library of Scotland
no.	= norsk (moderne)
nom.	= nominativ
Nor	= Nordland fylke
norr.	= norrøn(t), norrøne el. norrøna (gammelnorsk; norrønt språk (800–1370))
nr.	= nummer
NTr	= Nord-Trøndelag fylke
nåv.	= nåværende
<u>O</u>	= til venstre for navnet markerer overført navn (dvs. navn som er importert utenfra Westray og/eller at navnet oppviser arkaiske språklige trekk i forhold til når det ble dannet)
OA	= Orkney Archives, Kirkwall
o.fl.	= og flere
o.l.	= og lignende
Opp	= Oppland fylke
Orkn.	= Orknøyene
orkn.n.	= Oknøynorn
OS	= Ordnance Survey (kartverk i Storbritannia)
Osl	= Oslo fylke
overs.	= oversettelse
ovf.	= ovenfor
pga.	= på grunn av
pkt.	= punkt
pl.	= (1) pluralis, flertall (2) “planking”
prep.	= preposisjon
pri.	= primær
pron.	= pronomen
(Rec.)	= recensjon, anmeldelse (av verk)
reg.	= register
Rog	= Rogaland fylke
s.	= side
<u>S</u>	= til venstre for navnet markerer (indikasjon på) skotsk navnedannelse
sek.	= sekundær
sg.	= singularis, entall
Shetl.	= Shetland
shet.n.	= Shetlandnorn
sk.	= skotsk (dvs. skotsk-engelsk)
(sln.)	= slektsnavn/etternavn
sms	= sammensatt (kompositum sg., -a pl.)
s.n.	= sub nomine (‘under dette navn’)
SoF	= Sogn og Fjordane fylke
sp.	= spalte
STr	= Sør-Trøndelag fylke
subst.	= substantiv
sv.	= svensk (moderne)
tab.	= tabell
Tel	= Telemark fylke
tidl.	= tidligere
tilsv.	= tilsvarende
Tro	= Troms fylke
<u>U</u>	= til venstre for navnet markerer at språket for dannelsen er usikker eller at navnet ikke har latt seg tolke
ubf.	= ubestemt form
usms	= usammensatt (simplicia sg.)
utg.	= utgave

utm.l.	= utmerkingsledd
VAg	= Vest-Agder fylke
vb.	= verb
Vef	= Vestfold fylke
vs.	= versus
W	= west/vest
wal.	= walisisk
Øsf	= Østfold fylke

Noen spesialtegn for ord- og navneformer

‘	= innrammer betydningsangivelse.
“”	= (1) markerer sitat (2) markerer bokstavrette navneformer
„	= markerer gjentakelse.
//	= fonemnotasjon
*	= asterisk foran en konstruert eller rekonstruert (antatt) form (dvs. ikke skriftlig belagt).
(!)	= markerer påfallende skrivemåte, uttale eller annen opplysning.
(÷)	= (1) etter en karthenviisning (2) markerer at navnet ikke er funnet på kartet
>	= blir til.
<	= kommer av.
<>	= navn i hakeparenteser markerer bokstavrette navneformer.
(?)	= markerer usikker lesing eller identifisering.
...	= markerer uleselige bokstaver
[...]	= ikke-gjengitt del av sitat.
[med tekst]	= Brukes ved parentes i parentes, samt tilfeller hvor jeg — for sammenhengens skyld — har lagt til ett eller flere ord i sitat.
()	= klammer omkring en navneform med tilhørende kildeopplysninger angir usikker identifisering.
—	= (1) markerer tankestrek (2) markerer gjentakelse
†	= (1) tapt eller forsvunnet (navn) (2) navnet denoterer en ruin eller fraflyttet hus (3) om bortgang/dødsfall (menneske).
‡	= (1) begge navneformer er tapt (2) både navn og bebyggelse ikke lenger i bruk.
→	= henvisning til navne- og leddartikkel, f.eks. →“air, ayre (sk.), eyrr, øyrr f, aurr f (norr.)”

Årstall som kilde til navnebelegg

ca. 1200 OrknS = *Orkneyinga saga*. (se OrknS ovenfor).

1468 Ben = Jo. Ben (Barry)

1492 R = Rental (skatteprotokoll). 1) I Scottish Record Office, GDI/236/1; 2) OA D2/7; 3) Thomson, 1996; OFN, s. 191–2).

1500 R = Rental (skatteprotokoll). “No. I. LORD SINCLAIR’S RENTAL-BOOK OF ORKNEY, 1497–1503.” [“Westra; Parochia Sancta Crucis”, “Pappay prope Westray” (s. 79–87)]. Se Peterkin, 1820.

1560 Ch = “Charter by Adam Bishop of Orkney to Gilbert Balfour of Westray and spouse of the lands of Kirbister bewest, Noltland bewest, Midby, Backa, Fribo bewest, Gairthe, Cleat, South Brugh, Waa, Bull of Noltland Dikeside, Rackwick and Aikerness, all in the Island of Westray” (OA D8/14: “Note of Charter in the Great Seal Register 1560–1646 of lands in Orknay”, s. 119.

- 1565 Ch** = “Ditto by the Prebend of St. Katherine Stuck to Archibald Balfour son of the above Gilbert Balfour of Westray of lands in Tuckuoy and Northoun in Westray [...]” (OA D8/14, s. 119, →1565 RMS).
- 1565 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1566–7 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1588** = “Confirmation to Mitchell Balfour of Monquhanny of those lands in Westray formerly granted by the Bishop of Orkney to Gilbert Balfour of Westray pursuant to a disposition by Archibald Balfour son of the above Gilbert.” (OA D8/14, s. 120).
- 1588–9 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1592 Ch** = “Charter of Resignation to Patrick Monteith of Tair Isle of the 4^d land of Breck and the house of Breck with 9 great flaws of land in the Town of Brugh and the croft in Aikerness with the teinds of the said lands lying in Westray with the patronage of the Cross Kirk there” (OA D8/14, s. 121, →RMS).
- 1592 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1595 R** = Rental (skatteprotokoll). “No. II. ART. 1.—The Rentale of KING and BISCHOPPIS Lands of ORKNEY, 1595.” [“Wefra fancte crucis”, “Pappay prope Wefray” (s. 79–87)]. Se Peterkin, 1820.
- 1596–7 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1601 UB** = Uthell Buik, [Ekserpter ca. 1850] “Westray uthell-landis” (OA D8/14, s. 81–2): “N.B. The Book from which Itook this Copy belongs to Clestran, and tho unsigned, seems nevertheless authentic, being writ in an uniform Hand as ancient as the Date it bears.” (OA D8/14, s. 82).
- 1604** = “Another Confirmation of the above lands to Andrew Balfour son of the said Mitchell Balfour whereby they are erected into a free tenantry called the tenantry of Noltland” (OA D8/14, s. 120).
- 1605 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1606 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1610 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1614 R** = Rental (skatteprotokoll). “ART. II.—Bishop LAW’s Rental of the Bishopric of ORKNEY, 1614.”.
- 1617 Taxt Roll** = The Taxt Roll of the Bishopric of Orkney 1617, s. 150–2, i 1614 R, se Peterkin, 1820.
- 1632** = “Another renovatory Grant to the Earl of Carrick of the Isle of Eday Newark lands in Sanday and Deerness and also of Tuckquoy and other lands in Westray” (OA D8/14, s. 121).
- 1632 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- 1642 R** = Rental (skatteprotokoll) fra 1642.
- 1649 RMS** = diplom, forleningsbrev, (*the Great Seal of Scotland*), se RMS ovenfor.
- ca. 1653 R** = Rental (skatteprotokoll), se Marshall, D. 1889.
- 1654 K** = Blaeu Atlas of Scotland, 1654. (Blaeu, Willem Janszoon, 1571–1638). Blaeu, Joan, 1596–1673): *Orcadum et Shetlandiae Insularum accuratissima descriptio*. Amsterdam: Blaeu, 1654. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitalibrary/map/early/blaeu/113.html>> [15.8.2006].
- 1658? K** = Willem J. BLAEU – *De custen van Schotlandt van Donde tot d'eijlanden van Orcanesse*. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitalibrary/map/early/coasts.cfm?id=172>> [15.8.2006].
- 1664 Ch** = →OA D38/1682 (a), (b) og (d), se OFN.
- 1665 Ch** = “Charter granted to the said George Balfour of Phara of all and haill the lands called kingsland Mill and others underwritten Vizt. [...]” (1665 Ch, s. 110, OA D8/14).
- 1682 K** = Paskaart vande noord cust van Schotland als mede de eylanden van Hitlandt en Fero. Naaukeuring opgesteld en van veel fouten verbeteret [...], J. van Keulen, Amsterdam, 1682. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitalibrary/map/early/coasts.cfm?id=175>> [15.8.2006].
- 1683** = boplassen til lagrettemenn (lawrightmen) i 1683 (Clouston, 1927, s. 335), se ovenfor.
- 1684 Wallace**, se Wallace ovenfor.
- 1693 K** = Greenville COLLINS – *The Islands of Orkney*. National Library of Scotland. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitalibrary/map/early/coasts.cfm?id=182>> [15.8.2006].
- 1695? K** = Claes Janszoon VOOGHT – *Nieuwe paskaart van de Orcades Eylanden*. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitalibrary/map/early/coasts.cfm?id=185>> [15.8.2006].

- 1696–7** = Irvine, 2003, s. 96 (se ovenfor). Ekserpter fra “OA D38/2015A/49: Rental for Crop 1696; with additions from: NAS DI 85/13, f.113: Letters of Horning for arrears, crop 1697, executed 1701/2.” (Irvine, 2003, s. 96)
- 1701 Brand**, se Brand, 1883, ovenfor.
- 1703 K** = John ADAIR – A true and exact Hydrographical description of the Sea coast and Isles of Scotland made in Voyage round the same by that great and mighty James the 5th. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/coasts.cfm?id=1031>> [15.8.2006].
- 1729 R** = Rental (skatteprotokoll) av 1729, (OFN, s. 34).
- 1739 R** = Rental (skatteprotokoll) av 1739.
- 1740 R** = Rental (skatteprotokoll) av 1740, se Marwick 1952 [OFN] ovenfor.
- 1750 K** = Murdoch MacKenzie, ‘*Orcades; or a Geographical and Hydrographic Survey of the Orkney and Lewis Islands*’, 1750. Orkney County Library og London.
- 1754 R** = Mss rental, 1754.
- 1766 K** = Map of Orkney, OA, Map E29 (Commissioned by Sir Laurence Dundas).
- ca. 1769 K** = Kart. Fribo and Dykeside, Westray. Dundas estate, William Aberdeen.
- 1769 K** = William ABERDEEN – A chart of the Orkney Islands. National Library of Scotland. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/coasts.cfm?id=829>> [15.8.2006].
- 1781 K** = J. BENNETT & R. SAYER – A new chart of the north coast of Scotland with the Orkney.
- 1794 R** = Rental (skatteprotokoll) av 1794, se Marwick 1952 [OFN] ovenfor.
- 1795a K** = Orkney Islands, Shetland Islands, 1795, Admiralty Chart 1419. London: Hydrographic Office, surveyed 1795, published 1807. National Library of Scotland. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/scotland.cfm?id=1218>> [15.8.2006].
- 1795b K** = George EUNSON – A chart of the islands of Orkney... with the coast of Scotland. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/coasts.cfm?id=861>> [15.8.2006].
- 1804 K** = DEPOT GENERALE DE LA MARINE, Paris - Carte des Isles Orcades. NLS. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/coasts.cfm?id=860>> [15.8.2006].
- 1830 K** = Kart. Plan of the lands of Midbea, Tuquoy and Fitty Hill, Westray, showing land belonging to Dr. Traill of Tirlet. (OA D8/N/15).
- 1841 C** = Census (folketelling).
- 1842 SAS** = *The Statistical Accounts of Scotland 1834–45*. Parish of Westray. Presbytery of North Isles, Synod of Orkney. The Rev. John Armit, Minister. Bd. Vol. XV, s. 114–132.
- 1846 K** = W. BLACHFORD – A chart of the north coast of Scotland including the Orkney and Shetland Islands. London: Blachford & Imray, 1846. National Library of Scotland. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/coasts.cfm?id=862>> [15.8.2006].
- 1848 K** = Plan of Rapness in the island of Westray, the property of Thomas Traill Esq. (OA D7/4/27).
- 1850 K** = Orkney Islands, 1850, Admiralty Chart 2180. London: Hydrographic Office, surveyed 1860. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/digitallibrary/map/early/scotland.cfm?id=1219>> [15.8.2006].
- 1851 C** = Census (folketelling).
- 1855 K** = Midbea and Noltland Be’west, Westray, Earl of Zetland. (OA D8/N/13)
- 1859a. K** = Copy plan of the commonty of Wall in the island of Westray (badly torn). J.D. Miller, surveyor. (OA D7/4/29)
- 1859b. K** = Plan of the Commonty of Westray as divided in 1859. Surveyed by J.D. Miller. (OA SC/11/58/88)
- 1861 C** = Census (folketelling).
- 1868 TNG** = *The National Gazetteer of Great Britain and Ireland* (1868). Transcribed by Colin Hinson]. Tilgjengelig fra: <<http://www.genuki.org.uk:8080/big/sct/OKI/Westray/Gaz1868.html>> [1.1.2008].
- 1871 C** = Census (folketelling).
- 1871 K** = Plan of the section of the proposed TRENABIE (GILL) pier and road of access, WESTRAY. Surveyed by J.D. Millar. 1871. (OA).
- 1873 K** = Traced plan of proposed straightening of the marches between the lands belonging to the Stewart’s Trustees and Thomas Traill of Holland, in Rapness in the island of Westray. J.D. Miller, surveyor. (OA D7/4/23)
- ca. 1880 K** = Scroll plan of property of Col. Balfour of Balfour and Trenabie, at Burness and Pierowall in the island of Westray. (OA D7/4/19)

- 1881 C** = Census (folketelling).
- 1882 K** = Ordnance Survey. 1:10,560. Tilgjengelig fra: (1) <<http://www.old-maps.co.uk/>>; (2) <<http://www.british-history.ac.uk/map.asp?compid=55167&sid=6969>> [26.4.2007].
- ca. 1885a. K** = O.S. (1st edition, 6" to 1 mile) plan of Westray, coloured to show Estate of Rapness, Estate of Brough, and allotments of commonty. (OA D7/4/18)
- ca. 1885b. K** = O.S. (1st edition, 6" to 1 mile) plan of Rapness in the island of Westray, coloured to show farm boundaries. (OA D7/4/24)
- ca. 1885c. K** = O.S. (1st edition, 6" to 1 mile) of Brough in the island of Westray, coloured to show farms. (OA D7/4/30)
- 1886 K** = Plan of the estate of Rapness, island of Westray, showing the boundaries of the farms and crofts – coloured O.S. plan. M. Heddle, surveyor. (OA D7/4/26)
- ca. 1887 K** = O.S. (1st edition, 25" to 1 mile) plan of Midbea area of Westray, coloured to show farms. (OA D7/4/20)
- 1888 K** = Plan of the Estate of Brough in the island of Westray, showing the boundaries of the farms and crofts – coloured O.S. (25" to 1 mile) plan. M. Heddle, surveyor, dated 1888, but with later additions. (OA D7/4/22)
- 1891 C** = Census (folketelling).
- 1897 OSNB** = Ordnance Survey Name Book.
- ca. 1900 K** = Sketch plan showing proposed division of Free Church feu at Rapness, island of Westray. (OA D7/4/28)
- 1901 C** = Census (folketelling).
- 1901 K** = Ordnance Survey Maps One-inch 2nd edition, Scotland, 1898–1904. "Sheet 121 – Westray", revidert 1895, publisert 1901. National Library of Scotland. Tilgjengelig fra: <http://www.nls.uk/digitalibrary/map/early/os_scotland_2nd_ed_list.html> [18.5.2006].
- 1905 K** = Ordnance Survey (2nd edition, 25" to 1 mile), sheets LXXX.1 and 5, Westray, lodged with the Crofters' Commission with an application for fixing boundaries, by William, Taftend, Rapness. (OA D7/4/25)
- 1912 K** = Bartholomew, John G., 1912: *Orkney: Northern*. [Edinburgh]: Plate 58 of J.G. Bartholomew's 'Survey Atlas of Scotland', 1912. The Edinburgh Geographical Institute, 1912. Tilgjengelig fra: <<http://www.nls.uk/maps/early/record.cfm?id=1200>> [3.6.2007].
- 1966– K** = Ordnance Survey (1:2500, 25" approx. 1966- (1973)) (HY 40 / 47–49, HY 41 / 47–49, HY 42 / 43; 47–49, HY 43 / 42–50, HY 44 / 42–52, HY 45 / 43–52, HY 46 / 44–47; 51–52, HY 47 / 44–46, HY 48 / 42–46, HY 49 / 38–45, HY 50 / 38–42, HY 51 / 40–42) (Orkney County Library)
- 1994 T** = Teignavn for det meste, men også andre stedsnavn plottet inn på OS-kart, jf. 1882 K (Harcus, Sam. 1994)
- 2003 K** = Kart i Ordnance Survey (OS) sin Explorer-serie, nr. 646 (2003).

Liste over fonetiske symboler¹²⁴

Vokaler

- a som i *man* /man/ el. *mar* /ma:r/, lav, fremre, urundet.
- ɛ som i *met* /mɛt/, midtre, fremre, urundet.
- e som skotsk *mate* /me:t/, midtre, fremre, urundet.
- i som i *leap* /li:p/, høy, fremre, urundet.
- ɪ som i *mid* /mɪd/, midtre, sentral, urundet.
- ə som i *over* /'o:vər/, midtre, sentral, urundet (schwa, dvs. reduksjonsvokal i trykklette stavelser).
- ʌ som i *cut* /kʌt/, midtre, bakre, urundet.

¹²⁴ Marwick, 1970, s. xi (eksemplene er W.F.H. Nicolaisen); LAS, bd. III, s. xviii; OrknN, s. 228; Sandnes, 2003, s. 43–45.

- ɔ som i *lot* /lɔt/, midtre, bakre, rundet.
- o som i skotsk *note* /no:t/, midtre, bakre, rundet.
- u som i *rood* /ru:d/, høy, bakre, rundet.
- ø som i orknøysk *kui*the /køð/ eller fransk *feu* /fø/, midtre, fremre, rundet.

Westray-dialekten (m.fl.) har diftongene /ai ~ ei/, /aʊ ~ ɔu/, /ɔi/ (LAS, bd. III, s. 13–14).

Konsonanter

- b som i *bet* /bet/, stemt, labiolabial, lukkelyd.
- d som i *did* /dɪd/, ustemt, dentoalveolar, lukkelyd.
- f som i *fun* /fʌn/, ustemt, palatoalveolar, frikativ.
- g som i *gun* /gʌn/, stemt, velar, lukkelyd.
- h som i *hat* /hat/, ustemt, glottal, frikativ.
- ç som i tysk *ich* /iç/, skotsk *dreich* /dreiç/, ustemt, palatal, frikativ.
- j som i *you* /ju:/, stemt, palatal, frikativ.
- k som i *can* /kʌn/, ustemt, velar, lukkelyd.
- l som i *lot* /lɔt/, stemt, dentoalveolar, lateral.
- m som i *man* /mʌn/, stemt, nasal, bilabial.
- n som i *not* /nɔt/, stemt, dentoalveolar, nasal.
- p som i *pot* /pɔt/, ustemt, labiolabial, lukkelyd.
- r som i *right* /rait/, stemt, dentoalveolar, flapp.
- s som i *sit* /sɪt/, ustemt, dentoalveolar, frikativ.
- t som i *ton* /tʌn/, ustemt, dentoalveolar, lukkelyd.
- v som i *vat* /vat/, stemt, labiolabial, frikativ.
- w som i *wit* /wit/, stemt, labiolabial, kontinuant (halvokal).
- ʌ som i skotsk *white* /ʌait/, dvs. preaspirert labiolabial.
- z som i *zoo* /zu:/, stemt, dentoalveolar, frikativ.
- ʃ som i *shun* /ʃʌn/, ustemt palato-alveolar frikativ.
- tʃ som i *chain* /tʃain/, ustemt affrikat.
- ʒ som i *measure* /^lmɛʒər/, stemt, palatoalveolar, frikativ.
- dʒ som i *Jane* /dʒein/, stemt affrikat.
- ɣ som i skotsk *loch* /lɔɣ/, uvular, frikativ.
- θ som i *thin* /θɪn/, ustemt dental frikativ.
- ð som i *then* /ðɛn/, stemt dental frikativ.
- ŋ som i *song* /sɔŋ/, velar nasal.

Diakritiske tegn

- // markerer fonemnotasjon/fonemisk transkripsjon.
- ' markerer primærtrykk.
- ˌ markerer sekundærtrykk.
- : markerer lang vokal.

Navneindeks

For supplerende opplysninger til hvert enkelt navn i materialet, se for øvrig “Appendiks 2” i Del 2.

A

Aikerness..... 7; 9; 10; 53; 89; 92; 93
Angerquoy (Quoyangrie)52
Are †54

B

Bakka †xii; 54; 61
Berriedale †53
Brebuster †52
Breck.....54
Breckaskaill.....52
Breckowall53
Brecks †vii; xii; 54
Brough..... 51; 54; 87; 88; 95
Broughton.....52
Brugh92; 93
Bu, The/Bu of Rapness, The26; 40; 42; 52; 53;
59; 61; 62; 64
Bull of Noltland †52; 58; 64
Burrogarth52

C

Cleat..... 10; 54; 92
Clouster †51; 53; 54
Coatt †53
Cocklefist †51; 52; 53
Corsland(?) †53
Cot †53
Cott51; 53
Cross Kirk20
Crowald †53; 63
Crowland †53; 63
Curquoy †52

D

Daillie †53
Dikisquoy †52
Dykeside.....53; 88; 94

F

Farrivald.....53
Fiold.....54
Fribo.....52

G

Gairy †54
Garth53
Geldibist14
Gill54; 63; 89
Glenna †54
Gorn53
Gossaquoy †ix; x
Goward †x; 51; 54
Grassquoy †52
Grimbust.....52
Grindley53
Grobust.....14
Grother54

H

Habreck †52; 53
Halbreck †52; 53
Hammer †51; 54
Haugahovn2
Hilldavale53
Høfn †20; 35; 40; 41; 53; 54
Holm of Aikerness8; 20
Howan †54
Howanbrek2
Howatofte †52; 53
Howlon.....53
Höfn2

I

Iphs51; 54

K

Kalisgarth2
Kestro.....53; 54

Kirbist* †	52
Kirk Toomal	xii; 57
Kirkhouse †	52
Knugdale	53

L

Lady Kirk	20
Langskaill	26; 29; 52
Lastigar	14
Lean	54
Linaclatt/-clett †	xii; 53; 63
London	77
Longhouse	52

M

Manse †	20; 53
Mekillquoy †	x; 52
Midbea	52; 87; 88; 94; 95
Midbea †	52
Midhouse †	52
Milgarth †	52
Mill House Quoy †	52
Mill of Rapness, The	52; 53
Millburn	53
Moa	54
Musland	53

N

Neagarth †	52
Nearhouse †	52
Nether Trenabie †	38
Nethergarth	52
Newark	52
Newbigging †	52
Nistigar	52
Noltland	x; 47; 49; 53; 63; 88; 92; 93; 94
Noltland Bewest †	vii; 54
Noltland Be-west †	58
Noltland Be-West †	60
Noltland Castle †	48
Northetoun †	52; 54
Noup	7; 8; 11; 51; 54
Noust	54

O

Ouseness	53
Outatown †	52
Outquoy †	52
Overtoun †	52

Overtown †	xi; 52
Ovirgarth †	52

P

Perth	x; 51; 54
Peterkirk	42
Pierowall	52; 83; 89; 94
Pool †	54
Pow	xi; 54
Powstink †	xi; 53

Q

Quina †	53
Quinagrina †	52
Quoyar †	53
Quoybirse	viii; 52
Quoybrekan	52
Quoyburrigar †	52
Quoygrew	38
Quoyskega †	52

R

Rackwick	53
Rapness	87; 89; 94; 95
Ring	54
Ringsquoy †	52
Roveland †	ix; xi; xii
Rusland	x

S

Saintear †	x; 51; 54
Saverton	xi; 52
Skagarth †	52
Skail	26
Skeldiger †	52
Skelwick/Skello	10; 53; 56; 59
Snaky Noust	59
Spanysquy †	52
Sulland	52
Surrigarth	51; 52
Swartmill †	52

T

Tirlot	x; 51; 54
Todds Zir †	53
Trebland †	63
Trenabie †	36; 47; 51; 58

Trennibie ‡	ix
Trumland ‡	xii; 26; 53
Tuquoy	10; 37; 38; 64; 80; 83; 88; 94

V

Vassaquoy ‡	52
Vell	54
Vinnabrek	2

W

Wa †	xi; 54; 62
Wastbist ‡	52

Wattyn ‡	54
Weatherness	53
West Breck	54
Westmill ‡	52; 54
Westray	54
Whitelet	53; 63
Woo †	54

Y

Yels-/Zelshouse	ix
Yrabyr	2